

Anul LXVI
Vol. LI

Revista ARHIVELOR

nr. 3 1989

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE
A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

**ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR
STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA**

Apare de patru ori pe an

**Redacția : București, Bd. ' Gheorghe Gheorghiu-Dej
nr 29, sector 5, Telefon : 60.32.81**

S U M A R

EDITORIAL

**Sarcinile Arhivelor Statului în lumina
documentelor programatice ale Congre-
sului al XIV-lea al Partidului Comunist
Român** 235

STUDII ȘI COMUNICĂRI

**C. CIOPRAGA — Ion Creangă — mo-
ment aniversar** 241

**C. BEJAN, A. DUȚĂ — Activitatea
diplomatică a lui Duiliu Zamfirescu
reflecată în fondul Comisia europeană
a Dunării** 249

**F. IVĂNIUC — Hotărnicia în Țara
Românească — determinări diploma-
tice și juridice.** 260

**L. ROMAN — Evidențele demo-fiscale
din Țările Române (sec. XIII—XV) în
contextul european** 270

DOCUMENTE

**L. BOAR — Un moment al luptei româ-
nilor pentru drepturi politice** 279

**M. CIUCĂ — Elena Ghica — interpretă
în prima piesă de teatru jucată în
limba română (1816)** 282

OPINII

**A. ADAMACHE — Unele aspecte ale
selecționării documentelor** 287

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

M. TIMBUS — Fondul personal I. Suciul 291

RECENZII ȘI PREZENTĂRI 297

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE . . . 311

**INDICATORUL TERMENELOR DE
PĂSTRARE A DOCUMENTELOR
create de Ministerul Aprovizionării
Tehnico-Materiale și Controlului Gos-
podăririi Fondurilor Fixe.** 319

CONSILIUL DE CONDUCERE

Maria Pîrvulescu — președinte,
Liviu Boar, Ioana Burlacu,
Nicolae Chipurici, Iulian Cârțană,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Stela Giosan, Viorel Grozav,
Ștefan Hurmuzache,
Gheorghe I. Ioniță,
Corneliu Lungu,
Eleonora Mitrescu,
Nicolae Mociolu, Mircea Mușal,
Nicolae Nistor, Florea Oprea,
Emilia Poștăriță, Mihai Rachieru,
Tralan Rus, Ștefan Ștefănescu,
Silvia Vătafu-Găltan

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Viorel Grozav,
Ștefan Hurmuzache,
Corneliu Lungu, Eleonora Mitrescu,
Florea Oprea, Maria Pîrvulescu,
Silvia Vătafu-Găltan

Redactor :

MILIANA ȘERBU

Secretar de redacție :

FLORIN PINTILIE

Sarcinile Arhivelor Statului în lumina documentelor Congresului al XIV-lea al Partidului Comunist Român

Eveniment politic de mare însemnătate pentru întregul nostru popor, cel de-al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român va întreprinde o analiză riguroasă a stadiului îndeplinirii programului strategic al partidului de realizare a societății socialiste multilateral dezvoltate în România și va stabili direcțiile de acțiune pentru cincișalul următor și în perspectivă până în anii 2000—2010.

Înscris firesc în suita de evenimente care au jalonat și impulsionat, de la 23 August 1944 și până în prezent, mersul mereu ascendent al țării noastre, Congresul al XIV-lea va marca un nou moment de referință pe drumul aspru și eroic al înaintării României spre culmile societății socialiste și comuniste.

Cele patru decenii și jumătate care au trecut de la 23 August 1944 reprezintă, desigur, o perioadă relativ scurtă. Privită însă din perspectiva marilor realizări și îndepliniri din acești ani, perioada aceasta capătă profil de epocă istorică. Sub conducerea partidului comunist, forța politică călăuzitoare a societății noastre după 23 August 1944, poporul nostru a străbătut mai multe etape, ajungând la un înalt nivel de dezvoltare economico-socială.

Un eveniment de răscruce în istoria poporului român, în procesul de construcție socialistă, de adevărată renaștere națională a României l-a constituit Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, cînd prin voința comuniștilor, a întregului popor, în fruntea partidului și apoi a țării a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu, eminent conducător comunist, revoluționar chemat de istorie să confere noi și trainice temeuri existenței noastre multimilenare.

Pe baza raportului prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, forumul comuniștilor români din vara anului 1965 a întreprins o analiză riguroasă, științifică a primei etape a construcției socialiste, stabilindu-se judicioase direcții de acțiune, principii și orientări larg cuprinzătoare pentru continuarea și dinamizarea procesului tot mai complex de edificare a

socialismului în România. Congresul al IX-lea a descătușat forțele creatoare, gîndirea revoluționară a comuniștilor, a poporului nostru, trecîndu-se hotărît la înlăturarea a tot ce era vechi, dinamizînd capacitatea creatoare a partidului și poporului de a asigura făurirea socialismului în România, corespunzător realităților din patria noastră. Prin ampla și cutezătoarea activitate teoretică și practică a tovarășului Nicolae Ceaușescu s-a afirmat cu hotărîre dreptul partidului de a-și elabora de sine stătător strategia și tactica revoluționară, linia politică pe baza aplicării principiilor generale ale socialismului științific în condițiile specifice din țara noastră. Este totodată meritul inestimabil al secretarului general al partidului nostru de a fi repus în drepturile lor legitime istoria națională și îndelungatele tradiții progresiste, revoluționare ale poporului român, stabilindu-se în acest fel adevărul cu privire la formarea și dezvoltarea poporului român în străbuna sa vatră de la Dunăre și Carpați.

Totodată, prin contribuția determinantă a tovarășului Nicolae Ceaușescu, în anii care au urmat după Congresul al IX-lea au fost elaborate și transpuse în viață un șir de programe de dezvoltare economico-socială, pornind de la adevărul indiscutabil că efortul propriu este hotărîtor, că pentru înlăturarea insuficientei dezvoltări a forțelor de producție este necesară alocarea unei părți adecvate din venitul național pentru fondul de dezvoltare (în cazul României circa 1/3). Pe această bază, s-au asigurat ritmuri înalte de creștere a forțelor de producție ale societății, amplasarea lor judicioasă pe întreg cuprinsul țării, modernizarea continuă a muncii și producției prin introducerea consecventă în procesul de producție a celor mai noi cuceriri ale revoluției științifico-tehnice contemporane.

Astăzi, România este o țară socialistă industrial-agrară, cu o industrie modernă, puternică, cu o agricultură nouă, dezvoltată. Producția industriei românești este de 135 de ori mai mare decît în 1945, iar a agriculturii de 10 ori. De asemenea, venitul național este de 40 de ori mai mare ca în 1945. Peste 55 la sută din populația țării locuiește în mediul urban, față de circa 38 la sută în 1945, ponderea populației ocupate în agricultură a scăzut de la 80 la sută la ceva mai mult de o pătrime. Rezultatele obținute au permis achitarea datoriei externe, țara noastră fiind acum pe deplin independentă, și politic, și economic.

În anii socialismului forța economică a patriei noastre a crescut în mod impresionant nu numai sub raport cantitativ ci și calitativ, așa încît astăzi nu există problemă tehnică pe care industria și știința românească să nu o poată aborda cu succes. Stau mărturie în acest sens realizări grandioase precum Canalul Dunăre—Marea Neagră, metroul bucureștean, produsele industriei aeronautice, ale electronicii și echipamentul industrial la cel mai înalt nivel atins pe plan mondial.

Între trăsăturile definitorii ale societății noastre socialiste, puternic reliefată de transformările înnoitoare din ultimii 24 de ani se situează sistemul democrației muncitorești revoluționare, sistem original conceput de secretarul general al partidului ca un proces dinamic, de largă perspectivă, ce modelează în mod hotărîtor fizionomia noii orînduiri, construirea socialismului cu poporul și pentru popor. De asemenea, în acești ani s-au dezvoltat puternic știința, învățămîntul și cultura, care au beneficiat de îndrumarea competentă a tovarășei academician doctor inginer Elena Ceaușescu, militant de frunte al partidului, eminent om politic și savant

de renume mondial. Modul de viață și nivelul de trai al poporului au cunoscut mutații importante, ca urmare a celor peste 3,5 milioane de locuințe construite în acești ani, a creșterii fondului de retribuire de șase ori și a retribuției minime de 3,3 ori, precum și a multor altor înlesniri de care dispune în prezent populația.

La originea acestor mărețe împliniri și satisfacții găsim gândirea cutezătoare și patriotismul înflăcărat ale secretarului general al partidului, președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care, ales în fruntea partidului și statului, a formulat cu rigoare științifică, pornind de la cerințele societății noastre, conceptul românesc de dezvoltare socialistă și a elaborat strategia făuririi, pînă la sfîrșitul mileniului, a societății socialiste multilateral dezvoltate în România. De aceea, în semn de recunoștință și omagiu, poporul român a numit perioada pe care o inaugurează Congresul al IX-lea, cea mai rodnică în împliniri, cu numele ctitorului României de azi : „Epoca Nicolae Ceaușescu”.

Strălucitele realizări dobîndite în opera de făurire a noii orînduiri vor permite ca, la sfîrșitul cincinalului actual, în 1990, patria noastră să devină o țară socialistă mediu dezvoltată. Pe temelia înfăptuirilor de pînă acum, documentele ce vor fi supuse aprobării Congresului al XIV-lea — Programul-Directivă și Tezele — pun în fața partidului și a întregului popor sarcina trecerii la etapa făuririi nemijlocite a fazei superioare a societății socialiste multilateral dezvoltate. În acest cadru se are în vedere dezvoltarea intensivă a economiei naționale, organizarea producției pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, realizarea unei noi calități a muncii în toate domeniile, întărirea democrației muncitorești revoluționare, intensificarea activității ideologice, politico-educative de formare a omului nou, dezvoltarea gradului de cultură și cunoaștere.

Sinteză a ampleror și rodnicelor dezbateri desfășurate în societatea românească pe baza Tezelor din aprilie și a documentelor forumului democratic din noiembrie 1988, Programul-Directivă și Tezele pentru Congresul al XIV-lea înmănunchează cele mai vii aspirații și idealuri ale întregului nostru popor, exprimînd voința sa fermă de a înfăptui neabătut Programul partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Consacrînd în cartea de aur a patriei marile succese dobîndite de poporul nostru, sub conducerea partidului, în opera de făurire a noii orînduiri, Congresul al XIV-lea se va înscrie în conștiința generației actuale și a celor viitoare drept congresul marilor victorii socialiste, al muncii pline de abnegație, a deplinei și adevăratei suveranități și independențe naționale, congresul care deschide în fața țării perspectivele minunate ale înaintării ferme spre culmile strălucitoare ale societății comuniste. „Putem să afirmăm că am străbătut un drum lung, am urcat pe înalte culmi, am învins multe obstacole și am obținut victorii minunate, spunea recent secretarul general al partidului. De la înălțimile la care am ajuns se văd acum clare piscurile înalte și zările minunate, luminoase ale primăverii omenirii, zările comunismului. Să facem totul pentru a străbate drumul pe care îl mai avem într-un timp cît mai scurt, în deplină unitate a întregii noastre națiuni”.

Prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului așa cum a propus Plenara C.C. al P.C.R. din 27 — 28 iunie 1989 și cum susține întregul partid, întregul popor, este o garanție că programele aprobate de Congresul

al XIV-lea vor deveni realitate, adăugînd noi nestemate salbei de diamante cu care a fost încununat chipul țării în „Epoca Nicolae Ceaușescu”, cea mai fertilă în realizări din întreaga noastră istorie.

În întîmpinarea mărețului eveniment, în întreaga țară domnește o atmosferă de intensă activitate creatoare, de emulație în toate colectivele de oameni ai muncii.

În acest context, în lumina sarcinilor și orientărilor cuprinse în Tezele pentru Congresul al XIV-lea și Programul Directivă, în expunerile secretarului general, tuturor lucrătorilor Arhivelor Statului le revin multiple sarcini pentru perfecționarea întregii activități arhivistice. Aceasta necesită, în primul rînd, reevaluarea atitudinii față de propria muncă, întrucît, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, „În întreaga activitate politico-educativă și culturală, de formare a omului nou trebuie să pornim de la dezvoltarea dragostei pentru muncă — factorul primordial al dezvoltării omenirii“. Aplicînd aceste principii la specificul muncii noastre, trebuie să desprindem sarcina ce ne revine în ceea ce privește stabilirea și aplicarea măsurilor optime pentru asigurarea desfășurării tuturor operațiunilor arhivistice la nivelul calității și exigențelor impuse de etapa actuală de dezvoltare a patriei noastre.

În amplul proces de perfecționare a activității arhivistice un rol important revine acțiunii de verificare a existentului documentelor din depozitele proprii și confruntarea lui cu instrumentele de evidență, iar pe baza constatărilor efectuarea corecturilor necesare în sistematizarea fondurilor în depozite, inventarierea documentelor și îmbunătățirea inventarelor alcătuite cu mai mult timp în urmă. De altfel îmbunătățirea evidenței fondurilor și colecțiilor din depozitele proprii a devenit unul din obiectivele majore ale Arhivelor Statului.

În spiritul aprecierii secretarului general al partidului, conform căreia „trebuie să pornim permanent de la faptul că socialismul și comunismul nu se pot realiza decît pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, ale cunoașterii umane în toate domeniile”, o sarcină permanentă pentru instituția noastră o constituie perfecționarea sistemului informatic al Arhivelor Statului, determinată de mutațiile survenite în toate laturile activității arhivistice. Tocmai de aceea informatica poate și trebuie să devină instrumentul care să servească, în concordanță cu cerințele actuale, modernizării activității arhivistice, sporirii eficienței și operativității muncii arhivistice, a valorificării informațiilor înmagazinate și a datelor privind perspectiva, prognozarea direcțiilor care vizează perfecționarea muncii noastre sub toate aspectele.

Afirmată ca o activă sprijinitoare a cercetării științifice și a muncii cultural-educative și de propagandă, folosirea documentelor păstrate în depozitele Direcției Arhivelor Centrale și ale filialelor județene capătă, în lumina orientărilor și sarcinilor cuprinse în documentele programatice ale Congresului al XIV-lea, noi valențe și dimensiuni ce se constituie în sarcini concrete pentru cei ce activează pe tărîm arhivistic. Deși se poate afirma cu deplin temei că publicațiile Direcției Generale a Arhivelor Statului și ale filialelor județene au venit în întîmpinarea problematicei actuale a istoriografiei românești, mai ales prin edițiile de documente, această activitate va trebui în viitor să fie mai mult ancorată în tema-

tica generală a cercetării științifice elaborându-se volume de documente pentru perioade și evenimente istorice mai puțin studiate și cunoscute, pe baza unei temeinice analize a posibilităților de documentare, astfel încît procesul elaborării și editării publicațiilor să fie ancorat în realitate și la nivelul calitativ cerut. O atenție specială se va acorda în continuare elaborării lucrărilor de specialitate arhivistică ce va trebui să precedă edițiile de documente, ca expresie a încheierii operațiunilor de inventariere și evidență a documentelor.

Pornind de la necesitatea intensificării activității ideologice, politico-educative de formare a omului nou, de dezvoltare a gradului de cultură și cunoaștere, de ridicare a nivelului conștiinței socialiste revoluționare a întregului popor, înscrisă ca unul din obiectivele de importanță deosebită, se desprind sarcini majore în ceea ce privește munca cultural-educativă și de propagandă, direcție în care contribuția Arhivelor Statului trebuie să fie mai consistentă și mai activă. Se va intensifica utilizarea mijloacelor de educare a oamenilor muncii în spiritul dragostei de patrie, față de trecutul ei glorios de luptă pentru independență și progres social.

Se impune, totodată, folosirea într-o măsură mai mare a potențialului documentar al Arhivelor Statului, documentele de arhivă putînd fi puse mai consecvent în valoare pentru susținerea adevărului istoric cu privire la originea și continuitatea poporului român. Numai astfel lucrătorii Arhivelor Statului își pot spori contribuția la studierea științifică a istoriei patriei și la sprijinirea cunoașterii temeinice a dovezilor științifice incontestabile, care, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, atestă cu putere că „de-a lungul secolelor locuitorii de pe teritoriul patriei noastre și-au organizat o viață economică și politică proprie și au luptat vitejește pentru a-și păstra ființa, graiul și glia strămoșească...”.

În ceea ce privește aplicarea și respectarea prevederilor legislației arhivistice, în viitor Direcția Generală a Arhivelor Statului va pune un accent mai mare pe activitatea de sprijin și îndrumare a muncii de arhivă la organizațiile socialiste, de care depinde în mod direct calitatea operațiunilor arhivistice și, nu în ultimă instanță, valoarea documentelor ce urmează să completeze Fondul Arhivistic Național. Tocmai de aceea se impune să se insiste mai mult pe latura practică a muncii de îndrumare, să se urmărească asigurarea eficienței instruirilor organizate și să se stabilească măsuri concrete, viabile și urmărite pînă la finalizare.

În temeiul exigențelor specifice impuse de etapa pe care o parcurge țara noastră, este necesar ca activitățile de îndrumare, control și sprijin a muncii de arhivă desfășurate la creatorii de documente să vizeze în proporție sporită latura practică și să se finalizeze cu măsuri eficiente. Îndrumarea și controlul, susținute de demonstrații practice și analize periodice, se impun cu atît mai mult cu cît volumul de documente care se crează este în continuă creștere, încît se pune problema selecționării lor atente și utilizarea judicioasă a spațiilor de depozitare.

În planul muncii de îndrumare și control trebuie să ne rețină atenția în viitor, înlăturarea unor carențe care mai există în analiza, verificarea și avizarea lucrărilor de selecționare înaintate de organizațiile socialiste și celelalte unități, pornind de la îndatorirea Arhivelor Statului de sprijinire a acțiunii foarte importante de eliminare a hirtiiilor fără valoare și

indeosebi de a veghea, a pregăti și a asigura păstrarea și integritatea documentelor ce fac parte din Fondul Arhivistic Național.

Un domeniu deosebit de acțiune pentru Arhivele Statului, înscris ca atare în Decretul nr. 472/1971, este activitatea de integrare în Fondul Arhivistic Național a documentelor aflate în posesia unor persoane particulare. Pentru aceasta, este necesar ca instituția noastră să desfășoare o susținută activitate de cunoaștere a persoanelor și personalităților cultural-științifice, care au creat sau dețin mărturii revelatoare pentru evoluția societății românești, iar atunci când le descoperă să ia măsurile care se impun.

Din documentele de partid, din opera teoretică a secretarului general al partidului nostru se desprind sarcini de o importanță deosebită în ceea ce privește asigurarea tehnico-materială, folosirea rațională a resurselor energetice și a surselor de materii prime, întreținerea și utilizarea judicioasă a mijloacelor din dotare. Sint cunoscute eforturile materiale și financiare care se fac, politica de investiții a partidului și statului nostru pentru asigurarea condițiilor optime desfășurării activităților specifice fiecărui domeniu de activitate. În acest context se înscrie și grija permanentă pentru păstrarea și securitatea documentelor din Fondul Arhivistic Național, materializată în crearea unor noi spații de depozitare, punerea în funcțiune a instalațiilor de alarmare, antiefracție și împotriva incendiilor. Tocmai de aceea este necesar ca în viitor preocuparea și răspunderea Arhivelor Statului pentru folosirea, întreținerea și asigurarea mijloacelor din dotare să fie la nivelul eforturilor materiale și financiare pe care le face societatea pentru asigurarea instituției cu cele necesare.

Îndeplinirea tuturor sarcinilor desprinse din documentele de partid, din opera teoretică a secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, din documentele programatice ale Congresului al XIV-lea nu se poate asigura decât pe baza unei temeinice pregătiri politico-ideologice și de specialitate, întrucât, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, numai omul înarmat cu cele mai înalte cunoștințe „poate să pătrundă și să înțeleagă tot mai profund tainele naturii și ale universului, să devină tot mai cutezător, să-și făurească în mod conștient viitorul liber, independent și fericit”. Aceste principii vor sta la baza pregătirii multilaterale a întregului personal al Arhivelor Statului, care trebuie să militeze pentru eliminarea totală a tendințelor de superficialitate și formalism. În prezent, pregătirea temeinică, în deplină concordanță cu exigențele specifice etapei de dezvoltare pe care o străbatem, este o sarcină permanentă care, pe lângă desfășurarea muncii la un nivel calitativ superior, contribuie la perfecționarea metodelor de lucru și la asigurarea condițiilor optime organizării tuturor activităților.

În perspectiva înfăptuirii acestor importante sarcini prefigurate în documentele celui de-al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român, Arhivele Statului vor urmări realizarea unei noi calități în întreaga activitate arhivistică, prin introducerea unei noi metodologii de lucru, a noilor cuceriri ale științei și tehnicii.

Ion Creangă — moment aniversar

CONSTANTIN CIOPRAGA

O sută de ani de la trecerea popularului clasic în eternitate...

Despre foarte *țărănul* Creangă, cum i-a zis Luigi Salvini („*paesanissimo figlio di Humulești*”), s-a scris mult, la început în latura biografică, preponderent documentară, interpretările de anvergură ivindu-se destul de tirziu. Practic însă, din cele cu mult peste o mie de referințe bibliografice despre autorul lui *Harap Alb*, cel mult citeva zeci aduc puncte de vedere notabile, idei și perspective realmente utile adăcirii fenomenului Creangă. Semnificativ, la doi ani de la prima lui manifestare pur literară (*Soacra cu trei nurori*), Eminescu îl elogia, în *Curierul de Iași* (1877), citindu-l alături de Alecsandri, de Negruzzi și Slavici sau comparându-l cu germanul Fritz Reuter, autorul lui *Ut mine Stromtid*, și cu americanul Francis Bret-Harte. Un amic al lui Hasdeu, Angelo de Gubernatis, menționa — pentru prima dată peste hotare — în al său *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei*, publicat în 1879, la Florența, numele „Creangă”, omițând, regretabil, pe acela al lui Eminescu. Trei basme de Creangă intrau în 1882 în volumul *Rumänische Märchen* — autoare a versiunii de la Leipzig fiind Mite Kremnitz, fostă cumnată a lui Maiorescu. Cea dintâi semnalare în franceză o făcea în 1894 Jules Brun, în *Sept contes roumains*, cu o amplă „introducere generală”, cu note și glose la fiecare poveste, semnate de Léo Bachelin, care avea să traducă apoi în limba lui Voltaire *România pitorească* de Vlahuță. Din cele șapte povești, două aparțineau lui Creangă: *Stan Pășitul*, „tradus în parte după o versiune manuscrisă, în parte după ediția de la Iași din 1890”, și *Povestea porcului* — ambele însoțite de explicații savante, cu bogate referințe de ordin mitologic, etnografic, istoric, filologic și altele ca acestea. Pentru explicarea cuvintului „Skaraoski”, de pildă, a fost consultat „dl. profesor Hasdeu, eminentul lexicograf român, un Littré al țării sale” —, preciza comentatorul (p. 146). De menționat trimeriți la Rabelais și alții, iar în planul mitologiei comparate, la fenomenele similare din sfera indo-europeană

„Ar fi deajuns — observa Léo Bachelin — să îndepărtăm din *Stan Pășitul* câteva elemente în care miraculosul a persistat (...) pentru a face o pagină din *Decameron*...” Ca erudiție și problematică, „introducerea generală” la cele șapte povești (între care și *Făl-Frumos din lacrimă* de Eminescu), depășea de departe nivelul cercetărilor de acest gen din epocă, abordând aspecte ca folclorul și literatura, alegorismul și simbolismul, palingeneza miturilor, dezbătând cronologia și filiația basmelor său propunând o clasificare tipologică a personajelor. E de presupus că volumul a avut audiență, deoarece același Jules Brun, care dădea în 1896 o antologie de poezii populare, *Le Romancero roumain*, salutată de Sully Prudhomme într-o scrisoare-prefață, publica alte câteva povești în *Journal des débats* și în *Le Figaro illustré*: la aceeași Maison Firmin-Didot, de la Paris (i.a.) o nouă antologie purtând semnătura Jules Brun, *La Veillée* (*Șezătoarea*), includea „douăsprezece povești traduse din română”, cu o introducere de „M-lle Lucile Kitzo”, care nu era alta decât modesta poetă Lucilia Chițu, de la Craiova. Încă o dată, Creangă era reprezentat cu două povești, *Harap Alb* (*L'Arabe blanc*!) și *Soacra cu trei nurori* —, alte basme, inegale ca valoare, fiind extrase din diverse culegeri (P. Ispirescu, G. Dom. Teodorescu, I. Pop-Roteganul și alții). Utilizând în descrierea structurilor basmelor o informație impresionantă, Lucilia Chițu opunea „ingenioaselor și vanelor teorii ale lui Max Müller și Kuhn”, tezele lui Hasdeu și Șăineanu. Însă, deși comenta-

toarca găsea că traducerea „respectă tot farmecul originalului, locuțiunile metaforice culoarea particulară”, lucrul e greu de crezut. Cu toate că peste ani Creangă avea să fie transpus nu numai în limbi europene, dar și în chineză și japoneză, în hindusă sau în iraniană și arabă, dificultățile apropierei de acest Homer român devin insurmontabile uneori pentru cei cu altă limbă maternă decît româna.

O paranteză devine necesară. Cum ar putea fi transferate în versiuni străine particularitățile regionale, sentențiile și expresiile specifice? Cum s-ar putea traduce jocurile de cuvinte, frazele rimate sau asonante? Dar improvizațiile de felul lui : „Tunsul felegunsul / Cîinii după dînsul”; sau : „Chitigaie, gaie, ce ai în tîgaie?...” Iată, de asemenea, o enumerare de mare dificultate, de obiecte compunînd un cadru : „Lăiți și paturi de jurîmprejur; lingă sobă, altul; și toate erau prinse. Iară gazda, robotind zi și noapte, se proslăvea pe cuptor, între șanuri, calupuri, astrăgaci, bedreag, dichici și alte custuri tăioase, muchea, piedică, hască și clin, acc, clește, pilă, ciocan, ghinț, piele, ață, hirbul cu călcan, clei...” Nenumărate interjecții și formule onomatopoeice ori vocabule rare, în conotații pitorești („*calamandros*”, „*parpalecule*”, „*budihacea*”), fără echivalențe în alte limbi, rămîn fatalmente în zona formulărilor aproximative. Titlul *Harap Alb*, pe care unii traducători îl lasă în forma românească, apare în franceză fie drept *Le Maure blanc* fie ca *L'Arabe blanc*, foarte în dezacord cu personajul din basm. Dar monștrii care însoțesc pe Harap Alb într-un miraculos episod ! Ochilă, Setilă, Gorilă, Flămînzilă, Păsări-Lăiți-Lungilă ! Pot, oare, aceste nume sugera grotescul, caricaturalul, gigantizarea, aidoma ca în română? Conștient de temeritatea întreprinderii, publicînd în 1947 — în seria *Oeuvres représentatives des littératures étrangères* — antrenantelo-
Amintiri din copilărie, Yves Auger se îndoia în privința comunicării a ceea ce formează „le goût du terroir”. În note marginale, el intervenea, unde era cazul, cu explicații și completări pentru a înlesni contacte mai exacte cu spiritul originalului.

Distanța de la diatribele lui Aron Densușianu pînă la entuziasmul motivat al lui G. Ibrăileanu este în fond, distanța de la opacitatea critică la clarviziune și luciditate. Pöttrivît opiniei universitarului Aron Densușianu — refractar totodată și geniului eminescian — autorul lui *Harap Alb* nu era decît un „cirpaci” oarecare, lipsit de har : ... „a luat povestea populară drept o canava pe care și-a împletit ideile sale, frazele și proverbele culese de ici de colea, înqît ne-a dat un fel de cirpături cărturărești cu pretenții de povești sau narațiuni populare...” Decapitare bruscă, după ce Maioreșcu elogiase franc „novelele” și *Amintirile din copilărie*, de neprețuitul Creangă”, înainte ca N. Iorga, foarte tînăr, să declare că „în plămîinii munteanului era destul suflu pentru a împinge anecdota pînă la o epopee rurală...” Pe ideea de epopee va apăsa și G. Ibrăileanu în excelentul comentariu din 1910 (în *Viața românească*), preocupat să fixeze în formule sintetice arta *Povestirilor lui Creangă* : „Lipsa de metafore în Creangă, unicul prozator român al cărui stil are particularitatea asta — este caracteristică acestui scriitor prin excelență popular și prin excelență epic. Opera lui Creangă este epopeea poporului român...” Elocvent e modul în care criticul de la Iași aplica ceea ce astăzi se numește metoda *medierilor*, rezumînd într-o formulă memorabilă specificitatea originalului prozator în raport cu diversele dimensiuni ale spiritului național. Iată-l, așadar, pe aedul de la Humulești, din ce în ce mai conturat, în centrul unei serii de cercuri concentrice : „Creangă este un reprezentant perfect al sufletului românesc între popoare ; al sufletului moldovenesc între români ; al sufletului țărănesc între moldoveni ; al sufletului omului de munte între țărani moldoveni...”

I

La nouăsprezece ani, N. Iorga observa la Creangă prioritatea covîrșitoare a *faptelor*, scriitorul ovitînd sistematic „limba rece a generalităților” (cu care nu era „deprins”) pentru a vorbi „în parabole și în pîldo”. Viziune eminamente concretă, plastică, „protutîndoni carne

vie, lucruri pipăite”, Creangă fiind „la noi tipul perfect al scriitorului senzational”! Firește „senzational” trebuie înlocuit aici cu *senzorial*, — dominat adică de senzații. Aspirînd să ofere *Încercări de critică științifică*, prea tînărul Iorga, colaborator al *Convorbirilor literare* din iunie 1890, dar și admirator, atunci, al lui Gherea, apela, ca și Ibrăileanu în același timp, la limba-jul psihologiei experimentale, care, tocmai, își căuta un contur. Naturaliștii, și nu numai ei, dădeau senzațiilor un rol de excepție, fără de care realismul nu era de conceput. Două decenii mai târziu, atenția la instrumentația rostirii lui Creangă, Ibrăileanu se exprima mult mai nuanțat. Dacă prin autorul poveștilor „vorbea poporul român”, dacă în aparență el pare o voce *impersonală* a comunității naționale, această voce realizează o perfectă legătură între cuvînt și act. Era o voce îndelung dată cu formele de mare efect, căci dacă în *Povești* și *Amintiri* anecdota e, relativ, impersonală —, dicțiunea plină de nerv îi conferă o seducție aproape magică: „Expresie fidelă a ideilor populare (notează Ibrăileanu), opera lui Creangă e originală prin *sensibilitate*, prin ton, prin *turnura stilului*, care sînt ale salo...” Din această perspectivă, simțim mai pregnant ca la Perrault ori la frații Grimm — care păstrează oarecare distanță de personaje —, individualitatea naratorului, bătaile inimii lui. Un examen succint probează că, în problema Creangă, Ibrăileanu a schițat observații fundamentale, reluate în moduri felurite și dezvoltate ulterior de alții. Iată cîteva: 1 — „Creangă *explică* ceea ce zugrăvește prin pro-verbe”, — de unde aparența „lipsei de individualism...” 2 — „Creangă are pe de-a-ntregul concepția de viață a poporului” 3 — „Basmul, povestea, valorează cît valorează talentul celui care povestește” 4 — Ca narator, Creangă e „alt de realist, încît unele din poveștile lui sînt aproape lipsite de miraculos”; pe de altă parte, personajelor „pur fantastice” el le imprimă „o viață curat omenească, și anume țărănească”. Punînd în loc de capră” un nume femeiesc, în loc de iezi — copii, și în loc de lup — un țaran hain” —, va rezulta „o nuvelă din viața țărănească” (argument reluat de Mihail Sadoveanu, de G. Călinescu și alții). 5 — Ca una care reflectă o comunitate țărănească temeinic stabilizată, opera în cauză era pentru Eminescu „un refugiu, o consolare de prezont”. În paginile în care se abate de la „țărâniile” lui, Creangă „nu mai este acel scriitor de o incomparabilă finețe” —, de unde, ca în *Popa Duhu*, „o nuanță de mahalagism”, schița respectivă avînd „un caracter dublu”: „la ea a colaborat și țaranul și mahalagiul din Creangă”. 6 — Introducerea unor „forme muntănizate”, ori hibride, în unele ediții ale operei lui Creangă este o eroare. 7 — Altă remarcă de reținut: „Numai intelectualii adevărați l-au priceput cum trebuie pe Creangă...”.

II

Este sigur astăzi că observațiile lui Ibrăileanu din 1910 cînd celebrul romanist Gustaw Weigand tipărea la Leipzig, în versiune germană, *Ion Creangă's Harap Alb*, cărora li se alătură studiul lui Jean Boutière publicat două decenii mai târziu și biografia semnată de G. Călinescu în 1938, reprezintă, în evoluția subiectului Creangă, momente de referință. A trebuit un prim *écart*, ulterior au fost necesare alte *distanțe* față de *punctul fix Creangă* — prin „punct fix” înțelegînd, ca într-un sistem astral, un centru de gravitație caracteristic. Izbîtoare sînt la el, în textele lui, permanențele, trăsăturile traducînd *durata* noastră, însemnele spirituale românești determinate de factori multipli, motiv pentru care — în ciuda aluziilor persiflante despre sine, devenite aproape ticuri — jovialul „Homer” român impresionează ca exponent al unei totalități. „Nimic individual” în *Amintiri* (conchidea G. Călinescu), „nimic cu caracter de confesiune ori de jurnal, care să configureze o complexitate sufletească nouă”; Creangă „nu vede nimic nou și nu adîncește, ci numai *zice*, cu un farmec misterios ca și muzica unor poeți...” (*Op. cit.*, p. 293). Dacă înainte de Eminescu, unele aspecte ale fondului nostru de adîncime nu apăreau prinse în încheieturi, dacă lucrurile erau văzute mai degrabă ca realități disperate și nu ca părți ale unor întreguri, odată cu el se declanșa o vie aspirație spre sinteză pledînd pentru punerea în valoare a structurilor și ansamblurilor elocvente. Captivat de faptele de repetiție, Creangă — iubitorul de ziceri și sentenții — avea în vedere

relațiile dintre oameni și lucruri în formele lor cotidiene, definind ordinea pămîntească; observator genial al devenirii lumii și al ritmurilor cosmice, reflexivul Eminescu pune în explorarea fenomenului românesc o tensiune vizionară, aspirînd să-l înscrie pe o orbită universală. Diferite ca metodă, tehnicile celor doi mari contemporani se întregesc pe o spirală a timpului, Creangă fiind, ca și Poetul, un revelator al schemelor primordiale, un reflex al autohtoniei noastre, făcînd ca scenariile lui să dobindească — grație virtuților restructurante ale limbajului — o prospețime perpetuă. La „Junimea”, primit cu simpatie de cei mai mulți, „e foarte îndoielnic” că obișnuirii grupării își vor fi dat seama „numai decît de natura talentului” lui Creangă; pe ei, adăuga G. Călinescu, „ii încantau corozivele și hazul oral al povestitorului” (op. cit., p. 293). În consonanță cu alții, biograful din 1938 reactualiza, în lumina unei jumătăți de secol de la dispariția perechii Eminescu—Creangă, motivul apropiorii lor intrate în legendă: „Eminescu văzu în Creangă numai decît geniul poporului român și fostul diacon deveni întruparea sociologiei lui naturaliste...” (op. cit., p. 186).

La „Junimea”, și George Panu, și alții înclinau să vadă în Creangă un scriitor popular, însă, în acest caz, „popular” era sinonim cu *naiu*, ori cu *neevoluat*. Deși lectura poveștilor în cadrul faimoasei societăți a fost — după expresia lui Panu însuși — „o adevărată sărbătoare”, meritul respectivelor pagini s-ar fi redus la o „sinceritate primitivă”. În alți termeni, scriitorul ar fi colportat ingenios folclorice „cunoștințe foarte naive și reduse ale țaranului” —, motiv pentru care laudele în „jurul numelui lui” constituiau o „exagerație”. Originalitatea, cîtă este, scria Panu, se vede exclusiv în *amintiri*, în timp ce meritul „culegătorului de povești”, discutabil, se limita la „a fi reproduc aproape textual poveștile populare...” Dar a crede că basmele lui Creangă, „povestitor fermecător”, reproduceau „cuvînt cu cuvînt” diverse modele populare, cum susține la modul asertiv, simplist, Panu, înseamnă a reduce rolul scriitorului la zero. Poveștile în discuție atestă clar, nu numai sub aspectul compoziției, al dialogului și fanteziei, un proces lucid de *destructurare* a prototipurilor folclorice și de *restructurare* integrală, de neconfundat, o refacere în spirit artistic. Metamorfozele nu aparțin nici pe departe *primitivului* Creangă („talent primitiv și necioplît” — cum îl caracteriza Iacob Negruzzi), ci unui creator „original și unic...” Aprecierea ultimă poartă girul lui Mihail Sadoveanu, dar ea putea fi întilnită anterior la Ibrăileanu (1910), chiar în momentul în care Panu scotea de sub tipar, la „Adevărul”, al doilea volum de *Amintiri de la „Junimea” din Iași*. Riposta criticului, la modul general, introdusă printr-un „s-a zis că Creangă este un colecător — talentat — de basme”, se înscria în fals împotriva opiniilor lui Panu și ale altora. Nefiind vorba de o „formă cristalizată, ca poezia populară”, destinul unui basm povestit de cineva ține de *harul* naratorului. Cum nu există basme orale în forme fixe, Creangă n-a putut înregistra „cuvînt cu cuvînt” versiunile vehiculate de alții. „Soacra și nurerile ei, Stan Pășitul, Badea Ipate etc., sînt oameni vii, țărani din Humulești, țărani din plasa Muntele din județul Neamț. Și vestiții năzdrăvani: Ochilă, Flămînzilă și Păsări-Lăți-Lungilă, și Gerilă și Setilă sînt flăcăi sugubeți și ai dracului, ca dascălii Mogorogea, Trăsnea și ceilalți, din *Amintiri*, — numai cît tratați *epic*...”, cu o forță de reprezentare plastică „extraordinară”.

Ca autor de povești, Creangă se sustrage, nu o dată, timpului transistoric, mitic, pentru a se întoarce în unul istoric, în propriul lui timp. Paralel cu valorificarea formelor consacrate, rituale, intervine jocul *trecut—prezent*: se ajunge la o pasageră dezagregare, a sacralului și miraculosului, fără ca ieșirea dintr-un timp și intrarea în altul să clatine unitatea de ton a viziunii. Nici o notă falsă! În *Harap-Alb*, bunăoară, ritmul întâmplărilor se reface după fiecare *intermezzo* —; naratorul se întoarce deci în *poveste*, asigurîndu-și lectorii că: *înainte mult mai este* ... Identică e funcția formulei *vorba ceeă*, care anunță o paranteză, o instalare în clipă, însă acesteia îi urmează, imediat, indeterminismul temporal, tipic basmelor. Cîteva comentarii purtînd semnătura lui Mihail Sadoveanu și reproducînd, aproape în litera lor, ideile lui Ibrăileanu, fac distincții nete între Creangă pe de o parte și Anton Pann sau Petre Ispirescu pe de alta. Cu toate că „a utilizat limba populară și un material de viață al poporului”,

Creangă „n-a făcut folclor”, opera lui reprezentind o „cvințesență artistică” —, în vreme ce un „scriitor popular” se menține la forme curențe, „într-o limbă redusă la cele mai simple elemente, dacă se poate la subiect și predicat...” (*Adevărul literar și artistic*, 1932, nr. 625). Și G. Călinescu, văzind în Creangă „un humanist al științei satești”, nu „un modest scriitor popular”, considera, la rindul său, că povestirea „glumeată” *Moș Nichifor Coțcariul* nu are „popular” decât „mediul...”

Manifestându-și sensibilitatea romantică în maniera lui Emil Codrescu (naratorul din *Adela* particularizându-se prin reverie, deschidere spre natură, melancolie), G. Ibrăileanu își explica puținele „note cu caracter romantic” la Creangă prin „nostalgia dezrădăcinatului și prin influența cărturărească...” un remarcabil studiu din 1932 al lui Luigi Salvini — *Ion Creangă — Una pagina din storia della letteratura romana* — ducea la concluzii similare. În orice autobiografie, constata criticul italian, există o perioadă pe care „am putea-o numi magică” —, o epocă atașantă „grăție legăturilor sentimentale” cu tinerețea revolută. Instalată în acel timp „magic”, cel ce povestește se simte oarecum despovărat de „durerile vieții, aproape dedublat și departe de toate problemele pe care timpul și cultura, și întâmplările i le-a pus în față”. Legăturile „intellectuale” se estompează miraculos. Motivarea psihologică formulată de Salvini merită mențiune. Cineva care se întoarce în trecut — mai exact în propriul său trecut —, „cu un suflet purificat”, liber de orice „complicație”, observă că „deasupra vechilor evenimente prezidează amintirea care poleiește, care înfrumusețează, dar mai ales revivifică...” În același timp „cealaltă jumătate, rămasă încărcată cu toate experiențele și complicațiile psihologice ale omului deja matur și încercat, veghează și supraveghează ca o atare întoarcere în trecut să nu cadă, literar vorbind, în capcana unei tardive romantizări și să nu eșueze în vreo retorică anostă...” Ideea despre un Creangă dedublat coincide la Luigi Salvini cu cea a criticului de la Iași, care argumentase astfel: „Nostalgia după copilărie și după Humulești scotea pe țaran la iveală din sanctuarul sufletului său. Și aceasta nu numai când scria *Amintirile*, ci și poveștile. El povestea tot din *nostalgie după Humuleștii trecutului său*. Apoi când se întorcea în țară, apărea mahalagiul și scria *Olteneii în Iași*...”

Comparația fiind o modalitate a demonstrației, cu cine n-a fost asemănat Creangă?... N. Iorga îl compara cu Emile Zola și Turgheniev, cu britanicii Dickens și Addison; unele situații din *Ivan Turbincă* trimiteau la spaniola Cabalero. Principalii termeni de comparație la Jean Boutière erau Charles Perrault și frații Grimm. Lui A. L. Lloyd (traducător al *Amintirilor* în engleză), stilul naratorului îi amintea de acela „al povestirilor lui *Huckleberry Finn* de M. Twain” (Prefață la *Recollections from Childhood*, 1956). Swift, Sterne, Molière, Goldoni, Cehov sînt citați de Vladimir Streinu. Ce rămîne însă din astfel de alăturări? Dar Boccaccio, Cervantes, Luigi Pulci, Robert Burns, Swift, Gogol, Marc Twain —, ce au ei comun cu părințele lui *Harap Alb*, care nu se știe dacă măcar va fi auzit de unii dintre aceștia? Cea dintîi trimitere la Rabelais o făcea în 1894 francezul Léo Bachelin, în menționatul comentariu la *Sept contes roumains* (traduits par Jules Brun); de un „Rabelais roumain” vorbea N. Iorga în 1933, recomandînd volumul *Contes populaires de Roumanie*: Rabelais este „scriitorul străin asemănător mai mult cu Ion Creangă”, afirma mai tirziu Tudor Vianu iar G. Călinescu, găsind comparația întemeiată, o relua, amplificînd-o nu în sensul jovialității rabelaisienă, ci în acela al inteligenței treze. Sub raportul artei, între Rabelais și Creangă, unul de formație livrescă, celălalt exponent al fondului oral, Vladimir Streinu descoperea mai mult diferențe. „Numai intelectualii adevărați l-au priceput cum trebuie pe Creangă — spusese G. Ibrăileanu. Și cel care l-a priceput mai bine, pînă la îndrăgostire, a fost Eminescu...” Aceiași idee revine la Sadoveanu, apoi la G. Călinescu. „O sintaxă complicată” (remarca Sadoveanu într-un medalion Creangă, datat 1932) nu e pe măsura lectorilor cu pregătire elementară. Cînd „abia ieșit din liceu”, Sadoveanu a împrumutat unor tineri țărani, nu departe de Humulești, operele lui Creangă, ei i-au înapoiat cartea fără nici un entuziasm. Experimentul

demonstra că pentru acei tineri textul tipărit „răminea un lucru greoi și amorf”, pe cînd lectura făcută de Sadoveanu în prezența lor, din același text, însemna altceva. Motivarea : „Eu descurcam și interpretam fraza încurcată a lui Creangă și le transmiteam limba lor proprie vivificată...” (*Adevărul literar și artistic*, 1932, nr. 625).

Pe aceeași direcție G. Călinescu vine cu observații complementare : „Omul de țară vrea epicul gol, fără observație, și e doritor de irealitate. Este în poveștile lui Creangă atîta jovialitate, atîta humor al contrastelor, încît compunerile sînt menite să nu fie gustate cum trebuie decît de intelectuali. Și de fapt, oricît de paradoxal s-ar părea la întîia vedere, Creangă este un autor cărturăresc, ca Rabelais. El are plăcerea cuvintelor și a zicerilor și mai ales aceea voluptate de a le experimenta, punîndu-le în gura altora. În cîmpul lui mărginit, Creangă este un crud, un estét al filologiei” (*op. cit.*, p. 313). Și atunci cînd definește *jovialitatea lui Creangă* (într-un concis capitol final), G. Călinescu insistă asupra *rafinamentului erudit*. „Creangă folosește un procedeu tipic autorilor cărturărești ca Rabelais, și în linia lui, ca Sterne și Anatole France, și anume paralela continuă, dusă pînă la beție, între actualitate și experiența acumulată”. Izbitoare, la Anton Pann și la Creangă, e abundența de citate, de unde concluzia că „antonpanismul cit și humuleștenismul sînt varietăți de rabelaisianism, adică de savoare a erudiției joviale...” Ibrăileanu accepta în principiu analogia Creangă—Gogol, propusă de alții, dar găsea „mai multe asemănări” cu La Fontaine în latura unui *epicureism liniștit*, în gestul sceptic ireverentios „față de autorități”, față de „măriri”, de „ierarhii”. Lucru știut, fabulistul atribuia personajelor convenționale trăsături ale contemporanilor săi, procedeu dealtmînteri tradițional, căruia Creangă îi dă întrebuițare în felul său, punînd în povești „lumea reală pe care a cunoscut-o”, încît, de pildă, „capra și iezi nu-s decît megieși ai feciorului lui Ștefan a Petrei, o biată văduvă necăjită cu trei copii...” Sadoveanu va argumenta identic, în mai multe împrejurări, unele basme de Creangă dovedindu-se, de fapt, „cele mai minunate și mai personale nuvele care s-au scris în literatura noastră...” (*Opere XX*, p. 251). Ce crede, în acest context, G. Călinescu? La analiză, în *Capra cu trei iezi* descopăr, perim „procedeele lui La Fontaine”, animalele fiind văzute „omenește”, cu o diminuare sistematică a fantasticului; fenomenul se repetă în mai toate poveștile, „tot ce în genere e transcendent” fiind „readus pe pămînt și micșorat...” Pe scurt, poveștile lui Creangă sînt : „aci adevărate nuvele de tip vechi, aci națiuni fabuloase” (*op. cit.*, pp. 292—293, 298). Lipsa miraculosului fusese constatată întîi de Ibrăileanu.

III

Că basmelor, oriunde ar fi, se bazează pe scheme și mișcări stereotipe, e fapt demult demonstrat. Cu textele lui Creangă în față Jean Boutière observa că „transformarea poveștilor populare în opere de artă, nu este un fenomen des   nt  lnit în literaturile lumii” (*op. cit.*, p. 179), de aceea cu at  t mai tentant. I-am căre prea mult unui exeget străin să explice miracolul, atunci c  nd   i un excelent analist de la noi, Ibrăileanu, are reticen  e, Creangă apar  indu-i „prea fin”, de „o infinită fine  te”, care-l face „greu accesibil majorit  tii cetitorilor...” Acelea  i ezitări la G. Călinescu. De unde vine farmecul vorbirii? — se întreba el.   i ce impresionează în ceremonia spunerii, c  nd, se vede, toate procedeele naratorului sînt vechi? „  n cele din urmă farmecul lui Creangă se dovede  te inanalizabil, ca   i farmecul poeziei eminesciene, unde nici ideea în sine, nici muzica în sine nu explică nimic. Singura metodă de convingere a criticului r  m  ne izolarea locurilor mai caracteristice   i citarea lor   i cel mult explicarea, adică desfășurarea mai con  tient   a elementelor” (*op. cit.*, p. 326). Scriind că prin Creangă „vorbe  te poporul r  m  n”, Ibrăileanu avea în vedere un limbaj-sumă, un fond consacrat apar  t  nind comunității și relev  nd mecanisme interioare ale acesteia. O astfel de identificare a naratorului cu totalitatea lumii evocate de el d  termina pe R. M. Alb  r  s

să vadă în „românul Ion Creangă, un creator, înainte de Jules Romains, al satului unanimist...” — afirmația din *L'Aventure intellectuelle du XX-e siècle* constituindu-se într-un elogiu. Creangă era raportat la autorul celebrului ciclu *Les Hommes de bonne volonté*, apărut între anii 1932 și 1947. Acest „unanimism” se cade a fi privit cu grijă. Sintaxa, înțelesurile, materia narațiunii crengiste sînt impersonale în măsura în care ele emană din rostirea populară, din ceea ce aceasta are canonic; pe verticală, văzută în timp, această rostire seamănă cu modelele mai vechi, urmînd aceleași norme ca în secolul sau secolele dinainte. Nici o ruptură majoră nu s-a produs. Pe orizontală însă, privind semnificațiile, proporțiile, ritmurile, într-un cuvînt sistemul de conotații, limbajul lui Creangă e al unui narator cu trăsături de unicat.

„Înainte de orice”, autorul lui *Harap Alb* e „un artist” ca Charles Perrault, deosebindu-se însă de acesta „printr-un realism uneori cam subliniat — preciza Jean Boutière — și, mai ales, prin bogata colecție de expresii, de dictoane și de proverbe populare, pe care o oferă, cititorilor, colecție al cărei echivalent nu există, după a noastră știință, la nici un alt povestitor european...” La doi ani după exegetul francez, Luigi Salvini aducea completări despre prozatorul „nici vorbă personal”, de un realism cu „o funcțiune de prim rang”, despre o operă care, privită ca „rezultat al unei reelaborări artistice, păstrează adevărul și prezența persoanelor și lucrurilor văzute”. Veritabil „bijutier”, știind să despartă „metalul prețios de zgură” pentru ca prin „măiestria artei” să se vadă „splendoarea naturală”, Creangă e un creator care „observă, transformă, concretizează observația într-o realitate a sa, personală (...) și, ceea ce trebuie spus, povestește bine...” Dar dacă putem fi de acord cu Luigi Salvini că lui Creangă îi lipsește „fantezia inventivă în sensul adevărat al cuvîntului” (basmelor mergînd pe scheme date), ideea că el e „mai ales un observator și nu un povestitor” nu convinge (Ion Creangă — *Una pagina di storia della letteratura romena*). În ce privește arta narativă, și Yves Auger, traducător al *amintirilor* în franceză, era impresionat de „invenția verbală”, de „gustul infailibil”. Calități ca acestea făceau ca „și personajele episodice” să aibă „relief”, dovadă că „avem de a face cu un creator...” În *amintiri*, bunăoară, „tot ce e mai indiscutabil viu aparține monologului”, scria G. Călinescu (*op. cit.*, p. 327). Nu în pitorescul vorbirii excelează Creangă, ci în organizarea discursului, mai exact în captarea valorilor esențiale, în relevarea la timp a reacției optime. „Nu Creangă scrie bine, oricît de necontestabilă ar fi bogăția vorbirii lui, ci Moș Nechifor este cu multă culoare, autentic...” (p. 316). Eduard Gruber, raporta (în 1888) sintaxa lui Creangă la „talentatul cronicar Ion Neculce”. Creangă, va continua G. Călinescu, e un șiret patriarhal ca și Neculce, care și acela vorbește de „firea lui cea proastă”, deși „o crede deșteaptă” (*op. cit.*, p. 250).

A repeta că în paginile lui Creangă, practici străvechi, mituri și formule gata făcute reprezintă o lume așezată, cu puternice rădăcini în memorie, înseamnă a recunoaște (ca Anatole France) că „toată imaginația noastră este făcută din amintiri...”. Ca efect al îndelungatei lor întrebuintări, normele au devenit automatisme. Proverbele, adagiile și zicerile trimit neîncetat, obligatoriu, aproape ritual, la apriorisme strămoșești —, existența desfășurîndu-se circular, tipic. Asemenea vechilor povestitori orientali, autorul de povești Creangă pare că nu scrie; el își amintește, spune, repetă — fără vreun orgoliu de creator — ceva de mult știut. Lui Eminescu, Creangă îi apărea ca o imagine senină a naturii umane, motiv pentru care, într-o năvălă, îl lua ca model de „înțelepciune și isteție firească”. Moralist elegiac, Sadoveanu coboară frecvent în trecut, de la Creangă la *Creanga de aur*, adică pe un drum lung către obirșii. La Caragiale primează, potrivit cadrului citadin contemporan, metamorfozele, schimbările repezi. La Sadoveanu, care-și zice discipol al lui Creangă, tonul îl dă timpul-eternitate, la Caragiale timpul-actualitate. La autorul de amintiri Creangă, mecanismele limbajului au similitudini cu cele caragieliene, acestea ale unui observator al prezentului. Scriitorii cu genul risului, îi apropie voluptatea spunerii, de unde limbajul oral, jocul actoricesc, abundența elementelor auditive. „Cine nu se lasă înșelat de deosebirea de medii (notează G. Călinescu), nu poate să nu observe

înrudirea artei lui Creangă cu aceea a lui Caragiale. Amândoi caracterizează dialogic și au un humor verbal pe care-l comunică personajelor. Amândoi pun în gura eroilor vocabulare originale, unul țărănesc, altul orășenesc semidoct (...) Ca și Caragiale, Creangă alternează dialogul cu părți ale sale, care nu sînt simple comunicări de fapte, ci un monolog al autorului, bazîndu-se pe același humor al cuvîntului tipic. Această parte, lipsită de obiectivitate, în care autorul-actor comentează dialogul, trebuie nu cîtită ci reprezentată scenic...” Sub acest ultim aspect, Creangă, e precum Caragiale, „un mare histrion...”, cu un limbaj îmbibat de „automatisme verbale” și prin aceasta de o incontestabilă autenticitate (*op. cit.*, pp. 296, 299, 321). O demonstrație privind procedeele similare la cei doi scriitori va întreprinde, surprinzător de exact, Anna Colombo în 1955, într-o introducere la versiunea italiană a poveștilor lui Creangă (*Novelle*). Paralela între *Harap Alb* și *Calul Dracului* este admirabilă.

De la scurta prefață a lui A. D. Xenopol, cu care se deschide în 1890 primul volum al *Scrierilor lui Ioan Creangă* pînă la ediția critică din 1970 (de departe cea mai bună), cu amplul studiu introductiv al lui Iorgu Iordan, sute de comentatori au fost tentați de opera clasicului. Evident, multe observații mai vechi, diseminate prin articole și medalioane, au devenit locuri comune, circulînd, uneori, sub anonim. Să menționăm în latura observațiilor utile contribuțiile de ordin documentar provenind de la Iacob Negruzzi și George Panu sau de la cercetători ai culturii populare, între care Artur Gorovei, D. Furtună, G. T. Kirileanu și ceilalți — consultați de Jean Boutière. Peste douăzeci de intervenții, cîteva dintre ele de reală pătrundere, alcătuiesc un atrăgător capitol: Sadoveanu despre Creangă. Citabili sînt și alții, din diferite unghiuri, în măsura în care discuțiile se ridică deasupra publicisticii ocazionale. Cantitatea nu e totul. Cele peste patruzeci de notițe publicate de Leca Morariu nu adaugă mai nimic la interpretarea scriitorului, ținînd mai degrabă de arhivistica mărunță. N-au întrunit condiții minime pentru a îndreptăți atenția nici anumite lucrări mai ample, studii monografice chiar. Cu ce folos ar mai apela astăzi cineva, la volume semnate de Cora Valescu-Hurmuz (1938) sau P. A. Caraion (1955), cînd există o bibliografie de referință și alte contribuții solide? Un *Ion Creangă* interpretat de Zoe Dumitrescu-Bușulenga (1963), cu sugestive trimiteri la literatura universală, o micromonografie de Vladimir Streinu (1971) propunînd în locul termenului de *umor* echivalentul „voie bună” — mai în spiritul lui Creangă —, iată pagini destinate să adîncească, să nuanțeze. Autorul *amintirilor* nu e satiric, cum s-a afirmat, crede Vladimir Streinu. Și iată explicația: „Satiricii sînt totdeauna exteriori lumii pe care o satirizează, în timp ce Creangă face parte cu trup și suflet din *comunitatea* eroilor săi. El este poetul umoristic prin definiție și puritatea formulei sale strălucește chiar lîngă un Rabelais față de care deosebirile sînt artistic mai semnificative decît asemănările...” Despre tipologia basmelor lui Creangă în perspectivă folclorică și comparatistă, de menționat studiile semnate de Ovidiu Bîrlea, Al. Dima și alții. Substanțialelor observații mai vechi ale lui Tudor Vianu despre arta prozatorului îi se asociază, în ultimele decenii, puncte de vedere care, prin comentatori de prestigiu, din generații diverse, duc la aprofundarea unui Creangă polivalent, neconținut proaspăt. În felul său, un artist e *un erou național*, cum îl numea Romain Rolland pe Charles de Coster, povestitorul isprăvilor lui Ulenspiegel. Caracterizarea convine întru totul lui Creangă. În peisajul valorilor naționale românești există o *cotă Creangă*, — una dintre cele mai înalte...

R É S U M É

Artiste du mot, Ion Creangă est entré définitivement dans le trésor culturel du monde entier. Bien qu'il ait été excellent représentant de l'âme du peuple roumain, Creangă a attiré les lecteurs de tous les méridiens par la gaieté, l'humour des contrastes, l'optimisme de son œuvre.

Comparé à Rabelais par l'érudition joviale, à La Fontaine par l'épicurisme tranquille, Creangă reste l'écrivain original qui filtre d'une manière sensible et harmonise progressivement la voix impersonnelle du peuple roumain.

L'art de Creangă s'apparente à l'art de Caragiale, la seule distinction de milieux sociaux des héros de leurs œuvres étant d'une importance secondaire.

Contemporains d'une époque tumultueuse, nous admirons sans réserve l'art de celui qui nous présente l'image sereine de la nature humaine.

P R E C I S

As a master of words Ion Creangă entered the world cultural treasure for ever.

Although he was a perfect representative of the Romanian folk sensitivity, Creangă attracted readers from all over the world by his joy, the humour resulting out of contrasts and the optimism of his work.

Compared to Rabelais due to his jovial erudition, to La Fontaine due to his vilent, he remains an original writer who full of sensitivity understands and structures progressively the impersonal voice of the Romanian people. Creangă's art is very much linked to that of Caragiale. The only difference the environment of the heroes of their works is nat of very much importance.

As contemporaries of a tumultous epoch we can do nothing but admire the art of a writer who gives a serene image of human nature.

Activitatea diplomatică a lui Duiliu Zamfirescu reflectată în fondul Comisia Europeană a Dunării

CEZAR BEJAN
ALEXANDRU DUȚĂ

Duiliu Zamfirescu a fost, alături de Ion Ghica, scriitorul român care a avut, concomitent cu activitatea literară, o îndelungată carieră diplomatică.¹ Personalitate multilaterală — prozator, dramaturg, poet, critic literar, ziarist, diplomat, jurist, și în ultimii ani de viață, om politic, Duiliu Zamfirescu, s-a bucurat de atenția posterității exclusiv din punct de vedere literar,² mai ales ca prozator.

În cele ce urmează vom căuta să argumentăm, pe baza unor documente inedite aflate în păstrarea Filialei Arhivelor Statului Galați, activitatea desfășurată de Duiliu Zamfirescu în anii 1909—1918 în calitate de delegat al României la Comisia Europeană a Dunării, evidențiind o etapă importantă din cariera diplomatică a lui Duiliu Zamfirescu, activitatea sa în acest domeniu situându-l în rîndul diplomaților valoroși din istoria României moderne.

În contextul istoric general, determinat de înfruntarea tot mai aspră dintre cele două alianțe politico-militare opuse — Antanta și Tripla Alianță — a încordării crescînde pe plan regional, care face din Peninsula Balcanică „butoiul cu pulbere al Europei” și apoi al primei conflagrații mondiale, al cărui principal teatru de operațiuni l-a constituit continentul european, activitatea Comisiei Europene a Dunării și, în general, „problema Dunării”, ocupă din nou un loc de frunte în ierarhia politicii europene a marilor puteri și, cu atît mai mult, a României.

Instituție internațională creată și imputernicită de Tratatul de la Paris din 1856 cu atribuții și durată limitate, Comisia Europeană a Dunării își cvasipermanentizează existența (are în perioada de care ne ocupăm 50 de ani de existență) și își vede, printr-un șir succesiv de tratate internaționale, sporite, puterea și competențele. În cadrul ei sînt reprezentate cele șapte mari puteri ale Europei anului 1856 (Marea Britanie, Franța, Rusia, Germania, Austria, Imperiul otoman și Regatul Sardiniei), grupate acum în cele două blocuri militaro-politice adverse la care se adaugă din 1878, România, în calitate de putere teritorială.

¹ Duiliu Zamfirescu a intrat în diplomație la 4 iulie 1885, cînd a fost numit atașat de legăție clasa I; între 1888 și 1892 activează la legația de la Roma, apoi la Atena (1892—1894), din nou la Roma, (1894—1906); între 1906—1909 deține postul de secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, iar între anii 1909—1918 de delegat al României la Comisia Europeană a Dunării. Cariera sa diplomatică culminează în postul de ministru de Externe în guvernul Averescu (13 martie — 13 iunie 1920). Vezi C. G. Nicolaescu, *Duiliu Zamfirescu*, Edit. Eminescu, București, 1980, p. 391—403.

² A se vedea în acest sens bibliografia despre Duiliu Zamfirescu publicată în C. G. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 407—454.

Situația României între cele două mari alianțe opuse în acești ani este bine cunoscută³. Trebuie totuși să subliniem că în condițiile în care cele două grupări aveau ca „virfuri de lance” marile puteri componente riverane Dunării, respectiv Rusia, din partea Antantei și Austro-Ungaria și Germania din partea Triplei Alianțe — se străduiesc mai mult ca oricând să-și impună hegemonia politică și dominația militară la gurile Dunării, România acordă cea mai mare importanță acestei zone, vitală pentru apărarea națională și comerțul extern al țării.

Duiliu Zamfirescu a fost numit delegat al României la Comisia Europeană a Dunării prin decretul regal, emis la Peleș la 8 iunie 1909.⁴ La 28 octombrie 1909, el își preia în mod oficial atribuțiile, fiind prezentat celorlalți delegați de președintele sesiunii, delegatul otoman Ihsan Bey, care se referă la „lunga și strălucita sa activitate” în cadrul Ministerului Afacerilor Străine și la „cunoașterea aprofundată a nevoilor comerțului și navigației”⁵.

La 1 noiembrie 1911 este înaintat la gradul de ministru plenipotențiar de gradul I⁶; în iulie-august 1913, în urma unui conflict cu Titu Maiorescu, pe atunci prim-ministru și ministru al Afacerilor Străine, este temporar demis din funcție.⁷ În condițiile înaintării trupelor germane spre Galați, la 22 decembrie 1916, D. Zamfirescu, împreună cu delegatul Rusiei, Kartamışev, se refugiază la Odessa cu iahtul C.E.D. „Carolus Primus”, unde reprezintă Comisia până la 31 ianuarie 1918, când, în urma evenimentelor revoluționare, pleacă pe bordul aceleiași nave la Galați. Ultimul document semnat de Duiliu Zamfirescu, în calitate de delegat al României la C.E.D. datează din 29 martie/11 aprilie 1918.⁸

*

Activitatea desfășurată de Duiliu Zamfirescu în cadrul Comisiei Europene a Dunării a cunoscut două perioade: antebelică (octombrie 1909 — august 1914) și cea a primului război mondial (august 1914 — martie 1918), ambele cu probleme specifice, dar trăsătura comună a reprezentat-o chestiunea relațiilor dintre România și C.E.D. care reflectă politica românească față de Comisie și problema Dunării în general. Informațiile documentare oferite de fondul arhivistic Comisia Europeană a Dunării oglindesc concepția și acțiunea diplomatică ale lui Duiliu Zamfirescu.

El a promovat o linie politică consecventă dovedită de documente importante, în care își expune cu claritate concepția.

Încă de la începutul activității sale, în calitate de delegat al României la C.E.D., Duiliu Zamfirescu a avut de rezolvat o serie de probleme sensibile, legate de neconcordanța dintre regulamentele Comisiei, care își exercita atribuțiile de reglementare și supraveghere a navigației în portul Sulina și pe cursul Dunării maritime până la Galați, și legile și regulamentele românești. Cele mai numeroase cazuri de litigii și conflicte de competență au loc la Sulina, unde Căpitania portului, organ al Comisiei, avea atribuția exclusivă de a constata orice abateri în materie de navigație, iar măsurile efective pentru respectarea regulilor erau încredințate autorității românești, respectiv Comisariatului maritim Sulina. Însă autoritățile românești nu puteau lua nici o măsură, de orice fel (vamală, judiciară etc.) pe apă, fără acordul prealabil al Căpitaniei portului.

³ În acest sens menționăm pe Ema Nastovici, *România și Puterile Centrale în anii 1914—1916*, Edit. Politică, București, 1979; Constantin Nuțu, *România în anii neutralității 1914—1916*, Edit. Științifică, București, 1972; Gh. Cazan și Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

⁴ Arh. St. Galați, fond Comisia Europeană a Dunării, Secretariatul General (dosare personale), dosar 72/1909, f. 1.

⁵ Ibidem, Protocoale, volum 45/1908—1918, f. 162.

⁶ Ibidem, Delegatul României, dosar 50/1911—1912, f. 55.

⁷ Asupra motivului formal al demiterii temporare a lui Duiliu Zamfirescu, respectiv conflictul petrecut în teren și proiectatul duel cu colonelul Stratulescu, vezi amănunte la Mihai Galița, *Duiliu Zamfirescu*, Edit. pentru Literatură, București, 1969, p. 665—669.

⁸ Arh. St. Galați, fond Comisia Europeană a Dunării, Delegatul României, dosar 58/1918, f. 138.

În aceste condiții, conștient fiind de „lipsa de concordanță a Regulamentelor C.E.D. cu nevoile reale ale navigațiunei și mai cu seamă cu legile și regulamentele țării noastre”⁹, Duiliu Zamfirescu se pronunță consecvent pentru rezolvarea conflictelor de competență și stabilirea unui climat de cooperare și concesi reciprocă la Sulina. Astfel, la 5/18 ianuarie 1910, delegatul fōmân raportează că a propus Comitetului Executiv al Comisiei, în urma incidentului provocat de avaria vasului „Gisella Groedel”, înființarea unei Comisii mixte, formată din funcționari competenți ai statului român și ai C.E.D., pentru „a stabili, de comun acord, o linie de purtare, care să fie scoasă din esența imperativă a realității”¹⁰.

La 1/14 aprilie 1911, Duiliu Zamfirescu revine asupra acestei probleme, în legătură cu plingerea depusă de căpitanul vaporului englez „Northfield” împotriva Comisariatului maritim Sulina. După ce subliniază că „numai buna înțelegere dintre autoritățile locale poate asigura pacea zilnică — iar, în fapt, căpitanul Comisiei, dl. Wilfan și comisarul maritim, dl. căpitan Botoz (scriitorul Jean Bart), merg de acord, pe cât se poate”, Zamfirescu arată că instigatori la conflicte erau comisionarii și agenții de navigație, caracterizați drept „o pătură de oameni, în general de cea mai perfectă rea credință” și drept „aventurieri care nu trăiesc din câștigul licit al mijlocitorilor de mărfuri, ci mai cu seamă din nenorocirile navigatorilor”, cerind sprijinul guvernului pentru „a curăți gurile Dunării” de aceștia¹¹.

Revenind asupra problemei, la 20 august 1914, în legătură cu procedura de aplicare a sechostrului comercial al navelor la Sulina, Duiliu Zamfirescu afirmă din nou că „... nu se poate trăi la Sulina decit cu bunăvoință ... aducînd un spirit conciliativ în toate relațiunile cu Căpitănia portului”¹².

În împrejurările complicate de la Sulina, considera Duiliu Zamfirescu, comisarul maritim are de jucat „... un rol complicat ... un rol moderator, de diplomat practic, care să scrie puțin, să alege mult”¹³.

În același sens, pentru concesi reciprocă între funcționarii locali ai statului român și cei ai Comisiei, se pronunță Duiliu Zamfirescu și în adresa din 23 septembrie 1914 către directorul Serviciului Sanitar de la Gurile Dunării¹⁴.

În aceeași arie tematică se înscrie și incidentul petrecut la Sulina la 4/17 iulie 1913 și urmările acestuia.

La această dată, căpitan — comandorul Negru, comandantul crucișătorului „Elisabeta”, numit ad-hoc și comandant al apărării Sulinei, în condițiile celui de-al doilea război balcanic și refugierii la Sevastopol a flotei militare bulgare, ia o serie de măsuri cu caracter militar (printre care cele mai grave, din punct de vedere al navigației, erau stingerea farului și ridicarea geamandurilor care jalonau șenalul navigabil), pe care le notifică direct Căpităniei portului Sulina. Aceasta refuză primirea notei și raportează Comisiei. La 14/27 iulie, Duiliu Zamfirescu avertizează guvernul că modul de luare a măsurilor și notificarea lor directă Căpităniei portului Sulina constituie violări ale prevederilor art. 19 al Tratatului de la Paris și art. 53 al Tratatului de la Berlin. În mod normal, măsurile trebuiau aduse la cunoștința Comisiei prin intermediul delegatului român, urmînd ca C.E.D. să le aprobo pe acelea care priveau navigația. Duiliu Zamfirescu arată că „este mai cu seamă în interesul nostru a nu viola aceste articole. Evenimentele ne pot obliga să le invocăm noi cînd o putere vecină, cu flotă puternică (este vorba de Rusia n.n.) ar încerca să le violeze ea. A stabili un precedent, care să poată fi întors împotriva noastră, este o eroare”¹⁵.

⁹ Ibidem, dosar 48/1910, f. 3.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, dosar 49/1910—1911, f. 36.

¹² Ibidem, dosar 54/1914, f. 142.

¹³ Ibidem, dosar 53/1913, f. 64.

¹⁴ Ibidem, dosar 54/1914, f. 13.

¹⁵ Ibidem dosar 53/1913, f. 30.

La 19 iulie/1 august C.E.D. adresează o notă în aceeași problemă Ministerului Afacerilor Străine care ordonă, prin rezoluția pusă pe nota C.E.D., să se menționeze în răspuns „droptul căpitanului-comandor Negru de a fi luat măsurile militare ce a luat” și că „în ceea ce privește procedura urmată cu adresa de încunoștiințare către căpitanul de port, reprezentantul nostru în C.E.D. va releva chestia la prima ședință a Comitetului Executiv”.¹⁶

Duiliu Zamfirescu s-a opus înaintării către C.E.D. a unei note formulate în sensul rezoluției ministrului Afacerilor Străine, avind în vedere „folosul pentru țara noastră de a nu risca o discuțiune de principii care nu are nici un folos practic”.¹⁷ Totuși, nota a fost trimisă Comisiei la 26 iulie/8 august.

„Incidentul căpitan-comandor Negru” care a provocat o diferență de opinii între Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu se suprapune din punct de vedere cronologic, „incidentului Stratișescu”, care din punct de vedere formal, a reprezentat motivul demiterii temporare a lui Duiliu Zamfirescu.¹⁸ Sintem de părere, avind în vedere circumstanțele, că adevăratul motiv al demiterii abuzive de către Maiorescu a lui Duiliu Zamfirescu a fost de natură politică, și nu disciplinară.

Do altfel, și după reintegrarea în post, Duiliu Zamfirescu și-a menținut opiniile. În raportul înaintat la 12/24 octombrie 1913 lui Burghiele, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine, Zamfirescu arată că aducerea în fața Comitetului Executiv al C.E.D. a părții a doua a rezoluției lui Maiorescu va avea ca rezultat faptul că acesta va cere înscrierea pe ordinea de zi a sesiunii plenare a Comisiei a problemei de principiu — respectiv a primei părți a rezoluției — iar România va suferi o înfrângere sigură, celalalte state membre ntolerind o asemenea încălcare a prerogativelor C.E.D., stipulate în tratatele internaționale. „Este mai presus de puterea mea de pasivitate — scria D. Zamfirescu — de a asculta și a da curs la un ordin relativ la o chestie de formă care știu bine că va compromite fondul... Datoria mea este de a împiedica un nesucces, de aceea voi aștepta întoarcerea domnului prim-ministru (la acea dată Titu Maiorescu nu se afla în București — n.n.). Dacă și după expunerea ce voi avea onoare a-i prezenta, Excelența Sa va reinnoi ordinul de mai sus, mă voi grăbi a-l execută”.¹⁹ Duiliu Zamfirescu a avut câștig de cauză, problema nemaifiind niciodată discutată.

În întreaga perioadă cită reprezentat România în C.E.D., Duiliu Zamfirescu a apărut cu fermitate interesele și suveranitatea națională ale statului român în fața unor ingerințe abuzive ale Comisiei. Un exemplu în acest sens îl constituie incidentul artificial creat de Wilfan, căpitanul portului Sulina, în problema confiscării de către organele Administrației Pescăriilor Statului a lotcilor unor pescari ruși, pentru braconaj în apele românești, confiscare efectuată la 20 mai 1914 la Sulina, fără asistența căpitanului portului. În nota din 6/19 iunie 1914 adresată Comisiei, după ce precizează că „pescuitul în apele Dunării constituie patrimoniul riveranilor, cărora le este în mod exclusiv rezervată salvagardarea lui” și își reafirmă, „respectul, pînă la minuțiozitate pe care îl proftez față de regulamentele și instrucțiunile C.E.D.”, Duiliu Zamfirescu subliniază că „este de asemenea de datoria mea de a respecta și a face să se respecte de către alții legile și regulamentele țării mele, cit timp ele nu sînt în contradicție cu cele ale C.E.D.”.²⁰

Așadar, prioritatea revine, în concepția lui D. Zamfirescu, în caz de contradicție între legislația românească și cea a Comisiei celei din urmă (izvorită din aplicarea tratatelor internaționale și, de altfel, la elaborarea căreia participa și România). Atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de Comisie sintetizată în citatul de mai sus, nu se datora nici poziției sale

¹⁶ Ibidem, dosar 56/1915, f. 119.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Vezi Mihai Gafița, *op. cit.*, p. 665—669.

¹⁹ Arh. St. Galați, fond Comisia Europeană a Dunării, Delegatul României, dosar 56/1915, f. 119.

²⁰ Ibidem, dosar 54/1914, f. 23.

oficiale de delegat, nici complezenței de natură diplomatică, nici neglijării intereselor naționale, ci unei concepții politice consecvente și, în condițiile date, realiste, exprimată în mai multe ocazii.

Astfel, la 16/29 septembrie 1911, referindu-se la frecvențele călătorii efectuate pe Dunăre de crucișătorul rus „Doneț” (care implicau o violare a tratatelor de la Paris și Berlin), Duiliu Zamfirescu cere aprobarea Ministerului Afacerilor Străine pentru a ridica problema, în cadrul discutării proiectului de regulament de navigație și poliție fluvială al Comisiei, arătând că și alți delegați sint „indignați” de prezența pe Dunăre a crucișătorului rus. Zamfirescu subliniază că aceasta constituie o încercare a Rusiei de a pune implicit în discuție situația recunoscută tacit de către statele membre ale Comisiei. Acestea renunțaseră la staționarea navelor lor militare la gurile Dunării, care aveau destinația de a acorda o eventuală asistență necesară Comisiei, pentru executarea sentințelor sale față de navele comerciale recalitrante; statele membre au lăsat această sarcină în seama României. Pronunțându-se pentru apărarea acestui drept dobândit, și făcând un scurt istoric al încercărilor ruse de a-și asigura o cale de acces proprie pe Dunăre, prin navigabilizarea brațului Chilia pe care „din fericire natura s-a însărcinat să le zădărnicească” delegatul român își exprimă regretul că „profitând de un moment de nesiguranță în politica generală . . . , ei (rușii n.n.) au obținut de la Europa tratatul de la Londra din 10 martie 1883”²¹ care a slăbit autoritatea C.E.D. în favoarea unei mari puteri riverane, respectiv a Rusiei.

Un alt document este raportul adresat la 23 ianuarie 1915 ministrului Afacerilor Străine, Emil Porumbaru, în legătură cu inițiativa delegatului german, Marheinecke, de a propune guvernului său „o schimbare radicală în constituirea C.E.D. . . . înlocuindu-se Comisiunea Europeană printr-o Comisiune Riverană, compusă din delegații Bavariei, Wurtembergului, Austro-Ungariei, Serbiei, Bulgariei și României cu probabila excludere a Rusiei . . . ”²² Sesizând guvernul asupra intențiilor delegatului german, Duiliu Zamfirescu afirmă că „dat fiind că Dunărea trebuie să aibă un regim internațional, este cu mult mai folositor pentru noi să păstrăm o comisiune internațională, în care sint reprezentate Marile Puteri, decît să intrăm într-o Comisiune de riverani în care Germania și Austro-Ungaria să dicteze”²³.

Scotînd în evidență importanța deosebită a Dunării pentru efectuarea comerțului extern românesc în special și pentru cel european în general, Duiliu Zamfirescu conchidea că „tocmai aici, în faptul că Dunărea este navigabilă pentru navele de mare tonaj numai pînă la Brăila, adică în apele noastre exclusiv naționale, stă țaria drepturilor noastre în comerțul european și rațiunea de a fi a unei comisiuni internaționale neriverane”²⁴.

Duiliu Zamfirescu își continuă argumentarea legînd problema Dunării de cea a Strîmtorilor, arătînd că „numai pe atît cît Europa va fi interesată în întregime în comerțul Dunării, ea va fi interesată și de libertatea Strîmtorilor”²⁵.

El a demonstrat importanța deosebită a gurilor Dunării pentru dezvoltarea economică și apărarea națională, sesizînd pericolul reprezentat de preponderența uneia din marile puteri riverane Dunării — respectiv Austro-Ungaria, Germania sau Rusia — în această zonă de importanță vitală pentru România. Combaterea unui asemenea pericol pe cale politică o vedea prin realizarea și menținerea unui echilibru al intereselor marilor puteri europene în zonă, a cărui expresie instituționalizată era C.E.D. În concepția lui Duiliu Zamfirescu, C.E.D.

²¹ Ibidem, dosar 50/1911—1912, f. 28.

²² Ibidem, dosar 56/1915, f. 37.

²³ Ibidem, f. 37—38.

²⁴ Ibidem, f. 38.

²⁵ Ibidem. În legătură cu aceasta vezi și comunicarea ținută de Duiliu Zamfirescu la Academie în martie 1915 și intitulată *Bosforul și Dardanelele față cu interesele românești unde dezvoltă pe larg această idee* (Analele Academiei Române, tom. 37, Memorii Literare, București, 1915).

trebuia să constituie, în mod indirect, un mijloc de asigurare și o garanție a drepturilor României la gurile Dunării.

Desigur această concepție era inspirată din teoria și practica politică a „echilibrului european”, specifică secolului al XIX-lea, și ale cărei baze fuseseră înlăturate prin formarea celor două mari alianțe politico-militare adverse. Nu este însă mai puțin adevărat că, în cazul particular al problemei gurilor Dunării, în mare măsură și datorită existenței C.E.D., „echilibrul european”, deși fisurat, a prezentat interes pentru România până la primul război mondial. Numai după modificarea radicală pe care a adus-o războiul hărții politice a Europei — în primul rând prin dispariția imperiilor habsburgice, german și țarist — s-a permis o abordare, principială nouă a problemei, prin care, din punct de vedere al intereselor naționale ale României C.E.D. nu mai prezenta nici o utilitate.

Pe baza acestor informații documentare considerăm că Duiliu Zamfirescu a promovat o atitudine realistă, în circumstanțele istorice date, față de C.E.D., urmărind consecvent apărarea intereselor naționale.

În perioada până la izbucnirea primului război mondial, Duiliu Zamfirescu și-a adus contribuția și în rezolvarea unor probleme legate de activitatea tehnică a Comisiei.

O atenție deosebită a fost acordată de delegatul român în anii 1911—1913 efectuării lucrărilor de ameliorare a condițiilor de navigație la cotelul Dunării de la Tulcea unde, datorită configurației malului, aveau loc frecvente accidente de navigație.

Problema a fost pusă în discuție în ședința plenară de la 7—8 mai 1911 de către delegatul britanic, Hamilton Browne, căruia i s-a alăturat Duiliu Zamfirescu.²⁶ În ședința următoare, delegații britanic și român au propus alocarea în acest scop a unui fond care să nu depășească 400.000 franci.²⁷ Discuția s-a reluat în sesiunea de toamnă a anului 1911, când inginerul rezident al Comisiei, Eugen Magnussen aprecia drept „contestabilă” lucrarea din punct de vedere al utilității pentru navigație și estima costul acesteia la peste 1.000.000 franci. Intervinând, Duiliu Zamfirescu declară că „nu poate admite să se pună în discuție însuși principiul lucrărilor de ameliorare a navigației la Tulcea”, dar acceptă propunerea delegatului francez de efectuare a unei anchete în această problemă în rândul navigatorilor și inginerilor specialiști.²⁸

La 18 noiembrie 1911, Duiliu Zamfirescu redeschide discuția, declarând că problema datează chiar de la crearea Comisiei, că s-a constatat un dezacord complet între opiniile experților asupra costului și soluțiilor tehnice și că numărul de 65 de cazuri de eșuări și coliziuni produse aici între 1878—1899 — deci trei pe an — „este enorm”. În consecință, propune adăugarea, la suma deja votată de 400.000 franci, a excedentului bugetului pe 1912 și numirea unei comisii tehnice internaționale pentru întocmirea proiectului. Rezervele formulate de delegații Germaniei, Austro-Ungariei, Italiei și Imperiului otoman determină adoptarea unei rezoluții de compromis, propusă de Franța, care, în linii mari, reia ideile lui Duiliu Zamfirescu (cu excepția comisiei tehnice internaționale) și fixează ca termen limită pentru adoptarea proiectului definitiv data de 15 mai 1915, în caz contrar urmînd ca alocarea fondurilor să fie repusă în discuție. Motivîndu-și votul, Duiliu Zamfirescu declara că rezoluția franceză „pe de o parte consacră principiul însuși al ameliorării navigației în acest loc și, pe de altă parte, prevede măsurile necesare executării lucrărilor; ea îi dă deci în întregime satisfacție”.²⁹

În sesiunea de primăvară din anul 1912, în urma consultării navigatorilor, se hotărăște introducerea experimentală a pilotajului special al navelor la cotelul Tulcea. Duiliu Zamfi-

²⁶ Arh. St. Galați, fond Comisia Europeană a Dunării, Protocoale, volum 46/1911—1912, f. 58—59.

²⁷ Ibidem, f. 63.

²⁸ Ibidem, f. 88.

²⁹ Ibidem f. 157.

rescu cere să se mențină și să se afirme principiul fondurilor special afectate acestor lucrări ; rezoluția sa este adoptată în unanimitate.³⁰

După un an de experimentare, pilotajul special dovedindu-se neesențial, este suspendat ; cu acest prilej delegatul italian, contele Visart, cere scoaterea lucrării din buget, pe motivul crizei financiare a Comisiei. Numai intervenția hotărâtă a lui Duiliu Zamfirescu a împiedicat adoptarea propunerii italiene.³¹

Situația creată de primul război mondial a dus la eșuarea străduințelor depuse de Duiliu Zamfirescu pentru executarea acestei lucrări, într-o zonă unde navigația a continuat să întâmpine dificultăți și în perioada interbelică. Datorită situației financiare precare a Comisiei, la 19 mai 1915, se hotărăște cu unanimitate de voturi lichidarea fondului constituit pentru ameliorarea condițiilor de navigație la cotul Tulcea.³²

În perioada 1911—1912, Duiliu Zamfirescu se confruntă, în cadrul sesiunilor Comisiei, cu delegatul italian în problema asigurării unui sistem eficient de telecomunicații pentru Comisie între Galați, Tulcea și Sulina. Contele Visart susține cu insistență oferta Campaniei Marconi de instalare a unei legături radio, în timp ce delegatul României se pronunță pentru construirea unei noi linii telefonice, deservită de Direcția Generală P.T.T.³³ După cum reiese din scrisoarea adresată de Duiliu Zamfirescu directorului general al P.T.T. la 28 aprilie/11 mai 1912, delegatul român examina la acea dată posibilitatea de a trata cu contele Visart, oferindu-i votul în problema legăturii radio în schimbul votului Italiei în problema lucrărilor de la cotul Tulcea, dar a renunțat în urma opoziției de principiu a Direcției Generale a P.T.T.³⁴

În anii 1910—1914, Duiliu Zamfirescu a desfășurat o susținută activitate și în problemele legate de acordarea de către statul român a exploatării carierei de piatră de la Somova Comisiei, pentru asigurarea materialului de construcție necesar lucrărilor acesteia. Totodată, s-a interesat și de alimentarea cu apă potabilă în partea orașului Sulina, situată pe malul stîng al fluviului.³⁵

Izbucnirea primului război mondial a avut ca imediată și gravă consecință, pentru Comisia Europeană a Dunării, încetarea aproape în întregime a încasărilor acesteia (care proveneau în totalitate din taxe de navigație), în special în urma intrării Imperiului otoman în război și închiderii strîmtorilor pentru navigația comercială.³⁶

Astfel, se pune cu acuitate problema situației financiare a Comisiei, în cadrul căreia continuau să se întâlnească și să trateze delegații beligeranților și ai statelor încă neutre (România și Italia) și care își continuau lucrările de întreținere pentru navigație a Dunării maritime.

În privința salvării situației financiare a C.E.D., Duiliu Zamfirescu a avut de înfruntat mai multe greutăți, determinate atât de factori financiari, cit și politici.

Prima reacție a Comisiei la sistarea încasărilor a constat în utilizarea fondurilor sale de rezervă. Imediat s-au ivit complicații datorită faptului că marea majoritate a acestor fonduri erau plasate în valori și acțiuni renegociabile în România în momente de criză (acțiuni ale căilor ferate franceze, elvețiene și din Luxemburg, titluri de rentă suedeze). S-a reușit obținerea unui împrumut de urgență la Banca Națională a României — tratativele fiind purtate

³⁰ Ibidem, f. 272—273.

³¹ Ibidem, volum 49/1913—1915, f. 110—111.

³² Ibidem, f. 404.

³³ Ibidem, volum 46/1911—1912, f. 59—60, 275—276, 306—308.

³⁴ Ibidem, Delegatul României, dosar 51/1912, f. 7, 25.

³⁵ Ibidem, Protocoale, volum 46/1911—1912, f. 87, 112—113, volum 45/1908—1910, f. 192. Delegatul României, dosarele : 50/1911—1912, f. 9—10, 14, 47, 52/1913, f. 39, 49, 51, 56, 77, 86, 92—93.

³⁶ Ibidem, Protocoale, volum 51/1919, f. 5.

de Duiliu Zamfirescu — în valoare de 480.000 lei cu 8% dobândă, punându-se în gaj titlurile de rentă rurală românească ale C.E.D., care constituiau fondul pentru acordarea indemnizațiilor de retragere ale personalului.

Banca Franței a refuzat inițial acordarea de avansuri asupra acțiunilor proprietate ale C.E.D. depuse la aceasta, iar Banca Germaniei a oferit un avans de 375.000 franci, cu 5,5% dobândă.³⁷

În ceea ce privește complicațiile politice, Duiliu Zamfirescu raporta la 14 noiembrie 1914 ministrului afacerilor străine, Emil Porumbaru, că „Tripla Înțelegere a transformat o chestiune de pură gospodărire în chestiune politică. Delegații respectivi au convins și pe delegatul italian... și cu toții s-au adresat guvernelor lor, pentru a ridica de la Deutsche Bank titlurile Comisiunii și a le depune la Banca Engliterei, care ar avansa banii cu 4% și într-o proporție mai mare.”³⁸

În această situație, și ținând seama că „votul meu va lua un caracter politic demonstrativ”, ceea ce, după părerea lui Duiliu Zamfirescu (adept convins al neutralității României în război), nu era de dorit, delegatul român propune, spre a evita o asemenea împrejurare, ca România să acorde ea un împrumut fără dobândă și fără gaj Comisiei.³⁹ Duiliu Zamfirescu se baza pe faptul că ministrul de finanțe, Costinescu, îi dăduse încă din august 1914 „asigurările cele mai formale că guvernul român va pune la dispoziția Comisiunii fondurile de care are nevoie până la reluarea navigației” și adăuga argumentul semnificativ că „în calitate sa de putere teritorială, România e chemată să moștenească întreaga situațiune de la gurile Dunării. Prin urmare, orice sacrificiu ar face pentru Comisiunea Europeană, el se va întoarce de unde a plecat.”⁴⁰

Implicațiile politice sînt subliniate de Duiliu Zamfirescu și în raportul său către Costinescu din 22 decembrie. După ce arată că „m-am opus din răspuțeri de a se pune la vot retragerea titlurilor de la Deutsche Bank”, delegatul român scrie că C.E.D. nu se poate prăbuși „fără a da loc la cele mai grave perturbații economice și fără a pune în discuțiune principii de drept internațional foarte primejdioase pentru țara noastră (înlăcuirea Comisiunii Europene printr-o Comisiune riverană...)”.⁴¹

Obținînd aprobarea guvernului, Duiliu Zamfirescu informa la 30 noiembrie/13 decembrie, Comisia că România va acorda sumele strict necesare, în rate lunare, fără gaj, cu 5% dobîndă începînd din ianuarie 1915.⁴²

În același timp, Duiliu Zamfirescu, din proprie inițiativă, formulează condiții care nu sînt de natură financiară, ci politică: consemnarea acceptării împrumutului românesc într-un proces-verbal semnat de ceilalți delegați, în absența sa, considerînd necesar să se abțină. În caz de unanimitate, România va acorda împrumutul, în caz contrar își retrage propunerea. Comisia a acceptat și delegații au semnat procesul-verbal.⁴³

„Voiam ca în modul acesta — îi explica Duiliu Zamfirescu lui Costinescu — să oblig pe delegații recalitrânți a recunoaște serviciile pe care le aduce România Comisiunii Europene, silindu-i să îscălească procesul verbal din 29 decembrie 1914, care este act public ceea ce s-a și făcut.”⁴⁴

Cu toate că România vărsa lunar Comisiei cîte 120.000 franci, Duiliu Zamfirescu, prezentînd la 15 mai 1915, în calitate de delegat însărcinat cu finanțele, situația financiară a C.E.D.,

³⁷ Ibidem, Delegatul României, dosar 54/1914, f. 81.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, f. 99.

⁴² Ibidem, f. 92.

⁴³ Ibidem, f. 92, 94, 98.

⁴⁴ Ibidem, f. 99.

constata un deficit de 600.000 franci pe primele cinci luni ale anului 1915, la care se adăuga deficitul de 460.000 franci din 1914. Avînd în vedere faptul că reducerea în continuare a cheltuielilor „ar avea ca rezultat oprirea lucrărilor noastre și, în consecință, înămolirea albici și gurii fluviului”, delegatul român propune să se apeleze urgent la ajutorul bănesc al guvernelor statelor membre. Propunerea sa a fost adoptată în unanimitate.⁴⁵

Comisia Europeană a Dunării a primit, în perioada ianuarie 1915 – septembrie 1916, împrumuturi în valoare de 960.000 franci de la România și 2.800.000 franci de la guvernele celorlalte șapte state membre.⁴⁶ Aceste sume au permis continuarea existenței Comisiei și lucrărilor tehnice ale acesteia, pînă cînd operațiunile militare ale războiului mondial au afectat direct zona Dunării maritime.

O altă problemă importantă pe care a încercat s-o rezolve Duiliu Zamfirescu la începutul primului război mondial a fost cea a plății taxelor de navigație în hirtie-monedă în loc de aur.

La 10 mai 1914 reprezentanții societăților de navigație și armatorii din Galați și Brăila au prezentat Comisiei o petiție colectivă informînd despre greutățile întîmpinate la sucursalele Băncii Naționale a României pentru a procura aurul necesar plății taxelor de navigație și propunînd ca încasarea acestora să se facă în lei de hirtie.⁴⁷

În ședința Comisiei de la 28 mai 1914, delegatul britanic Baldwin prezenta petiția, propunînd ca de la 1 iunie taxele să fie încasate în lei. El era sprijinit de Duiliu Zamfirescu, care expunea propunerile B.N.R. pentru încheierea unei convenții în acest sens pe termen de 10 ani.

Nefiind clarificate toate condițiile proiectului de convenție și avînd în vedere faptul că problema în discuție era de principiu și nu de formă, era necesar acordul tuturor delegaților, din care majoritatea nu aveau instrucțiuni din partea guvernelor lor, Duiliu Zamfirescu propune și obține amînarea discuției pentru sesiunea de toamnă.⁴⁸

Considerînd că problema „are o importanță capitală pentru navigațiunea pe Dunăre și pentru exportul nostru”,⁴⁹ Duiliu Zamfirescu cere Ministerului Afacerilor Străine și guvernatorului B.N.R. să desfășoare „o campanie sistematică, atît printre comercianți, armatori, agenți de vapoare etc., cit și pe cale diplomatică, pe lîngă miniștrii din București sau chiar pe lîngă guvernele străine... pentru a ne asigura unanimitatea în sesiunea plenară de toamnă”.⁵⁰

În raportul către Ministerul Afacerilor Străine, Duiliu Zamfirescu arată că la un buget mediu de 3.000.000 franci pe an, necesitățile reale de aur ale C.E.D. pentru plăți în străinătate, nu depășesc 500.000 franci, iar cu restul aurului se plătesc materialele cumpărate în țară, salariile funcționarilor și se completează rezervele.

Avînd în vedere importanța scopului pe care îl urmărea — păstrarea stocului de aur al B.N.R., care garanta stabilitatea monedei naționale — Duiliu Zamfirescu era de părere că „este imoral ca să se tortureze o țară întreagă pentru ca funcționarii Comisiunii Europene să fie plătiți în aur — cînd marea majoritate a acestora sînt stabiliți și locuiesc în România”.⁵¹

Datorită izbucnirii războiului, problema nu a putut fi rezolvată, rezoluția C.E.D. din 19 mai 1915, permițînd totuși, în mod temporar și facultativ, plata taxelor de navigație în lei.⁵²

⁴⁵ Ibidem, Protocoale, volum 49/1913–1915, f. 349.

⁴⁶ Ibidem, volum 51/1919, f. 5.

⁴⁷ Ibidem, Delegatul României, dosar 54/1914, f. 202.

⁴⁸ Ibidem, f. 195 și Protocoale, volum 49/1913–1915, f. 295.

⁴⁹ Ibidem, Delegatul României, dosar 54/1914, f. 196.

⁵⁰ Ibidem, f. 195.

⁵¹ Ibidem, f. 197.

⁵² Ibidem, Protocoale, volum 49/1913–1915, f. 323, 404.

Tot în perioada de început a războiului, în sesiunea din primăvara anului 1914, la cere-rea „anumitor delegați” fusese înscrisă pe ordinea de zi problema monopolului de facto deținut de Marea Britanie în plasarea comenzilor Comisiei pentru utilaje și produse industriale. „Anumiții delegați” erau cei ai Germaniei și Austro-Ungariei. Deși sprijiniți de Italia, ei suferă o înfrângere, neroușind să-și impună punctul de vedere.⁵³

Reprezentanții Puterilor Centrale reiau discuția în sesiunea de toamnă, când delegatul austro-ungar, Felner, prezintă un proiect de instrucțiuni speciale pentru inginerul-rezident, bazat pe principiul repartitiei, pe categorii de produse și cote, a comenzilor Comisiei în toate țările membre.

Duiliu Zamfirescu, potrivit propriei sale expresii „revine puțin” asupra poziției sale anterioare și se rialiază proiectului austro-ungar, probabil dintr-o grijă exagerată de a pune în evidență neutralitatea și imparțialitatea României. Proiectul de instrucțiuni este adoptat cu cinci voturi contra trei, hotărîtor în stabilirea majorității fiind considerat votul delegatului român.⁵⁴

În contextul gravelor evenimente politico-militare din toamna anului 1914 și primăvara anului 1915, se pare că diplomații statelor beligerante sînt tot mai îngrijorați. Alături de tendința generală manifestată de ambele tabere de a-și asigura, prin orice mijloace, preponderența politică în România, singura explicație posibilă a vlvei disproporționate cu amploarea problemei — de fapt, fără însemnătate chiar din punct de vedere economic — stîrnite de ~~de~~ reprezentanții diplomației ai Antantei la București în legătură cu votul lui Zamfirescu. Miniștrii plenipotențieri ai Franței, Rusiei și Marii Britanii primesc instrucțiuni din partea guvernelor lor să prezinte o notă guvernului român atrăgînd atenția acestuia asupra faptului că Duiliu Zamfirescu votează de obicei alături de delegații Austro-Ungariei, Germaniei și Imperiului otoman, ceea ce reprezintă o exagorare vădită. Barclay, ministrul britanic, are convorbiri repetate cu Emil Porumbaru, acesta din urmă promițînd „să-i vorbească din nou domnului Zamfirescu”⁵⁵. Iată-l deci pe Duiliu Zamfirescu pus în situația pe care o evita cu cea mai mare grijă în anii neutralității: un vot într-o chestiune administrativă care capătă „un caracter politic demonstrativ”. La 27 mai 1915, Comisia hotărâște cu șase voturi (printre care și cel al lui Duiliu Zamfirescu) abrogarea instrucțiunilor de inspirație austro-ungară⁵⁶ și, după această „strălucită victorie” a Antantei, lucrurile intră în normal.

După intrarea României în război și evacuarea sediului Comisiei la Odessa, Duiliu Zamfirescu, împreună cu delegatul rus Kartamișev, au tratat și semnat, în numele C.E.D., convenția din 1/14 iulie 1917, prin care navele Comisiei erau închiriate Ministerului Marinei din Rusia, acesta însărcinîndu-se cu menținerea navigabilității Dunării maritime pe timpul războiului.⁵⁷ Tot în iulie 1917, Duiliu Zamfirescu intervenea, împreună cu Eugen Botez, căpitan și comandant militar al portului Sulina, pe lângă Ion I. C. Brătianu, pentru a cere ca organele Siguranței să renunțe la internarea angajaților Comisiei supuși ai statelor inamice, utili în activitatea de întreținere a navigabilității Dunării.⁵⁸

Ultima perioadă a activității lui Duiliu Zamfirescu în calitate de delegat al României la C.E.D. a fost marcată de evenimente grave, provocate de eventualitatea pe care delegatul României o prevăzuse încă din 1915: Puterile Centrale, învingătoare în acest moment pe frontul de est, se străduiau să pună mîna grabnic și complet pe gurile Dunării și, implicit, pe Comisia Europeană a Dunării.

⁵³ Ibidem, f. 297—299.

⁵⁴ Ibidem, f. 341—342.

⁵⁵ Ibidem, Delegatul Angliei, dosar 40/1915, f. 13.

⁵⁶ Ibidem, Protocoale, volum 49/1913—1915, f. 412.

⁵⁷ Ibidem, volum 51/1919, f. 5—6, 18—19 și Delegatul României, dosar 58/1917, f. 22—23.

⁵⁸ Ibidem, Delegatul României, dosar 58/1917, f. 16—18, 20—21.

La 6/19 martie 1918, Kartamişev îi expedia o radiogramă din Chilia-Veche lui Duiliu Zamfirescu, aflat la Iaşi, informându-l că Wilfan, instaurat de autorităţile de ocupaţie în calitate de „şef nautic pentru traseul Brăila—Sulina al Direcţiei Generale a Transporturilor Ministerului de Război Austro-Ungar” a sosit la Sulina, cerind inginerului Georgescu, şeful Serviciului Tehnic al Comisiei, să-i predea navele acestea, iar lui Eugen Botez să-i remită conducerea Căpităniei portului.⁸⁹ Kartamişev sublinia că „Austria pare să vrea să nu recunoască autoritatea Comisiei, dar evită încă să folosească forţa, poate din cauza Germaniei, situaţia Germaniei (la gurile Dunării, faţă de pretenţiile exclusiviste ale Austro-Ungariei n.n.) (fiind) în pericol”.⁹⁰

În urma presiunilor Puterilor Centrale, reflectate şi în prevederile Convenţiei de Armistiţiu, Duiliu Zamfirescu este nevoit, prin radiograma din 15/28 martie 1918 către C.E.D., să informeze că, Comandamentul germano-austro-ungar a cerut guvernului român să intervină, pentru ca Serviciul Tehnic al C.E.D. cu personalul şi materialul său, să lucreze sub autoritatea organului Puterilor Centrale intitulat Z. T. L. Schiff din Brăila şi că Wilfan a fost reintegrat în postul de căpitan al portului Sulina.⁹¹

Prin ordinul C.E.D. din 29 martie/11 aprilie 1918, care constituie ultimul document oficial semnat de Duiliu Zamfirescu în calitate de delegat al României la C.E.D., se cerea inginerului Georgescu să se pună „în întregime la dispoziţia organului intitulat Z.T.L. Schiff la Brăila pentru tot ceea ce priveşte lucrările de adâncire pe şenal şi la bară, ca şi de întreţinere a navigaţiei în general”.⁹² Începuse efemera stăpânire a Puterilor Centrale la gurile Dunării şi asupra C.E.D.

Informaţiile documentare utilizate justifică concluzia că în cei aproape nouă ani de activitate, în calitate de delegat al României la Comisia Europeană a Dunării, Duiliu Zamfirescu a dat dovadă de o viziune politică largă, realistă, pusă permanent în slujba promovării intereselor superioare de stat ale României.

R É S U M É

Personnalité complexe des lettres roumaines. — prosateur, dramaturge, poète, critique littéraire, journaliste, juriste — Duiliu Zamfirescu (1858—1922) a déroulé une longue carrière diplomatique concomitamment à son activité littéraire.

L'article ci-joint suscite l'intérêt — par les documents inédits présentés — pour l'activité de l'écrivain en qualité de délégué de la Roumanie à la Commission Européenne du Danube — institution internationale créée par le Traité de Paris de 1856.

Les informations offertes par les documents du fond archivistique C.E.D. reflètent la politique roumaine envers la Commission et la vision politique ample, réaliste, de Duiliu Zamfirescu, mise au service des intérêts supérieurs d'Etat de la Roumanie.

P R E C I S

As a complex personality of Romanian literature — prose writes, dramatist, poet, literary critic, newspaperman, jurist — Duiliu Zamfirescu (1858—1922) at the sometime carried on a long diplomatic career.

This item is interesting because new documents referring to the activity of the writer as the delegate of Romania in the European Danube Commission — international institution created by the Treatise in Paris from 1856.

The information offered by the documents from the archive fund of the European Danube Commission reflect the Romanian politics towards the Commission and Duiliu Zamfirescu's open, realistic outlook serving Romania's superior state interests.

⁸⁹ Ibidem, dosar 59/1918, f. 125—126, 129.

⁹⁰ Ibidem, f. 126.

⁹¹ Ibidem, f. 132.

⁹² Ibidem, f. 138.

Hotărnicia în Țara Românească — determinări diplomatice și juridice

FLORENȚA IVANIUC

Hotărnicia, atestată de timpuriu ca motivație a documentelor țărilor române s-a dovedit o funcție constantă a sistemului economico-social medieval, cunoscând modificări de structură pe parcursul evoluției sale. Momentul istoric al apariției hotărniciei și conținutul lor au constituit obiectul a numeroase controverse în literatură de specialitate. Astfel, H. Stahl a susținut că „*înoldeana* s-ar fi procedat la o „restabilire de hotare”¹ și nicidecum la o fixare inițială a lor, autorul aducând ca argument esențial „tehnica” de trasare. Ideea a fost parțial preluată de N. Stoicescu, acesta lăsând să se înțeleagă că ar fi existat o fixare inițială, dar afirmă că „hotărnicirea moșiilor sau părților de moșie din Țara Românească și Moldova a început în secolul al XVI-lea”² și că „se hotărnicia numai cu ocazia vinzării”. Același autor a preluat și opinia lui Gh. Ghibănescu că „precizarea aceasta a distanțelor s-a început în secolul al XVII-lea, către sfârșit și o găsim în deplină dezvoltare în secolul al XVIII-lea”³.

Pe lângă opiniile controversate privind apariția acestei practici de delimitare a proprietăților, se constată că, intenționat sau nu, terminologia autorilor este diferită. De fapt, la o analiză mai profundă, se poate observa că fiecare, sub numele generic de hotărnicie, a definit o altă etapă a procesului de constituire a acestei instituții.

Ipoteza lui H. Stahl că ar fi existat numai o „restabilire de hotare”, ar putea fi valabilă numai cu condiția ca primele acte să fi aparținut secolului al XVI-lea, căci altfel absența pînă în prezent a unor mărturii scrise anterioare privind *fixarea inițială* a hotarelor în cadrul obștilor devălmașe, nu constituie o dovadă convingătoare. Se poate afirma deci că asemenea hotărnicii se situează mai devreme în timp, străbătînd încă un lung interval de la practica sporadică la cutumă, ceea ce explică inexistența unui formular diplomatic stabil. Atestarea emiterii unor astfel de acte se află doar în unele referiri indirecte din documentele ulterioare. Astfel, în 1570 (7079) octombrie 8, Alexandru Mircea întărește lui Dobromir fost mare ban, satul Tămășești, după „cărți vechi, rupte și stricate”, adăugînd : „Însă să se știe *vechiul hotar*: Imuroasa și din pietrele de sus”⁴. De aici reiese că „vechiul hotar” trebuie să fi fost menționat într-un act cu mult anterior, ce trebuia reînnoit.

Însăși existența hrisoavelor domnești de danie și întărire din secolul al XV-lea constituie dovada că procesul de parcelare și hotărnicie avusese deja loc, iar emitorea actelor de acest tip consfințea fundamentarea juridică a acestei practici.

O perspectivă nouă asupra problemei o oferă cercetarea formularului diplomatic, a tipologiei actelor domnești, în paralel cu aspectele juridice în desfășurarea lor evolutivă.

Primele acte în care au fost abordate aspecte legate de delimitările funciare au fost hrisoavele de danie și întărire, la început introduse în forma, definită de H. Stahl, a așa-numitei „clauze de stil”, exprimată în formula „cu hotarul”⁵ sau „cu tot hotarul”⁶, pentru ca spre sfârșitul secolului al XVI-lea să apară ca motivație indirectă.

¹ Stahl H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, 1959, vol. I, p. 104.

² Stoicescu N., „*Cum măsurau strămoșii*”, București, p. 107.

³ Ghibănescu Gh., „*Arhiva*”, Iași, 1902, nr. 3—4, p. 104.

⁴ D.R.H., B, vol. VI, doc. 234.

⁵ *Ibidem* B, vol. I, doc. 53.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 150.

Redactarea într-o formă pur enunțiativă a actelor de întărire a daniilor restrânge posibilitatea de interpretare a cadrului juridic și cauzei care a determinat în acel moment exercitarea prerogativei domnești. Era o simplă înzestrare cu o proprietate sau întărirea acordată încheia un conflict juridic?

Faptul că nu toate hrisoavele domnești de întărire a daniilor conțin referiri concrete la hotarele proprietăților, conduce la ideea că introducerea acestui paragraf special nu era o obligativitate a formularului diplomatic, ci era determinat de o anume conjunctură juridică, probabil cu caracter conflictual. Se poate afirma că există hrisoave domnești de întărire cu caracter neconflictual și acestea ar conține alegerea și stabilirea inițială a hotarelor din cadrul obștilor libere, și altele cu caracter conflictual, exercitate asupra unei proprietăți deja delimitate. De la sfârșitul secolului al XVI-lea prima categorie se restrânge tot mai mult în favoarea celeilalte, astfel că hotărnicile devin, prin definiție, hotăriri judecătorești. Totuși hotărnicile cu caracter neconflictual s-au menținut și în secolele următoare, într-o formă concentrată și doar sporadic, legate de cumpărături de proprietăți, fiind incluse în hrisoavele de întărire a cumpărăturilor.

În secolul al-XVI-lea actele de hotărnicie ajung să reflecte direct funcția juridică a domnului, ca instanță supremă a țării. Aceasta a avut drept consecință crearea în cancelaria domnească a unui nou tip de act specializat și anume hrisovul de întărire și judecată. Se constată că nici acest nou tip de act domnesc nu avea un formular diplomatic bine diferențiat, pentru că includea recunoașterea și a altor drepturi ale destinatarului actului. În 1595 (7103) iulie 24 cînd Mihai Viteazul întărește mănăstirii Vieroș satul Uriți⁷ și-i precizează în detaliu hotarele în urma unei judecăți, nici măcar nu se amintește că verificarea s-a făcut la fața locului de către o comisie de hotarnici, de unde se poate deduce că avusesse loc numai o judecată la divan, rezolvată teoretic pe baza actelor vechi de stăpînire. Mai mult, în continuare este acordată întăritura pentru o moșie cumpărată ulterior, cărcia îi sint arătate limitele.

În 1594 (7102) iunie 18, în întăritura acordată lui Necula vîtaf și fiilor săi pentru ocina de la Tătariul, prezența celor 12 hotarnici este menționată cu prilejul depunerii jurămîntului celor implicați, împreună cu precizarea hotarului,⁸ dar hrisovul conține și întărituri pentru cumpărări succesive de ocini și țigani.

Conținutul juridic al hotărnicilor este atestat și prin tendința de perfecționare treptată a procedurii, ceea ce atrage după sine crearea unui aparat juridic specializat. În domnia lui Alex. Mircea bazele acestei organizări sint evidente, căci în 1569 (7077) ianuarie 8, întărind mănăstirii Tismana satul Ehoșița,⁹ după înșirarea hotarelor, se arată : „De asemenea și domnia mea am trimis pe credincioasa slugă a domniei mele Necula postelnic, de a adunat pe toți oamenii dimprejur și pe boieri și pe oameni buni și bătrîni”. La acea dată se poate semnala deja constituirea instanței itinerante și temporare de judecată a pricinilor de hotar, secondată și împuternicită printr-un reprezentant domnesc, căci în 1570 (7079) noiembrie 7, domnul Alex. Mircea declara că : „am dat domnia mea călugărilor 6 boieri și lui Știința alți 6 boieri și hotarnic pe sluga domniei mele Oprea postelnic, ca să-i întocmească și să-i hotărnicască”.¹⁰ Tot în acel an, în septembrie 7, fixase pentru moșia Turceni „12 boieri și hotarnic le-a fost Talomir postelnic”¹¹.

⁷ Ibidem, vol. XI, doc. 133.

⁸ Ibidem doc. 67 : „Însă să se știe hotarele acestei ocine : din lungul ocinei din două, din hotarul Ialomiței, pînă în apa Călmățului”.

⁹ Ibidem, vol. VI, doc. 128.

¹⁰ Ibidem, doc. 248.

¹¹ Ibidem, doc. 22a.

Există informații documentare că instanța de hotărnicie a funcționat chiar mai înainte, de la începutul secolului al-XVI-lea, pentru că în 1571 (7079) august 7, se menționa că în domnia lui Vintilă vodă și a lui Vlad Călugărul avusese loc o judecată cu 12 hotarnici.¹²

Aspectul juridic al hotărnicilor în Țara Românească, se accentuează tot mai mult în secolul al-XVI-lea dovadă fiind introducerea încălcării hotarelor ca o gravă culpă, în codul juridic cutumiar al țării. Există o referire indirectă că la un moment dat, în această perioadă s-ar fi aplicat chiar pedeapsa capitală pentru cei dovediți vinovați pentru această abatere. Astfel, în același act din 1571 (7079) august 7 se arată că „Radu voievod Călugărul a vrut domnia lui să spinzure pe Utmeș megiașul, pentru că a stricat vechile hotare, iar el a fugit de a scăpat cu capul lui”. Totuși se pare că cel învinuit își cunoștea bine dreptatea pentru că în domniile ulterioare a reluat procesul. Oricum este unicul caz de pedeapsă capitală pentru asemenea pricină, nejustificată nici măcar prin faptul că partea păgubită era o instituție cu caracter spiritual, anume mănăstirea Cozia.

Frecvent este atestată documentar în secolul al-XVI-lea o altă pedeapsă domnească pentru încălcarea hotarelor, cunoscută sub numele de hataim. Interesant că aceasta nu consta dintr-o admonestare verbală sau constrângere fizică exercitată direct sau indirect de către domn asupra părții inovate, ci era o amendă, probabil fixă, ceea ce dovedește că numărul crescând al pricinilor de hotar reprezenta o sursă rentabilă și ascendentă de venit pentru visteria domnească.

Astfel, Dobromir mare ban scria fiului său Pătru ban în < 1570 > septembrie 12 că Vladul din Cartin „a avut piră încă din zilele răposatului Pătru voievod (...) pentru hataim”.¹³ Judecata era făcută direct de domn, de aceea venitul îi revenea în exclusivitate, pentru că în brisovul lui Alex. Mircea din 1570 (7079) septembrie 7, pentru conflictul dintre Cindești și Urlători, domnul nu apelase la boierii hotarnici, de aceea declara „Și am luat domnia mea hataimul de la Cindești...”

Introducerea acestei pedepse, deși cu conținut financiar, constituie dovada evidentă că numărul mare al conflictelor de hotar a impus domniei adoptarea acestei măsuri constrictive.

Deși, la acea dată, se semnalează existența unor organe juridice specializate și a unei legislații orale pentru reglementarea conflictelor de hotar, totuși nu se poate vorbi de existența unui act domnesc de hotărnicie de sine stătător.

Determinarea exactă a motivației actelor, cunoscută fiind ambiguitatea formularului diplomatic, este necesară atât pentru investigațiile tematiche, cât și pentru stabilirea cu precizie a tipologiei lor. Astfel, actul din 1593 (7101) octombrie 8, semnat de 12 boieri,¹⁴ are o redactare ciudată, la prima vedere lăsând să se înțeleagă că ar fi vorba de o cumpărătură obișnuită de ocini a lui Stoian Pleșcotă, așa cum se susține și în rezumatul actului publicat în volumul menționat. Enumerarea succesivă a celor cinci cumpărături conduce totuși la concluzia că tranzacțiile nu avuseseră loc concomitent și deci scopul actului nu putea fi de a da o confirmare acestor achiziții, deși în finalul actului este acordată întăritura : „...să-i fie credincioasă și ohabnică în pace de alții, lui și fiilor lui și nepoților lui și strănepoților și din sat și din cimp și din livadă și din apă și din pădure și de peste tot hotarul”.

Important și decisiv este însă paragraful median, care fixează un coridor temporal mai larg acțiunii întreprinse de Stoian Pleșcotă, căci se arată că acesta „...a mers înaintea lui Mihai voievod și a adus pe Radu portar, *cînd s-au hotărnicit* de către alte hotare, hotar slobod”. Precizarea în detaliu a hotarelor, în continuare, conduce la ideea că aceasta ar fi constituit scopul principal al hotărîrii domnești și implicit și al emiterii actului, pentru că altfel, cumpărăturile, chiar și succesive, nu necesitau o asemenea delimitare a hotarului, ci

¹² *Ibidem*, vol. VII, doc. 57.

¹³ *Ibidem*, vol. VI, doc. 227.

¹⁴ *Ibidem*, vol. XI, doc. 4.

s-ar fi integrat de la sine celorlalte proprietăți. De asemenea, din analiza actului se poate deduce că la bază a stat o oarecare controversă cu vecinii, ceea ce l-a obligat pe proprietar să solicite hotărnicirea la domnie. Ideea este confirmată chiar de către formula diplomatică utilizată: „S-a ridicat Stoian Pleșcotă și a mers înaintea lui Mihai voievod”. Această „ridicare” și prezentare la scaunul domnesc de judecată, constituia determinarea juridică evidentă a existenței unui conflict, fiind formula tradițională de exprimare a unei nemulțumiri și de încercare de soluționare de instanța supremă.

O altă dovadă o reprezintă faptul că reclamantul Stoian Pleșcotă” a adus pe Radu portar”, deci intenția era de a obține de la domn un dregător specializat și o instanță itinerantă competentă, în vederea delimitării hotarelor, pentru a înlătura nedreptățile comise de vecini.

Confirmarea certă că acesta nu era un act de cumpărare, ci unul de hotărnicie, este oferită de semnăturile celor, „12 boieri, în calitatea lor juridică precizată: „Martori 12 boieri, pe unde au lăsat ei semnele”... Semnificativ este că în fruntea listei se afla chiar Radu portarul, dregătorul și trimisul domnesc, ceea ce atesta că din punct de vedere temporal momentul nu este cel al cumpărării moșiilor, ci cel al judecății pentru recunoașterea drepturilor de stăpânire, pentru ca în final, aceste cumpărături mai vechi să obțină confirmarea și delimitarea exactă.

Analiza diplomatică și juridică a actului din 1593(7101) octombrie 8, infirmă deci opinia consemnată în rezumatul actului, din corpusul D.R.H., cum că este un act de cumpărare, dovădindu-se a fi o hotărnicie, ba mai mult poate fi considerat primul act de hotărnicie din Țara Românească, emis de o instanță itinerantă de judecată, alcătuită din 12 boieri.

Emiterea cărților de hotărnicie de către un organ juridic subordonat direct domnului, comisia de hotarnici, a devenit o practică permanentă din acest moment, iar existența lor a modificat atât procedura de judecată, cât și formularul diplomatic al actelor domnești, în timp contribuind și la alte mutații de esență.

Tipologia formularului diplomatic al hotărniciiilor a început să se constituie în cursul secolului al-XVII-lea, când se poate surprinde existența unei forme stabile și identice de exprimare, în concordanță cu procedura juridică propusă de domn.

Apariția legislației scrise a contribuit la cristalizarea pricinilor de judecată, ceea ce a determinat modificarea redactării hrisovului de hotărnicie și judecată, acesta dobândind o expresie juridică evidentă, fondată pe o motivație temeinică și pe datele concrete furnizate de actele comisiei de hotarnici. Hrisovul de întărire, acordat de Constantin Brincoveanu la 1695(7203) iunie 3, în urma unei judecăți, conține un scurt istoric al conflictului, incluzând și cercetările anterioare, apoi nominalizarea comisiei de hotarnici, împreună cu indicarea atribuțiilor lor la fața locului.

Procedura juridică poate fi lesne observată, astfel că după enumerarea hotarelor și a semnelor fixate, se precizează că aceeași comisie a redactat un alt act: „Și au făcut acești 12 boieri cartea lor de adevărînță și îndreptare la mina lui Lațco și a vâru-său Crăciun”. Scopul actului era de a consemna situația surprinsă la fața locului, dar totodată constituia baza hrisovului domnesc de întărire, căci se arăta: „Deci Lațco și cu vâru-său Crăciun au venit cu cărțile lor înaintea domniei meal(e) în divan(...) de le-am văzut și le-am citit în divan”,¹⁵ după care domnul decide emiterea actului final de întărire, autentificat de semnăturile tuturor marilor boieri ai divanului.

Se constată că perioada definitivării formularului diplomatic a coincis cu cea a stabilirii terminologiei acestei practici, căci termenul de hotărnicie s-a impus abia la jumătatea secolului al-XVII-lea.

Rezultă, deci, că procedura juridică de investigare a pricinilor de hotar, transmisă în forma orală a cutumei, s-a cristalizat de timpuriu și a evoluat mai rapid, comparativ cu terminologia și chiar cu formularul diplomatic. Astfel, hrisoavele domnești din secolul al XVI-lea

¹⁵ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CCXCV/17.

lasă să se întrevadă existența unor norme legislative precise, dar orale, prin care se numea o instanță itinerantă oficializată prin prezența unui reprezentant domnesc, se verificau drepturile de proprietate și martorii (fizici sau scriptici). Aceste reglementări ajung să fie consemnate treptat în documentele secolului al-XVII-lea și mai ales în secolul al-XVIII-lea, cînd se înregistrează o detaliere a conținutului și o diversificare a actelor de hotărnicie, paralel cu preocuparea de perfecționare a instituțiilor juridice.

În pofida exprimării eliptice a criteriilor juridice de stabilire a hotarelor, documentele secolului al-XVI-lea au evidențiat totuși unul esențial, anume modalitatea de delimitare a proprietății. Sint conturate astfel două căi distincte de aplicare practică, pe care domnul le stabilea în funcție de motivația reclamației: una de stabilire sau restabilire a întinderii proprietății, prin indicarea și verificarea limitelor hotarului, alta de identificare a dimensiunii sale, exprimate în unități de măsură. Din analiza documentelor reiese că ambele procedee au aceeași tradiție temporală, menținându-se în forme aproape identice, pînă în secolul al-XIX-lea, și răspunzînd unor necesități conjuncturale, cu caracter conflictual sau neconflictual. Totuși în secolul al-XVI-lea, în Țara Românească, se remarcă preferința pentru indicarea limitelor hotarului și mai puțin pentru măsurarea suprafețelor.¹⁶ Explicația constă în numărul redus al unităților de măsură pentru lungime și suprafață, ceea ce a avut drept consecință o delimitare ambiguă și instabilă a proprietății desprinsă din devălmășie, ținînd seamă că semnele naturale ale hotarului puteau fi modificate sau distruse de factori subiectivi sau naturali.

Cole două modalități de indicare a proprietăților particulare s-au dovedit mai mult decît simple „tehnici agrimensurale”, după cum le-a definit H. Stahl,¹⁷ căci ele s-au constituit încă de la început ca proceduri juridice, aplicate diferențiat de autoritatea juridică supremă, domnul. De aceea, modificările în sensul amplificării investigațiilor, izvorîte din practica curentă, frecvent sesizate în documentele secolului al-XVII-XVIII-lea, devin decizii domnești cu caracter de generalitate. Evoluția procedurii juridice a delimitărilor funciare a determinat modificarea și modernizarea terminologiei juridice. Ca urmare, ocolnica definea concis și exact, procedura de înconjurare a moșiei, pentru fixarea unor noi semne sau pentru descoperirea celor vechi. Mai dificilă a fost găsirea unui termen adecvat pentru pricinile legate de măsurarea terenurilor. Parcurgînd un trasou sinuos, de la forma substantivată, ambiguă a „color trei trăsuri”, traversînd perioada de verbalizare („să tragem”)¹⁸ abia spre sfîrșitul secolului al-XVIII-lea și mai ales în secolul al-XIX-lea, procedura revine în actele domnești în varianta sa substantivată de trăsură.¹⁹ Momentul definitivării sale coincide cu impunerea unui amplu sistem de măsurători, dar și cu diversificarea pricinilor de hotar, cînd caracterul conflictual îl înlocuiește exclusiv pe cel neconflictual. Semnificativ este că momentul trece aproape neobservat chiar și în literatura de specialitate, iar explicația se află în faptul că în același timp se extinde în formularul diplomatic al actelor și termenul de hotărnicie sau hotarnică, dar cu un nou sens. Se crează astfel o falsă impresie că termenul reactualizat le anula pe celelalte, în realitate apărînd ca o nuanțare a procedurii juridice, căci diversificarea și accentuarea conflictelor a determinat în unele cazuri aplicarea concomitentă a ambelor procedee juridice pentru descoperirea adevărului, iar această procedură combinată a primit vechiul nume de hotărnicie.²⁰

Ocolnica este deci forma parțială de hotărnicie, introdusă odată cu primele încercări de delimitare a unor suprafețe din rîndul obștii devălmășe și care a fost preluată cu prilejul oricăror mutații legate de proprietatea individuală. Inițial avînd un caracter neconflictual, în aplicările sale cu ocazia întăririlor de moșii și a înfrățirilor,²¹ devine ulterior procedura necesară

¹⁶ Unitatea de măsură întîlnită în această perioadă este funia. *D.R.H.*, B, vol. VI, doc. 6.

¹⁷ Stahl H., *op. cit.*, p. 104.

¹⁸ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CXXIX/14.

¹⁹ Ibidem, CXXIX/18, „ci după alegerea și trăsura ce am făcut...”

²⁰ Ibidem CXXI/11, fond Episcopia Argeș, VIII/46.

²¹ *D.R.H.*, B, VI, doc. 179 și 204.

pentru rezolvarea conflictelor legate de vânzări, cumpărări, înzestrări și moșteniri. În schimb, trăsura a fost utilizată constant numai în pricinile conflictuale, indiferent de tipul unităților de măsură solicitat de reclamant pentru a fi determinat: stîlnjenul, funia, numărul moșilor, banii, părțile sau unitățile temporale.²²

Perfecționarea sistemului juridic privitor la problemele de hotărâre a avut drept consecință nu numai introducerea unei terminologii diferențiate, ci și importante mutații asupra tipologiei actelor. Fenomenul cunoaște o deschidere cu totul surprinzătoare în secolul al-XVIII-lea, pentru că denumirea procedurilor juridice ocolnice și trăsura, este transferată denumirii actelor ce le conțin, acte emise însă de către instanțele temporare și itinerante de judecată. Deși acestea sînt de importanță secundară, calitatea lor de a include rezultatele cercetărilor efectuate la fața locului, le conferea primordialitatea juridică.

Consecința diferențierii actelor legate de hotărânicia s-a resimțit și asupra documentelor emise de cancelaria domnească, astfel că hrisovul domnesc de decizie ajunge să se marginalizeze și treptat este înlocuit prin rezoluția domnească, concentrată și mai puțin stereotipă, aplicată la începutul sau sfîrșitul anaforalelor boierești. De fapt primordialitatea juridică este deținută în continuare de domn prin intermediul poruncii domnești, care capătă oarecare complexitate, căci pe lîngă desemnarea instanței itinerante (nominalizarea boierilor hotarnici și a reprezentantului domnesc), conținea și indicarea procedurii adecvate, în funcție de motivația jalbei. Astfel, Șerban Cantacuzino în 1685(7194)septembrie 13, după ce desemnase pe cei 12 hotarnici pentru delimitarea moșiei Runcul, le amintea că deciziile trebuiau luate „pre cărți și pre zapise, cine ce vor avea de moșie și de cumpărătoare”,²³ iar ca procedură de determinare trebuiau să folosească ocolnica: „Și precum vor afla cu ale lor suflete mai pe drept să le aleagă moșiile și să le hotărască și să le împietrească unii de către alții. Și să îi se știe părțile și să le facă scrisoare la miinile lor pre semnele hotarului”. Deși exprimarea este evazivă, este de fapt formula tipică folosită pentru ocolnică. Constantin Brîncoveanu, în 1707(7215)junie 17, prin același tip de act, hotărâ: „... ca să caute acești 12 boiari să tragă toată moșia ot Mărzănești pen trei locuri, după cum iaste obiceiul”.²⁴ Deci investi-garea trebuia făcută prin trăsură.

Perioada definitivării tipologiei actelor domnești de hotărânicie de la începutul secolului al-XVIII-lea este caracterizată și prin dublarea hotărîrilor, emise în scopul consolidării autorității domnești. Pentru hotărânicirea moșilor cumpărate de episcopia Buzăului, Constantin Brîncoveanu lansa la 26 aprilie 1713(7221), o poruncă suverană către cei 12 hotarnici, indicîndu-le în detaliu procedura de identificare a terenurilor și apoi de alipire a lor la vechile posesiuni, dar totodată le recomanda încetarea atribuțiilor în afara unui cadru juridic legal: „Iar de nu vor fi toți moșneanii să fie de față naintea voastră la hotărânicie, voi să lăsați să nu hotărîți pîn cînd vor fi toți moșneanii de față. Și atunci, fiind toți de față să hotărîți, cū așa iaste porunca domnii meal(e)”.²⁵

La aceeași dată domnul a semnat un alt act al cărui scop principal era nominalizarea celor 12 „alegători și hotarnici”, reluînd în continuare sarcinile acestei instanțe de judecată.²⁶ Deși conținutul celor două acte era aproape identic, formularul diplomatic era diferit, căci în timp ce primul începea cu invocația în slavonă și folosea formula de adresare directă, „voao 12 boiari hotarnici...”, al doilea conținea într-o formă enunțiativă și doar informativă aproape aceleași date. Din analiza celor două documente, reiese că primul se constituie în poruncă domnească ce se substituia astfel vechiului hrisov, iar cel de-al doilea, ca o derivată a primului, devenea act de imputernicire a instanței temporare la fața locului, sau așa numi-

²² Stoicescu N., *op. cit.*, p. 116 și p. 119.

²³ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, XXIII/14.

²⁴ Ibidem, CCXCIII/23.

²⁵ Ibidem, fond Episcopia Buzău, I/143.

²⁶ Ibidem, I/142.

tele „răvășale domnești”. Această dedublare nu s-a impus decit pentru scurt timp, dovedindu-se inutilă și greoaie.

Tendința de amplificare a conținutului juridic al poruncii domnești reflectă ampla reorganizare juridică introdusă în Țara Românească în domnia lui Constantin Mavrocordat, când funcțiile practice de judecată ale domniei sint transferate asupra unui divan boieresc, dar care nu primește și dreptul de decizie finală.²⁷ În același context comisiile de hotărnicie, numite direct de domn, sint desființate, iar funcția de cercetare la fața locului este atribuită autorităților locale, mai precis ispravnicilor de județe, care rămân direct subordonați domnului prin intermediul acestui tip de act. Porunca domnească este cea care asigură legătura dintre divan, organul juridic subordonat domnului, și autoritatea locală, isprăvnicia, prin care domnul continuă să-și exercite prerogativa juridică supremă.

Din actul lui Grigore Ghica din 1752 aprilie 10 reiese că anterior avusese loc judecata pentru hotarele moșiilor Giorani și Milcoveni în divanul marilor boieri, dar „... nefiind moșiile acestea alese cu sumă de stinjeni, dumnealor veliții boieri n-au putut să le hotărască judecata de aici”²⁸ și atunci domnul îi poruncește ispravnicului de Vlașca să facă cercetările necesare. În final îi atrage atenția: „Și așa la toate urmă, după cum îți poruncim domnia mea, în ce chip vei adevăra să dai în scris de toate pre largu”, de unde se deduce că ispravnicului îi revenea numai dreptul de informare asupra pricinii cercetate și nu de decizie finală. Totuși, prin modul de a conduce investigațiile și prin interpretarea datelor, beneficia de avantajul de a sugera calea de soluționare. De aceea rezoluția domnească conferea autenticitate și finalitate în esență anaforalei ispravnicului care, conținând rezultatele anchetei, efectuate prin procedura ocolnicei sau trăsirii, devenea actul unic de stăpânire pentru ambele părți aflate în litigiu.

Din acest moment în tipologia actelor de hotărnicie, funcția hrisovului domnesc din secolele XVI–XVIII-lea ajunge să fie preluată de actul emis de autoritatea locală, isprăvnicia, păstrînd însă într-o exprimare concentrată și simbolică, dar sine qua non, atributele suveranității executive.

Analiza formularului diplomatic și a tipologiei actelor de emanație domnească privind hotărnicia, conferă o imagine amplă asupra acestei instituții, ca organizare și structură, conturîndu-se totodată și trăsăturile generale ale procedurii juridice ce decurge de aici. Aceeași investigație, aplicată însă actelor provenind de la autoritățile locale itinerante, sau stabile și a mărluriilor tangente, de natură particulară, ar dezvălui aspecte inedite asupra procedurii juridice.

1

1695 (7203) iunie 3

Milostiu bojiu Io Constandin voevod i g(os)p(o)d(a)r Ugrrovlahiscoe. Davat g(os)p(o)d(sva)m(i) siie poveleanie g(ospo)d(va)m(i) acestor oameni Lațco i vāru-sāu Crāciun cu ceata lor ot Porāinea sud Meh(edinți) cu feciorii lor cīti dum(ne)zāu le va da ca-s le fie lor această moșie ce să chiam(ă) Porāinea, să și-o ție și să o stāpānească de acum nainte de cātrā sfinta mitropolie...¹ și de cātrā pārinte(ie) Theodosie mitropolitul și de cātrā toți pārinții mitropoliți, ce vor fi de acum înainte. Mai mult val să nu aibă, ci să și-o ție ei și feciorii lor pre hotarā cum serie mai jos.

Pentru că această moșie iaste a lor bătrînă și direaptă ocină încă mai denainte vroame. Și o au ținut ei cu bună pace pînă acuma. Iar după aceeaia, cînd au fost acum pārintele

²⁷ Georghescu V. și Ștriban I., *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611–1831, Partea I*, vol. I, București, 1979, p. 90.

²⁸ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CXX/17.

vădica Theodosie fost-au luat 6 boiari pre răvașe domnești ca să-și aleagă moșia Oreviții de cătră Poroinea.

Deci acci 6 boiari, ei au călcat și au impresurat moșia Poroinea pină în siliște. Deci Lațco cu vāru-sāu Crăciun, văzind că le impresoară părintele vădica cu acești 6 boiari moșia lor, ei nu s-au suferit, ei au venit înaintea domniei meal(e) la divan la Iirgoviște di s-au întrebat de față cu părintele vădica.

Într-aceaia domnia mea am judecat cu tot divanul cum de vream(e) ce le-au călcat acei 6 boiari hotarul, ei să-și ia 12 boiari. Și am poruncit domnia mea la boiarenul domniei mele Hristodor vel căp(itan) la Cerneți cu cartea domniei mele ca să dea 12 boiari pre cartea dumișal(e) dinprejur aceștia moșii și un ispravnic de să-i strîngă pre toți la acea moșie. Și să-și scoată Lațco cu vāru-sāu Crăciun cārțile de hotar ce vor avea să-i adevereze pre urma acelor 6 boiari, să vază bine au umblat rău și să-i hotărăscă.

Deci boiariul domniei meal(e) Hristodor, datu-leau 12 boiari pre cartea lui anume Matei ot Băcești i Părvul Pearlă ot Rusoreni i Lupul ot Peșceanca, Necula părcălab ot Băscari i Gruia slujitoriul ot tam i Radul slujitor ot tam i Drăghici ot Igiroasa i Ion Ungureanul i Coanda căp(itan) ot Cernaia i Ghinea Anescul ot Iz...² i Răducan ot Tăuna i Stoica ot Iablanit(a) i Giurca Părecel ot Izvor. I ispravnic au fost Calin vāt(af).

Deci stringindu-să acești 12...² la acea moșie ei au căutat cārțil(o) lui Lațco ceal bătrân de moșie și au umblat preste tot hotarul de-au văzut și au adăvărat cum că acei 6 boiari au fost călcat și au impresurat moșia Poroinea pină la siliște, cum serie mai sus. Deci ei au ales hotarul aceștii moșii cum au știut mai pre drept cu sufletele lor de cătră Oreaviț(a). Să să știe seamnel(e) împrejur pre dialul Bucovățului pre drum pină la poiana Giurașinului și pre drumul lui Zăbărcă, drept la vale, pină la Iazul Părvului și nainte peste vale drept în deal și din deal drept la vale pre valea Hățăganului, pînă în Băltani. Și pre matca Stîniții nainte în sus pînă în hotarul Căcoților, despre moșia Bistriții. Și nainte în sus pînă în stupina Mănicostilor, și-n deal la Cruce în piatră. Și drept preste Pruscov în furca Strâmbei, și iar preste valea Poroinii în dealul Bucovățului, pre deal în jos.

Și au făcut acești 12 boiari cartea lor de adevorință și îndreptare la mîna lui Lațco și a vāru-sāu Crăciun ca să-și ție pre unde au adevărat oi pre scamnel(a) ceal(e) bătrînc.

Deci Lațco și cu vāru-sāu Crăciun au venit cu cārțile lor înaintea domniei meal(e) în divan la conacul de la Cerneți, de le-am văzut și le-am citit noi în divan. Într-aceaia și domnia mea încă am dat lui Lațco și lui Crăciun cu ceata lor să-și ție această moșie de cătră sfînta mitropolie și de cătră părintele mitropolitul pre sāmnel(e) ce scriu mai sus de acum înainte cu bună pace, să le fie lor și feciorilor și nepoților ocină obăbnică în veaci.

Sed ubo...² g(ospo)d(șva)m(i) jupan Cornea vel ban...¹ vel vornic, i Diicul Rudeanul vel log(ofăt) i Mihail Cantacuzino vel spăt(ar) i Sărban vel vistiari i Costandin vel cluci(ar) i Dumitrașco Caramanlăul vel post(cinic) i Vêrgo vel păh(arnic) i Radu vel stol(nic) i Sărban Catacozino vel comis i Costandin Corbean vel pit(ar). I is Toma Catacozino vāt(ori) log(ofăt). I na pisah az Drăghici sint Tădor logo(făt) Olănescul.

meseața iunie 3 dni vlt. 7203.

L.P. (căzută)

Io Costandin volevod milostiiu bojiu g(o)sp(o)d(ar)

Diicul Rudeanul vel log(ofăt) procitek.

Orig. hirtie.

Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CCXCV/17.

¹ loc alb în text.

² loc rupt.

2

1713 (7221) aprilie 26

Milostiiu bojiu Io Costandin voevod i g(os)p(o)d(a)r zomlo Vlahiscoo pisah g(ospo)d(s)va-m(i) voao 12 boiari hotarnici care-i slintoți luați pre răvașle domnii mea de sfinția sa părintele Io(a)saf episcopul Buzăului ca să-i aleageți și să-i hotăriți părțile de moșie ce au cumpărat la Modruzești și la Zăvoianca din gura Călnăului și în Tihuleasca și în Moșăștire.

În vracme ce veți vedea această carte a domnii mealc și cu sluga domnii meal(e) anume ¹ vt(ori) portar, iar voi să căutați cind va fi la zi și la soroc să vă strîngeți toți deplin și să meargeți la acele moșii. Și fiind toți moșnenii de față să le cetiți toate cărțile și zapisel(e) ce vor avca la mîinile lor și să le alieageți părțile de moșăe ce au cumpărat sfinția sa părintele Io(a)saf episcopul de la Modruzești și den Zăvoiasca de la moșnenii de acolo. Să le lipiți lingă cealalte moșii ce mai are episcopiia acolo într-aceasta hotară. Și din Tihulești să aleageți toat(ă) partea de moșie a popei Dușii, elt au vindut ol osobit de cătră alaltî moșnenii de acolo.

Însă dupre cum veți afla și voi cu al(e) voastre suflete mai pre dreptate, fără fățărie, așa să alcageți și să hotăriți și să puneți și pietri ca să-s știe, cine pre unde va stăpîni. Și să le dați și scrisori la mîinile lor.

Iar de nu vor fi toți moșnenii să fie de față naintea voastră la hotărnicie, voi să lăsați să nu hotăriți pîn cind vor fi toți moșneanii de față. Și atunce, fiind toți de față, să hotăriți că așa iaste porunca domnii mealc. Tolico pisah g(os)p(o)d(s)va(m(i)). Mesiata apr(lie) dni 26 lt. 7221. Procit vol log(ofăt)

L. P.

Io Costandin voievod Milostiiu Bojiu G(o)s(p)o(d)a(r).

Orig. Hirtie. Pecete aplicată.

Arh. St. București, fond Episcopia Buzău, I/43.

3

1713 (7221) aprilie 26

Să-s știe boierii alegători și hotarnici și sfinții sal(o) părintelui Iosaf episcopul Buzăului boierii anum(c): Sava căp(i)t(an) Anton căp(i)t(an) i Costandin Cordela i Parasciiva căp(i)t(an) i Mihaleca căp(i)t(an) i Tudori cămărașul i Jăpa al Cărlovei i Mihălache ceaș ot Vernesti i Iano Căp(i)t(an) ot Păcleani i Andrei log(ofăt) ot Pătirlage i Costandin al Mănicăi i Radu Săseanul.

Ca-s caute acești 12 boiari să aleagă și să hotărască toatc părțile de moșie ce au cumpărat sfinția sa părintele Iosaf episcopul la Modruzești și în Zăvoianca, den gura Călnăului și den Tihuleasca și Moșăștii i Zăpodia de la moșnenii de acolo. Însă intii să le cetească toatc scrisorile și al unora și al altora. Și să tragă spro pre Focști. Care moșăe, dupre obiceiul deci să aleagă părțile de moșăe ce au cumpărat părintele episcopul de la Modruzești i din Zăvoianca pre zapise și să le lipcască pre lingă cealaltă moșăe ce mai are episcopiia într-aceste hotară. Și den Tihulești să aleagă toat(ă) partea popei Dușii de către alaltî moșneni de acolo, care o au cumpărat de la dînsul și den Moșăști și den Zăpodia.

Iar să aleagă toate părțile ce au cumpărat de la o seamă de moșneni de acolo. Însă dupre cum vor afla acești boieri cu sufletele lor mai pre dreptate, fără fățărie, așa să-i aleagă și să-i hotărască și să pue pietri și să lo dea și scrisori pre la mîinile lor să nu mai aibă gîlceavă.

Iar de nu vor fi moșnenii toți de față la hotărnicie, să lase moșiile să stea nehotărâte pân cînd vor veni toți moșnenii să fie față. Și atunci stringîndu-să toți să le hotărască. Și zoa la. Ii sam reci g(o)sp(o)d(șva)m(i). V(tori) port. aprilio 26 lt. 7221.

L.P.

Io Costandin voievod Milostliu bojiu g(o)sp(o)d(ar)

Orig. hîrtie, pecete aplicată.

Arh. St. Bucuroști, fondul Episcopia Buzău, I/42.

R É S U M É

Institution du système économique et social médiéval, la délimitation de la propriété privée a connu des changements continuels de structure le long de son évolution.

L'auteur présente ses points de vue concernant : le moment historique de l'apparition de cette institution avant le XVIème siècle, la cause — la solution de quelques états conflictuels, l'établissement des limites de la propriété de la collectivité (de la communauté libre), les institutions ayant droit de délimitation : commissions des boyards, prince régnant ou plus tard les autorités locales, „divan” des boyards, prince régnant, la procédure juridique, typologie du formulaire diplomatique — achevé au XVIIIème siècle ; les sanctions appliquées, les amendes.

De l'analyse du text des documents on constate que la procédure juridique de l'investigation des procès pour la délimitation par la coutume s'est cristallisé de très tôt et a évolué plus rapidement par rapport à la terminologie et au formulaire diplomatique et la délimitation des limites était faite surtout en indiquant les limites territoriales qu'en utilisant les unités de mesure de la superficie.

Reste à étudier les actes provenant des autorités chargés de fixer les limites.

P R E C I S

As an institution of the mediaeval economic and social system, the settling of boundaries went through permanent structure modifications in the course of its evolution.

The author presents his points of view regarding : the historical moment when settling of boundaries began — before the XVIth Century ; the reason — solving of conflicts, settling of the boundaries of the community ; the institutions which had the right to settle boundaries boyar commission, ruler or later local authorities, boyar divan, ruler ; the juridical procedure ; the typology of diplomatic form — defined in the XVIIIth Century ; penalties-fines.

The analysis of the text of the documents reveals that the juridical procedure for investigating boundary problems — which was transmitted in an oral form (Rom „cutuma”) — was very early cristallized and had a faster evolution than the terminology and the diplomatic form. Territorial delimitation were especially made by indicating territorial limits than by using surface measures.

The documents issued by the local boundary authorities are to be studied

Evidențele demo-fiscale din Țările Române (sec. XIII—XV) în context european

LOUIS ROMAN

De curînd s-au relevat străvechi consemnări ale totalului dajnicilor munteni la 1447—1448 și 1475¹, care au contribuit la constituirea acestei serii statistice :

Unitățile contribuabile în Țara Românească, 1447—1641²

Anul	1447—1448	1475	Către 1566	Către 1591	1641
Cete/„Casate”	60 000	40 000	—	—	—
„Nume”	—	—	48 000	13 000	40 000

Faptul că s-a negat posibilitatea existenței la noi, în veacul al XV-lea, a unor evidențe pentru impozite directe, care ar fi fost o inovație a Apusului acelei vremi³ : a) arată necesitatea încadrării lor în istoria continentului, cu scopul de a degaja specificul constituirii la noi a celor mai vechi situații centralizate ale contribuabililor ; b) indică asupra nevoii de a le data pe acestea din urmă ; c) impune omologarea valabilității cifrelor muntene din 1447—1448 și 1475, în vederea folosirii lor pentru calcularea evoluției demice.

1 *Capitatio* se percepea, în faza tîrzie a evoluției Imperiului roman, pe baza unor recensăminte inițial decenale, efectuate însă numai la 15 ani după anul 312 e.n. ; poate că se încasa și sub Justinian, precum și în Sicilia și Italia de Sud în secolul VIII⁴. Egiptul a cunoscut practica unor inventare funciare, care serveau de temelie la așezarea dărilor, ultimul din cele cunoscute sub administrație bizantină datînd de la începutul secolului al VI-lea⁵. Cadastrele în Imperiul bizantin au continuat însă a se efectua, ele fiind cunoscute și în veacurile XIII—XIV⁶. Și în vechile recensăminte chineze⁷ aspectele fiscale aveau ponderea lor.

¹ Șerban Papacostea, *Populație și fiscalitate în Țara Românească în secolul al XV-lea : un nou izvor*, în „Revista de Istorie”, 33, 9, 1980, p. 1779—1786 ; idem, *Din nou cu privire la demografia Țării Românești în secolul XV*, *ibid.*, 37, 6, 1984, p. 578—581.

² Louis Roman, *Populația Țării Românești în secolele XIV—XV*, *ibid.*, 39, 7, 1986 p. 870, Tbl. 1 ; p. 674, Tbl. 3 ; idem, *Statistiques fiscales et statistiques démographiques, ou la fausses apparences (Les Pays Roumains et autres régions européennes aux XVe—XIXe siècles* în „Annales de Démographie Historique”, Paris, 1985, p. 246, Tbl. 1. Notăm în tabel „cete” și „nume” nu pentru că toate unitățile contribuabile ar fi fost colective (parte din ele erau individuale), ci pentru că — simplificînd — să atragem atenția asupra faptului că cei 13 000—60 000 de dajnici nu pot fi taxați „familii”, așa cum s-a încercat nu o dată. În principiu ceata se compunea din mai multe case, iar fiecare din acestea — din mai multe cupluri (L. Roman, *Populația...*, p. 670—672).

³ „Revista Arhivelor”, an. 64, vol. 49, nr. 4, 1987, p. 398 (și n. 9).

⁴ F. Lot și Ch. Diehl : la M.-A. Arnould, *Les relevés de feux*, Turnhout (Belgique) 1976, p. 68—69.

⁵ Jean Gascon, Leslie MacGoull, *Le cadastre d'Aphroditô*, în *Travaux et Mémoires*, Paris 1987 (Collège de France. Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance), p. 103—151 (N.-S. Tanașoca, *Compte rendu*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, 26, 4 1988, p. 359.

⁶ Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632*, în „Studii și materiale de Istorie Medievală”, II, 1957, p. 52.

⁷ Michel Cartier, P.-E. Will, *Démographie et institutions en Chine : contribution à l'analyse des recensements de l'époque impériale (2 après J.-C. — 1750)*, în „Annales de Démographie Historique”, 1971, p. 161—245.

2 Cele mai vechi numărători de „focuri” (*focularia, domus, hospicia, feux* etc.) din Occident, ajunse pînă la noi, nu datează din secolul al XV-lea, ci dintr-o perioadă mult anterioară: Malta, 1245–1246; Sicilia, prima jumătate a aceluiași secol; autoritățile franceze doreau realizarea unei numărători a tuturor focurilor din regat cu începere din 1303, pentru ca mare parte a țării să fie înregistrată la 1328; tot din veacul al XIV-lea datează evidențe din Spania, ducatul de Spoleto ș.a.⁸, finalitatea lor fiind înainte de toate fiscală. Evidențele centralizate în Anglia încep și mai devreme. *Domesday book* din 1086 era, înainte de toate, o „geld book”, o culegere de fapte în scopuri fiscale, dar desigur și cu alte țeluri⁹. Registre engleze s-au alcătuit și în secolele următoare: *Hundred Rolls* în 1279¹⁰, situațiile dărilor seculare din 1352, 1371 și 1377¹¹ ș.a.m.d.

3 Registre pentru impozite directe s-au alcătuit de timpuriu și în teritoriile stăpînite de Hoarda de aur (Çuči ulus). Batu han (1237–1256) a creat un aparat special în vederea percepției diferitor dajdii și angarii atît de la populația agrară și nomadă, cît și de la meșteșugarii și neguțătorii orașelor din zonele stăpînite¹², ceea ce nu putea să nu se conjuge cu înregistrarea impunerilor și încasărilor. În 1257, sub Berke han (1257–1267), în *kneazestva* rusești s-a realizat primul recensămint cunoscut din istoria Çuči ulus-ului, care urmărea numărarea întregii populații supuse dărilor și obligațiilor¹³. În același veac este cunoscută și o a doua înregistrare tătară a populației; în secolul XIV–XV, practica mongolă era utilizată de cnejii ruși, prin *piscy* care întocmeau registre de *dan'* pe localități, devenite — din a doua jumătate a secolului al XV-lea — *piscovye knigi*, cu caracter de periodicitate¹⁴.

4 Cel dintîi recensămint general al Imperiului otoman pare a fi cel din anii 1520–1535¹⁵ și poate că acesta este sensul regulamentului, elaborat la începutul domniei lui Selim I (1512–1520) sau al aceluia al lui Süleyman Legiuitorul (1520–1566)¹⁶. Ca și la evidențele anterioare, înregistrarea s-a întins pe o lungă perioadă, iar scopul principal a fost determinarea veniturilor fiscale ale statului, în care scop s-au întocmit listele contribuabililor¹⁷. Pentru darea

⁸ M.-A. Arnould, *op. cit.*, pass.

⁹ G. M. Trevelyan, *A Shortened History of England*, Penguin Books, 1971, p. 113–114; M.-R. Reinhard, A. Armengaud, J. Dupâquier, *Histoire générale de la population mondiale*, Paris, 1968, p. 73–76; *The Cambridge Economic History of Europe*, I, Second Edition, ed. M. M. Postan, Cambridge, 1966, p. 561–562, 628–629; E. A. Kosminskij, *Byli li XIV i XV veka vremenem upadka evropejskoj ekonomiki?*, în „Srednie veka”, Moskva, X, 1957, p. 268–270.

¹⁰ *The Cambridge Economic History...*, I, p. 575, 618–619.

¹¹ W. M. Ormrod, *An Experiment in Taxation: The English Parish Subsidy of 1371* în „Speculum. A Journal of Medieval Studies”, Cambridge, Mass., 63, 1, 1988, p. 58–82.

¹² B. D. Grekov, A. Ju. Jakubovskij, *Zolotaja orda i ee padenie*, Moskva–Leningrad, 1950, p. 71.

¹³ *Ibidem*, p. 81–82.

¹⁴ P. Milioukov, *Essais sur l'histoire de la civilisation russe*, trad. P. Dramas, D. Soskice, Paris, 1901, p. 174–175; D. Mioc, *op. cit.*, p. 51–52 (și n. 5).

¹⁵ Comte d'Andreassy, *Voyage à l'embouchure de la Mer Noire...*, Paris, 1818, p. 230 (la N. V. Mibov, *La population de la Turquie et de la Bulgarie au XVIIIe et XIXe siècle...*, I, în „Sbornik Bălg. Akad. nauk.”, Klon ist.-filolog. i folk., Sofia, IV/3, 1915, p. 9); Ömer L. Barkan, *La „Méditerranée” de Fernand Braudel vue d'Istanbul*, în „Annales E.S.C.”, Paris, 9, 2, 1954, p. 192–193; Fernand Braudel, *Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, ed. M. Gheorghe, II, Edit. Meridiene, București, 1985, p. 298–299; p. 309, n. 1; III, 1986, p. 311. Recensămintul a fost publicat de C. L. Barkan, 1953–1954 (sinteza reproducă de N. Todorov, *Balkanski grad XV–XIX vek...*, Sofia, 1972, p. 50. Tabel: cartea are și vers: rusă, Moskva, 1976; franceză, în „Association Intern. d'Etudes. S.–E.E. Bulletin”, Bucarest, XV–XVI, 1977–1978; engleză, Seattle, 1983; greacă, Athina, 1986).

¹⁶ Irène Beldiceanu-Steinherr, *Règlement ottoman concernant le recensement (première moitié du XVIe siècle)* în „Südost-Forschungen”, München, 37, 1978, p. 1–40.

¹⁷ Halil İnalcık, în *The Cambridge History of Islam*, I A, ed. P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, B. Lewis, Cambridge–London etc., 1977, p. 319; Irène Beldiceanu-Steinherr, *N. Beldiceanu, op. cit.*, p. 6–9, 10–11.

cizyc, percepută numai de la populația nemusulmană, dajnicii provinciilor europene au fost înscrși în anii 1488—1489 și 1489—1491¹⁸. Numeroase înregistrări pe provincii ale contribuabililor s-au alcătuit și între anii 1454—1490, precum și la date neprecizate în vremea sultanului Bayazid II (1481—1512)¹⁹. Cele mai vechi numărători otomane de dajnici urcă însă mult mai sus pe firul timpului: în provincia Kütahya înainte de 1402, iar în cea a Ankarei sub Murad I (1360—1389)²⁰. Sistemul foarte precis de impunere și percepere a dărilor, ce se descifrează în aceste registre, se constată a fi moștenit de Imperiu — spre exemplu în *sancak* Vidin — de la cel existent anterior în Bulgaria și Serbia²¹, ceea ce trimite la evidențele fiscale din țaratul bulgar de Vidin și la cele din Serbia (în aceasta din urmă numărătorile contribuabililor se efectuau încă din secolul al XIV-lea²²) și, mai departe, la practicile bizantine și ale Imperiului roman de Răsărit, amintite *sup.* § 1. De altminteri, și-n alte zone cucrete, autoritățile otomane mențineau, cu ușoare modificări, vechea organizare fiscală, ca spre pildă la Chilia și Cetatea Albă după 1484, unde se proceda astfel cu dispozițiile anterioare ale domnilor Moldovei²³.

5 În Transilvania, înaintea recensământului fiscal din 1494—1495 s-a alcătuit evidența din 1475²⁴, precum și altele cu mult înainte. De cînd?

a) Pe baza dispoziției — date la 9 decembrie 1473, de Matia Corvin lui Blasiu Magyar, voievod al Transilvaniei și comite al seculor — se trece la consemnarea periodică în *lustra* a seculor obligați la purtarea armelor²⁵.

b) Anterior situațiilor întocmite pe *Fundus regius* în 1488—1510²⁶, acolo s-au făcut și alte înregistrări, știrile mai vechi semnând două recensăminte în prima jumătate a secolului al XIV-lea, prima poate la 1334, cealaltă pe la 1350²⁷.

¹⁸ 1488—1489: Ö. L. Barkan, în „Belgeler”, I, Ankara, 1964, p. 35—117 (apud N. Beldiceanu, Irène Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur la Morée (1461—1512)*, în „Südost Forschungen”, 39, 1980, p. 43; p. 44, Tableau XII; p. 67, nr. 8). 1489—1491: N. Todorov, A. Velkov, *Situation démographique de la Péninsule Balkanique (fin du XV s. — début du XVI s.)*, Editions de l'Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1988 (textul integral: original și trad. franceză); *Izvori za bălgarskata istorija*, Sofia, 26, 1986, nr. 1, p. 21—128 (trad. bulgară parțială).

¹⁹ O listă de peste 20 de provincii recensate în acești ani (unele de două sau de mai multe ori) se poate alcătui pe baza următoarelor lucrări: Irène Beldiceanu-Steinherr, N. Beldiceanu, *Règlement...*, p. 38—39, nr. 34—92; Vera P. Mutafchieva, *Za tognite metodi v oblasti na istoričeskata demografija...*, în „Istoričeski pregled”, Sofia, 29, 4, 1973, p. 138—141; N. Filipovic, *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini*, I, în „Godišnjak. Centar za Balkanološka Ispitivanja”, Sarajevo, XII, 1974, p. 127—221 (cf. și I. Cicală, I. I. Russu *Recenzie*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 19, 1976, p. 417—418); N. Beldiceanu, *Insemnări asupra românilor din Balcani în lumina sursei otomane în „Buletinul Bibliotecii Române”, Freiburg i. Br., S.N., XI (XV), 1984, p. 1, 9; Brancovski tešter. Poimenični popis pokrajine Braničevu iz 1467. godine*, ed. Momčilo Stojaković, Beograd, 1987.

²⁰ Irène Beldiceanu-Steinherr, N. Beldiceanu, *Règlement ottoman...*, p. 9—10; p. 34, n. 68.

²¹ Dušanka Bojanić, *Fragmenti zbirnog popisa vidinskog sandaka iz 1466. godine*, în „Mešovita Grada (Miscellanea)”, II, Beograd, 1973, p. 5—77 + Table I—XXV; eadem, *Fragmenti posirnog popisa vidinskog sandaka iz 1478—81. godine*, *ibid.*, p. 79—177 + Table I—XXV (rez. fr.: p. 179—191).

²² D. Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului...*, p. 52.

²³ N. Beldiceanu, *La Moldavie ottomane à la fin du XV siècle et au début du XVI siècle*, în „Revue des Etudes Islamiques”, Paris, 37, 2, 1969, p. 250—255.

²⁴ L. Roman, *Populația Țării Românești în secolele XIV—XV*, p. 675.

²⁵ L. Demény, *Registrele militare ale seculor din secolele XVI—XVII ca izvoare de date istorice*, în „Revista de Istorie”, 37, 12, 1984, p. 1232.

²⁶ A. Berger, *Volkszählung in den 1 und 2 Stühlen, im Bistritzer und Kronstädter Distrikte vom Ende des XV. und Anfang des XVI. Jahrhunderts*, în „Korrespondenzblatt des Vereins SLK”, Hermannstadt/Sibiu, XVII, 5, 1894, p. 49—59; 6, p. 65—76.

²⁷ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, ed. Fr. Zimmermann, C. Werner, Hermannstadt/Sibiu, 1892, nr. 511; II, ed. Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, 1897, nr. 694.

c) Din 1332—1337 ne parvine registrul de decime papale²⁸, din 1331 socotelile de dijme ale capîtlului din Alba Iulia²⁹, iar din 1291—1294 cele ale episcopiei din Oradea³⁰, dările acestea fiind însă hotărîte de regii Ungariei încă în veacul al XI-lea, chiar din primele decenii ale organizării biseicii catolice în regat³¹.

d) Carol I Robert de Anjou solicită, și dieta votează (1332), perceperea ca „lucrum camerae” a unei mărci de fiecare sesie iobăgească întreagă³²: există (ori s-a alcătuit acum) deci o situație a acestor sesii. Dar insistența cu care, în documentele primei jumătăți a veac. XIII, se acumulează diverse dări către vistieria regală³³, arată cu claritate că se întocmeau de-acum, poate într-o formă simplă, evidențe fiscale pentru nevoile puterii centrale. Ele apăruseră sub influența experienței curiei romane (din moment ce aceasta se aplica de mult și la teritoriul regatului), sub influența practicilor bizantine³⁴ și ale altor state, dar mai ales sub puternica presiune a necesităților evoluției statului feudal.

6 Și asupra fiscalității moldo-muntene s-au exercitat influențe străine:

a) S-a presupus că, întrucît domnia a dispus aici, din vremurile cele mai vechi, de sisteme de exploatare a proceselor de producție și de circulație a mărfurilor bine puse la punct, ele n-ar putea fi explicate altfel, decît ca avîndu-și originea încă din vremea stăpînirilor cumană și tătară³⁵. O contaminare din partea acestora este credibilă și, la materialele strînse de H. H. Stahl, adăugăm că obligațiile din diploma de la 1247 (veniturile, foloasele și slujbele prevăzute a fi prestate de formațiunile politice românești de pe Carpații Meridionali și din zonele limitrofe, către regele Ungariei) erau probabil continuarea celor ce se dădeau anterior conducătorilor cumani, iar înaintea lor — migratorilor precedenți³⁶. Pe de altă parte, concluzia se acreditează printr-o terminologie fiscală mongolă la noi, în evul mediu: *iliș*, dare cu o probabilă etimologie tătară³⁷; *tarhan/tarcan* „scutire” și alte reminiscențe vamale de aceeași origine³⁸.

²⁸ Fragmentul referitor la Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș în *Documente privind istoria României*, C, XIV/3, Edit. Acad., 1954, nr. 56, p. 41—253, Camil Mureșan, S. G. Ardeleanu (S. Goldenberg), *La politique fiscale de la papauté en Transylvanie au cours de la première moitié du XVIe siècle*, în „Nouvelles Etudes d'Histoire”, I, 1955, p. 225—240; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I², Edit. Dacia, Cluj, 1971, p. 231—232 (și n. 239); II, Cluj-Napoca, 1979, p. 442; M. Bizerea, Fl. Bizerea, *Așezările din Banat consemnate în registrele dijmelor papale din anii 1332—1337*, în „Studii de istorie a Banatului”, Timișoara, V, 1978, p. 17—25.

²⁹ *DIR*, C, XIV/3, nr. 27, p. 17—18.

³⁰ *Ibidem*, XIII/2, 1952, nr. 381, p. 335—347.

³¹ Șt. Pascu, *op. cit.*, I², p. 429; Gy. Györffy, *Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte in Ungarn bis zum Anfang des XIV. Jahrhunderts*, în *Etudes historiques*, I, Budapeșt, 1960, p. 190.

³² I. Teoran, *Urbării și conscripții. Izvoare transilvane de statistică veche*, în „Analele Instit. Stat. al României”, II (1943—1944), 1945, p. 257.

³³ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 406—426.

³⁴ S. Domanovszky, 1909 (apud Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 417, n. 364).

³⁵ H. H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, Edit. Științifică, București, 1972, p. 62 et pass.

³⁶ I. Donat, *The Romanians South of the Carpathians and the Migratory Peoples in the Tenth-Thirteenth Centuries*, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, ed. M. Constantinescu, Șt. Pascu, P. Diaconu, Edit. Academiei, București, 1975, p. 283.

³⁷ H. Tiktin, I. Bogdan, C. C. Giurescu: la N. Grigoraș, *Ilișul — o dare plătită în Moldova și în Transilvania*, în *Sub semnul lui Clio*, Cluj, 1974, p. 114—115.

³⁸ N. Iorga, *Opere economice*, ed. Georgeta Pencelea, Edit. Științifică și Enciclopedică București, 1982, p. 481—482, 484; H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 135—137.

b) Este însă nelîndoielnică mai ales o difuzare dinspre Bizanț a practicilor fiscale. Pe de-o parte, prin filieră sud-slavă³⁹, așa cum s-a constatat în Vidinul otoman (*sup. § 4*): *vis-tier* < lat. *vestiarius*, cu sensuri specifice latinei medievale⁴⁰, desemna la noi o funcție de origine bizantină, dar cu atribuții mai mult asemănătoare celor ale jupanilor croați din secolele X—XI, ca și alte dregătorii de la curțile românești — *comis*, *spătar* etc.⁴¹. Pe de altă parte, se observă și o influență bizantină directă: *perper*/*pirpăr*/*părpăr*, dare foarte veche⁴²; *cămară* < lat. *camara*, gr. *kamdra*⁴³ etc. Un comentariu special merită termenul (*a*) *scuti*. În mod surprinzător, și acum se socotește provenit din *scut* < lat. *scutum*⁴⁴, etimologie în mod justificat respinsă de S. Pușcariu, care-l considera însă de origine slavă⁴⁵. Or, instituția fiscală însăși era cunoscută la Bizanț⁴⁶ și și-a găsit un reflex în folclorul nostru: „Sint trei sate *iscusate* / În visticrie nebăgate”, unde *iscusal* — arăta V. Bogrea⁴⁷ — nu este decât med. lat. *excusatus* „scutit, scutelnic”, unul din acele „verba legitima” latine, de care mișună vocabularul juridic al Bizanțului. Apare astfel o directă influență a acestuia din urmă și asupra amintitei instituții-cheie din multe secole de istorie românească: *excusatus* > *iscusal* (poate contaminat cu *scut*) > *scutil*. Circulația termenului la mai multe popoare slave este poate rezultatul aceleiași influențe.

c) Pe bună dreptate s-a observat însă⁴⁸ că nu poate fi vorba de copierea unor suprastructuri străine, ci de preluarea — de la state cu o organizație mai veche — a unor practici, adaptate sistematic la propriile realități, așa cum se petreceau lucrurile în întreaga Europă medievală.

d) Totodată, ni se pare imposibilă preluarea unor elemente de fiscalitate din imperii — bizantin, mongol — care cunoșteau o severă înregistrare a dajnicilor, fără a le însoți cu această ultimă practică necesară, prezentă în vremea dată mai în toată Europa.

³⁹ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, ed. Georgeta Penelea, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 211—212.

⁴⁰ N. Drăganu, *Etimologii*, în „Dacoromania”, Cluj, VI, 1929—1930, p. 249; idem, *ibidem*, VII, 1931—1933, p. 213; J. Ebersolt, *Sur les fonctions et les dignités du Vestiarium byzantin*, în „Mélanges Charles Diehl”, I, Paris, 1930, p. 81—89.

⁴¹ C. Jireček, 1912: la S. Dragomir, *Cîteva urme ale organizației de stat slavo-române*, în „Dacoromania”, I, 1920, p. 148—149; S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, *ibidem*, V, 1927—1928, p. 787; C. C. Giurescu și I. I. Nistor: la N. Stoicescu, *Sur l'origine des grandes dignités en Valachie et Moldavie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, IX, 2, 1970, p. 307 (nota), p. 313; idem, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Edit. Acad., București, 1968, p. 153—298.

⁴² C. C. Giurescu, *An Old Roumanian Tax with a Byzantine Name: „Pirpărul”*, în „The Journal of European Economic History”, Roma, 1, 1, 1972, p. 121—127; Octavian Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XI au XV siècle*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, VII, 1, 1969, p. 109—119; G. I. Brătianu, *L'hyperpère byzantin et la monnaie d'or des républiques italiennes au XIII siècle*, în *idem*, *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale*, Paris, 1938, p. 219—239; *Documenta Romaniae Historica*, B, I, ed. P. P. Panaitescu, D. Mioc, Edit. Acad., București, 1966, *Indice* (sub *perperi*).

⁴³ C. Diclescu, *Elemente vechi grecești din limba română*, în „Dacoromania”, IV, 1, 1924—1925, p. 397—398.

⁴⁴ *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. I. Coteanu et al., Edit. Acad. R. S. României, 1984, s.v.

⁴⁵ S. Pușcariu, *Etimologii și notițe etimologice*, în „Dacoromania”, Sibiu, X, 2, 1943, p. 288—289.

⁴⁶ Germaine Rouillard, *Les taxes maritimes et commerciales d'après les actes de Patmos et de Lavra*, în „Mélanges Charles Diehl”, I, p. 277; D. Jacoby, *Une classe fiscale à Byzance et en Romanie Latine: les inconnus du fisc, éléuthères ou étrangers*, în *Actes du XIV Congrès international des études byzantines*, Bucarest, 6—12 septembre 1971, II, ed. M. Berza, E. Stănescu, Edit. Acad., 1975, p. 139—152.

⁴⁷ Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, ed. M. Borcilă, I. Măril, Edit. Dacia, Cluj, 1971, p. 20—22.

⁴⁸ N. Stoicescu, *Sur l'origine...*, p. 308—310.

7 Și, mai ales, nu se poate accepta lipsa la noi la mijlocul secolului al XV-lea a evidențelor fiscale, cînd ele erau impuse de nevoile evoluției statelor românești înseși. Numeroase documente muntene din anii 1572—1625 atestă efectuarea contemporană de vechi recensămînto fiscale, din trei în trei ani, pe baza lor întocmindu-se catastifele vistieriei⁴⁹, iar cea dintîi mărturie sigură despre o înregistrare a birnicilor în Muntenia (29 decembrie 1587) se referă la domnia lui Petru cel Tânăr (1559—1568)⁵⁰. Catastifele sînt însă cunoscute încă de la 1480 : unul era o înregistrare a bunurilor, ce se găsiseră în vistierie înainte însușirii ei samavolnice de către Basarab Laiotă ; altul era un registru de vamă⁵¹. În Moldova, Ștefan cel Mare impune — în ultimele decenii ale domniei — scrierea regulată a socotelilor vistieriei în catastife⁵², acestea din urmă fiind însă atestate cu începere de la 1458⁵³. Înregistrarea pentru domnia a desetinei din vin este menționată încă la 1449⁵⁴.

Acestea o spun, fără echivoc, documentele. S-au adus, totodată, numeroase argumente pentru a demonstra că, în ambele principate românești extracarpatiche, evidențele fiscale se constituiau de-acum în a doua jumătate a veacului al XV-lea⁵⁵, cu mult înainte de cele mai vechi numărări, ale căror rezultate ajunseseră, pînă nu demult, în minile noastre⁵⁶. Vistieria, cămara și birarii erau prozenți în Muntenia — odată cu un întreg sistem de obligații fiscale (dijme, biruri, slujbe, amenzi, vămi) — cel puțin din vremea Marelui Mircea voievod⁵⁷. Sub Alexandru cel Bun s-au cristalizat și s-au precizat în Moldova principalele dregătorii, s-a dat o temeinică organizare cancelariei domnești, iar vistiernicia a devenit o dregătorie distinctă⁵⁸. Ne apare, de aceea, tentantă concluzia despre existența cel puțin a unor însemnări cu privire la veniturile și cheltuielile vistieriei și cămării domnești⁵⁹, și anume — adăugăm noi — în Țara Românească sud-carpatică de pe la 1400, iar în cea est-montană — din primele decenii ale veacului al XV-lea.

8 Au fost preluate, desigur, elemente ale experienței altor state, dar sistemul fiscal în toate țările române a fost o creație proprie, necesară, rezultată din evoluția concretă a societății noastre. Ea a apelat masiv, de aceea, la propria experiență.

Numeroase documente și catastife sînt scrise în veacurile XIV—XVI — de către dieci, logofeți, grămăticii, piseți — adesea în limba oficială a cancelariei, în slavonă dincoace de Carpați, în latină în Transilvania. A scris este o îndeletnicire românească atît de pronunțată,

⁴⁹ D. Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului...*, p. 56—64.

⁵⁰ *DIR*, B, XVI/5, nr. 356 ; D. Mioc, *op. cit.*, p. 55.

⁵¹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în șec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. 157—158 ; *DRH*, B, I, nr. 172 ; D. Mioc, *op. cit.*, p. 68.

⁵² B. T. Cămpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, p. 53—55, (ex. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Edit. Academiei, 1956).

⁵³ *DRH*, A, II, ed. L. Șlămășchi, Georgeta Ignat, D. Agache, Edit. Acad. București, 1976, nr. 75.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 2.

⁵⁵ D. Mioc, *op. cit.*, p. 50, 52—55.

⁵⁶ *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, I, ed. M. Guboglu, M. Mehmed, Edit. Academiei, București, 1966, p. 337 (Mustafa Ali : în ambele țări, către 1586 și pe la 1591) ; *DIR*, A, XVI/4, 1952, nr. 5 ; C. Turcu, *Cele mai vechi statistici moldovenești*, în „*Studii și cercetări științifice*”, Istorie, Iași, VII, 2, 1956, p. 59—60, 74—77 (20 februarie 1591).

⁵⁷ C. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București, 1927, p. 17—48 (ex *AR*, MSI, s. III, t. VII) ; D. Mioc, *Originea și funcțiile birului în Țara Românească pînă la sfîrșitul veacului al XV-lea*, în „*Studii și referate privind istoria României*”, I, Edit. Acad., 1954, p. 641—642 ; idem, *Despre modul de impunere și percepere a birului...*, p. 50, 111 ; D. C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV și XV*, Edit. Științifică, București, 1973, p. 279—280, 289, 312—326.

⁵⁸ Constantin Cihodaru, *Alexandru cel Bun...*, Edit. Junimea, Iași, 1984, p. 163—170.

⁵⁹ Cf. și D. Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului...*, p. 87.

Încît chiar și în actele redactate în vechea slavă apar asomenea sintagme românești elocvente : „să se scrie” (act moldovenesc din 9 septembrie 1597) ; „cl<ti> sintu scri<ș>” (Muntenia, 6 iulie 1600)⁶⁰. În documentele moldo-muntene în limba română se arată că „scrieroa țării” se opera în *seamă*, termen preluat din practica transilvăneană : niște rumîni să-și plătească cîsla „unde le va fi pus de în seam<ă>...” (8 mai 1619) ; birul în sat îl pun „crăstătorii de în seamă” (13 aprilie <1600>)⁶¹.

Simultan, ca la ultimul document citat, apar *crăstătorii* „răbojarii”, cel mai vechi document muntean ajuns pînă la noi și care-i amintește fiind din 29 august <1560–1567> — *rizateli* —, care fac *rizanie* „crestare” pe răboj (29 decembrie 1587)⁶². Actele moldovenesti în numesc pe primii încă la 11 martie 1446 (*pererubceh*), iar acțiunile lor la 8 aprilie 1449 (*rubiti*)⁶³. Răbojul a avut o foarte largă utilizare la noi de-a lungul veacurilor⁶⁴, astfel încît nu este vorba numai de faptul că în secolele XV–XVI, pe cînd la eșaloanele superioare dajnicii erau *scriși*, la cele inferioare ei erau *crestați* — de către pîrcălabi/vornicîi, vatamani în relațiile cu birnicii din așezarea dată, precum și de măruntii dregători în raport cu satele⁶⁵.

Instituția trebuie să fi fost incomparabil mai veche : ea a funcționat desigur — pe întreaga față a pămîntului românesc — timp de multe secole înainte de constituirea statelor feudale⁶⁶, ceea ce justifică și dă un nimb de autenticitate propunerii *btr* < slav. *birka* „răboj”⁶⁷. Această practică ancestrală — percoperea birului și evidența sa pe răboj — a fost preluată și larg utilizată de statul feudal, care a săvîrșit apoi *trecerea treplată de la sîmlele crestale la foile sîdești de cislă*.

9 Turul de orizont al continentului și cunoașterea situațiilor românești se constituie deci în argumente suficiente pentru existența unor evidențe fiscale de impozite directe (chiar dacă la început într-o formă simplă) în Transilvania din secolele XIII–XIV ; în Muntenia cel puțin de pe la 1400 ; în Moldova din primele decenii ale veacului al XV-lea. Tabelul de mai sus confirmă la rîndu-i că cifrele de la mijlocul secolului al XV-lea redau într-adevăr totalul unităților fiscale muntene, căci — confirmate prin comparabilitatea lor cu cele din veacurile XVI–XVII — se integrează într-o serie statistică unică. Grava reducere a materiei dajnice, petrecută cu începere de pe la 1570, este și ea pe deplin explicabilă, în lumina teoriei caracterului deficitar al statisticilor de populație⁶⁸. În totalitatea ei, amintita serie statistică poate fi luată în considerare pentru cercetări demoistorice.

RÉSUMÉ

On établit l'ancienneté des dénombrements dans l'Empire Romain et dans celui Byzantin, y compris Egypte, Sicile, et Italie du Sud (1) ; dans les Pays Italiens au moyen âge,

⁶⁰ *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374–1600*, ed. Gh. Bolocan et al., Edit. Acad. R. S. România, București, 1981, sub *scrie*.

⁶¹ *DIR*, B, XVII/3, 1951, nr. 323 ; *DRH*, B, XI, ed. D. Mioc, Ștefan Ștefănescu et al., 1975, nr. 370.

⁶² *DRH*, B, V, ed. D. Mioc, Marieta Adam Chipere, 1983, nr. 199 ; *DIR*, B, XVI/5, nr. 356.

⁶³ *DRH*, A, I, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, 1975, nr. 266 ; II, nr. 2.

⁶⁴ P. N. Panaitescu, *Răbojul în istoria Transilvaniei*, în „*Revista Istorică Română*”, VIII, 1938, p. 28–47 ; idem, *Răbojul. Studiu de istorie economică și socială la români*, București 1946 ; Géza Kovách, *Conscripții medievale ardene din secolele XVI–XVII*, în „*Catedra. Culegere de studii*”, ed. V. Popeangă et al., Arad, 1977, p. 164.

⁶⁵ D. Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului...*, p. 74–76.

⁶⁶ A se vedea și T. Al. Stoianovici, *Statistica românească în veacul al XVI-lea*, în „*Analele Institut. Statistic al României*”, I, 1942, p. 318–319.

⁶⁷ D. Mioc, *Originea și funcțiile birului...*, p. 645 ; P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Edit. Științifică, București, 1969, p. 155.

⁶⁸ L. Roman, *Implicații istoriografice ale cercetării demoistorice*, în „*Revista de Istorie*”, 37, 5, 1984, p. 459–462 ; idem, *Statistiques fiscales...*, p. 245–280.

en France, en Espagne, et en Angleterre (2) ; dans le royaume de la Horde d'or, en Moscovie, et dans l'Empire ottoman (3, 4). Les débuts des enregistrements démographiques en Transylvanie (5) datent de 1473 (*lustra* militaires des Szeklers), de la première moitié du XIVe siècle (les Saxons) et du XIIIe siècle au moins (les registres de *decimae* de l'Eglise catholique et les impôts royaux). Des influences étrangères (6) se sont exercées aussi sur la fiscalité moldo-valaque : a) de la part de la Horde d'or et b) surtout de Byzance, c) mais ce n'était qu'une adaptation d'une pratique des Etats à plus ancienne organisation, aux réalités roumaines. Les évidences démo-fiscales dans nos Pays étaient imposées par les nécessités de l'évolution étatique. Elles ont été constituées en Valachie le plus tard vers 1400 et en Moldavie aux premières décennies du XVe siècle (7). Le système fiscal de tous les Pays Roumains a été une création originelle, et c'est ce qui explique l'appel aussi à leur propre expérience (8) : *răbojul* „la taille” (comme système d'évidence des obligations et des paiements) remonte dans toutes nos provinces, à une période de beaucoup plus ancienne que la constitution des Etats féodaux ; cette pratique a été empruntée par ceux-là et utilisée dans un premier temps à côté des registres.

Nous sommes ainsi en présence d'assez de preuves pour démontrer (9) la valabilité pour la recherche démographique des chiffres récemment trouvés sur les unités contribuables valaques en 1447–1475 (*Tableau*) qui se placent confortablement dans la série statistique des XVe–XVIIe siècles.

Un moment al luptei românilor pentru drepturi politice

Anul 1861 marchează începutul regimului liberal din Transilvania, regim care succede regimul absolutist austriac instaurat după revoluția de la 1848—1849¹.

Prin amploarea manifestațiilor românești pentru afirmarea politică a națiunii române, pentru emanciparea națională și socială și pentru afirmarea și recunoașterea limbii române ca limbă oficială în Transilvania, acest an constituie unul dintre cele mai interesante momente din istoria modernă a Transilvaniei².

Situația socială, economică și politică a Transilvaniei în acest an de răscruce, lupta pentru afirmarea națiunii române în viața politică, a fost amplu tratată — într-o serie de studii apărute în ultima vreme³. Prin documentul pe care-l dăm publicității încercăm să oferim informație documentară nouă, care să contribuie la cunoașterea unui aspect mai puțin cercetat, lupta populației românești din localitatea Toplița, de pe Valca Superioară a Mureșului pentru recunoașterea „limbei române de limbă officio(a)să în toate afacerile trebilor comunității”⁴.

Documentul se compune din adresa de înaintare, precum și din extrasul protocolului adunării reprezentanților comunei Toplița Română și a fost prezentat la data de 7 februarie 1861 „Măritei Caezaro-Regiască Pretură a Giurgeului” cu sediul în Gheorgheni.

LIVIU BOAR

1861 februarie 3, Toplița. Adresa de înaintare către Protura Cozaro Regiască a Giurgeului cu sediul în Gheorgheni, a copiei protocolului adunării reprezentanților comunei Toplița care au hotărât adoptarea limbii române ca limbă oficială în administrația locală.

Marită Cao(saro) R(egească) Pretură!

Basatiu pre onorata Resolutiune a Măritei Cao(saro) R(egească) Pretură din 13 Novembrie anului trecut sub Nru 5144 și mai cu samă pre Bilotulu de mână a Majestatiei suale Cao(saro) R(egească) Apostolică din 21 Decembrie anului trecut, în care procum altor comune cotațiene așa și *Tiarane* li s-au dat voe liberă în alegerea limbei officioase în toate affacerile trebilor comunale; și aiciastă comună după dreptul aegal 3 februarii anului curinto sub presidenția mea, au ținut o adunare generală în caro ca comună Română și-au ales de limbă officioasă limba sua maternă Română. Protocolul pentru aiciastă făcut în copie am a-l așterne

¹ I. Ranca, *Date noi privind lupta pentru egala îndreptățire a națiunii și a limbii române în Comitatele Alba de jos, Dăbica, Tirnava, Turda și în Scaunele Mureș, și Cluc-Giurgeu și Cașin în anul 1861*, în „*Marisia*”, XI—XII, Tirgu-Mureș, 1981—1982 p. 165—195.

² S. Reteșan, *Lupta națională a românilor în jurisdicțiile Transilvaniei în anul 1861*, în „*Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, XIII, 1970, p. 161.

³ S. Reteșan, *op. cit.*, p. 161—188; I. Ranca, *op. cit.*; V. Netea — *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848—1881)*, Edit. Științifică, București, 1974; S. Reteșan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1865)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca 1979.

⁴ Arh. St. Harghita, Colecția Achiziții și donații, dosar 83, f. 3.

măritei Cae(saro) R(egești) Praeture pre lingă acciași a(mea) legală rugare : ca mărita Cae(saro) R(egească) Pretură să binevoiască a-1 și pune în lucrare rămânem Alu Măritei Cae(saro) R(egești) Pretură

Topliția 3 febr(uarie) 1861

plecat serv
Antal Juon Jude
Nicolau H. Min(orascu)
scriitoriu de nume

Adresa pe verso :

Măritei Cae(saro) Regiască Pretură
a Giurgeului

Ex off(ici)o

in Gy(ergy)o Szent Miklos⁶

1861 februarie 3, Toplița. Copia protocolului adunării reprezentanților comunei Toplița adresată Preturii Cezaro Regești a Giurgeului cu sediul în Gheorghioni, prin care s-a hotărât adoptarea limbii române ca limbă oficială în administrația locală.

Copia

Protocol

Care sau luat 3 februarii anului 1861 în comuna Topliția Română prin adunarea reprezentanților sub prezidenția judeului Comunei a cărui

Obiectul este :

Alegerea limbei române de limbă officioasă în toate afacerile trebilor comunității. Subînsemnații reprezentanți ai acestii comune pătrunși de acel adevăr : Cum că numai una administrațiune națională poate fi pentru noi fericitoare ; basați totodată pe Dreptul aegal de Majestatea sua Cae(saro) R(egească) Apostolică din 20 octombrie anului trecut, și mai cu samă pre Biletul de mână a Majestației suale din 21 Decembrie aceluiași ann către Cancelariu de Curtea Aulică a Transylvaniei Baronul de Kemeny, în care apriat se dice : Ca Comuncilor Cetățiene, precum și Tiarane ale tuturor Naționalităților din Marele Principatu Transylvania alegerea limbei de afaceri în trebile lor comunale le este liberă, și că amployaci civili și judecătoarești fiecare demândare și ordinațiune care se trimite la comune ne mediatu au să le lucre în aceeași limbă, care este limba afacerilor în limbile comunale, — mai încolo basați și pre accia : ca comuna noastră stă numai din Români afară de vreo câteva familii armene, ce numai de curând s-au asediat ca neguțiatorii aici, și de câteva familii secuie, ce ca peritoare de foame a-și câștiga aici hrana de toate dillele ; pentru accia decretăm și ordinăm

1. Ca deregătoria noastră comunală de astăzi înaintea toate Protocolele și toate corespondențele numai în limba noastră maternă română să le porte.

2. Decretăm și ordinăm Deregătorii nostre comunale mai încolo și accia aducându-i aminte : că noi o susținem, și că îi plătim liafa cuvenită, și că ea este pentru noi, iar nu noi pentru ea : că toate Chărțile de azi înainte să le elaborede în limba noastră românească și toate chărțile, ce vor veni de la respectivele deregătorii publice în limba străină, fie acelea îndreptate către Officiul nostru comunal, sau către alte persoane private din comuna noastră să nu se primiască și fără amânare să le trimită îndărăpt, cu adăugere : Că comuna noastră este comună română și că toate scrisorile officioase în limba română voim a le primi, mai încolo.

⁶ Ibidem, doc. 83, f. 1 și 4 v.

3. Decretăm și ordinăm, că ori și cine s-ar oppune acestei otărări legale, să se socotească: ca voitoriu de rău a Națiunei noastre Române, contrariu ordinațiunilor mai înalte și inimic Majestații suale Cae(saro) R(egești) Apostolice.

După-acestea cu aceiași adaogere se închide acest protocol ca Cae(saro) R(egească) Pre-tura prin comunicarea unei copii de pe acest Protocol încă să fie înștiințată despre aceștia concluzii legale ale noastre, și rugată: să binevoiască după tererul ordinațiunilor mai înalte precum și după Resoluțiunea din 13 Novembre anului trecut nr. 5144 a misloci încuviințierea acestii otărâni,

Topliția Română 3 februarii 1861

+ Vagă Juon Simion	+ Natya Gavril
+ Ujikă Vasilie	+ Csobotă Lup
+ Stojan Toader	+ Vodă Vasilie
+ Dușa Jacob	+ Teslovan Mihăilă
+ Orlan Silimon	+ Teslovan Kirilă
+ Antal Juon	+ Halsian Constantin
+ Trutza Juon	+ Kaja Thoma
+ Bobric Jstenie	+ Brajk Juon
+ Mark Juon	+ Natya Maftieu
+ Goja Zaharie	+ Vulkan Toader
+ Vodă Juon	+ Hartea Grigore
+ Natya Dumitru	+ Brajk Simon
+ Moldovan Juon	+ Pujj Grigorie
+ Stojan Dumitru	+ Vodă Grigorie
+ Vulkan Juon	+ Vodă Chirilă
+ Buzilă Kirilă	+ Vodă Chirilă lui Grigorie
Nicolau H. Min(or)escu m.p.	+ Poppa Chirilă
Paroch. Gr. catholicu	+ Paskan Georgie
Theodor Popovits m.p. Paroch. G.n.	+ Kosarcă Juon
Teslovan Petrea Cantor m.p.	+ Stojan Chirilă
+ Antal Juon	+ Vodă Toder lui Mihăilă
Popovits Dumitru m.p.	+ Vagă Vasilie
Theodor Crestea m.p.	+ Vodă Vasilie
+ Popp Juon lui George	+ Dușa Vasilie
+ Natya Simion lui Mihăilă	+ Vodă Dumitru
+ Antal Georgiei	+ Antal Juon Jude
+ Trutza Juon a florai	Josav Moga m.p.
+ Popa Georgie	
+ Vulkan Vasilie	

Scriitoriu de nume

Concordat originali

Nicolau H. Minorescu m.p.

Parochu Gr. catholicu⁶

⁶ Ibidem, doc. 83, f. 2, 3.

Elena Ghica — interpretă în prima piesă de teatru jucată în limba română (1816)

În istoria teatrului românesc lui Gh. Asachi îi revin merite de pionierat, așa cum și în alte domenii de activitate i se recunosc inițiative ale unor întreprinderi îndrăznețe pentru vremea lui.

Este un lucru îndeobște recunoscut că Gh. Asachi a fost acela care a organizat primul spectacol de teatru în limba română, la 1816. După cum singur ne-o spune, în autobiografia sa: „Asachi a organizat pe a sa cheltuială un teatru de societate în salonul hatmanului Costachi Ghica. El a angajat pe a sa cheltuială un pictor de decorații și un mașinist, casa lui se prefăcu în adevărată fabrică. Cortina principală s-a picturat după un model adus de la Roma. Ea înfățișa pe Apolon cu muzele, care tindea mîna Moldovei, spre a o rădica”¹. Pentru această reprezentație, care avea menirea să spargă mentalitatea epocii în ceea ce privea folosirea limbii române în manifestări de acest gen, el a tradus în românește o mică și nevinovată piesă — pastorală *Mirtil și Hloe*, a lui Jean Pierre Clovis de Florian. Deși fusese jucată în 1816, și apoi și în anii următori, piesa a fost tipărită de el abia la 1850, pentru „a plini o datorie a nu lăsa să se piardă suvenirul unei lucrări deși mici, totuși ca un început, interesante”, „piesă ce pe cel întîi teatru român româneste s-au reprezentat” — așa cum afirmă Asachi însuși în prefața broșurii².

În aceeași prefață, Asachi expune și motivul care l-a determinat să aleagă această piesă și să realizeze punerea ei în scenă: „În o epohă de străinomanie, la 1816, am fost înființat un teatru de societate în casele răposatului Constantin Ghica, boer generos și iubitor de cultură. Actorii erau fii și fiice acelor întîi familii, cari reprezentau piese franzeze. Acestora am încredințat întreprinderea, pe atunci sumeată, a face o brîșă în acea străinomanie, adresînd limba patriei către inimi patriotice”.

Spectacolul a avut loc în seara de sîmbătă, 27 decembrie 1816, stil vechi³. Ideea, generoasă și patriotică, a lui Asachi a prins teren și exemplul lui Costache Ghica a fost urmat de vornicul Vasile Roset, poate și de alți boieri, care, la 27 aprilie 1820, a organizat în casele sale reprezentarea aceleiași piese, tălmăcită de Gh. Asachi, în 1819, în acest scop⁴.

¹ Autobiografia a tipărit-o Asachi întîi pe broșura: *Notiție biografică*, Iași, 1863, și apoi încă de cîteva ori (Vezi și ultima ediție a N. A. Ursu; *Gheorghe Asachi. Opere*. II, Edit. Minerva, București 1981, p. 816 și notele la text, p. 935—937).

² *Mirtil și Hloe*, pastorală prelucrată de G. Asachi, cea întîiu piesă dramatică reprezentată în limba română, Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1850, 32 p. N. A. Ursu apreciază că publicarea piesei abia în 1850 „se explică prin faptul că Asachi a vrut să omagieze cu ea pe domnitorul Grigore Ghica și pe doamna Elena Schubin, născută Ghica, cari a conlucrat la cea întîi reprezentație română» (vezi la subtitlul poeziei *Pentru ziua aniversală a deschiderii Teatrului Național în Iași la 1817*)” (N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 787; vezi și infra, nota 6). Poezia apărută în 1850, în cadrul precuvîntării broșurii, nu are însă acest subtitlu, ci abia la redactarea ei în 1854 i se adaugă dedicația respectivă.

³ Teodor T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, I, Iași, 1915, p. 99 (Vezi și ultima ediție a acestei lucrări, de I. C. Chițimia, care face și studiul introductiv. Edit. Minerva, București, 1975, p. 85—87).

⁴ Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi 1788—1869*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1969, p. 235, unde găsim: 1817 — „*Mirtil și Hloe*”, pastor

După cum afirmă I. Massoff, Asachi, în 1850, a sărbătorit evenimentul primului spectacol teatral în limba română, încercând să-l reconstituie. Cu acest prilej a tipărit el traducerea piesei, la prefața căreia a adăugat un fel de prolog-omagiu adresat primilor interpreți, pe care l-a recitat în fața cortinei⁵. Prologul-omagiu avea următorul conținut :

„Către

Mirtil și Hloe moldo-români

Pentru ziua aniversală a deschiderii Teatrului Național, în 1816.

În un timp de ovelire, pe cînd limba cea română,
Din palaturi interită, se vorbea numai la stîină,
Nobili, Voi, de neam și cuget, sfărîmînd a sale fero,
Vorbit-ați întăi c-acia ce ni dau pine și miere.
Ș-ați vădit în astă piesă c-a lor inimi nu sânt mute
La respect, la cunoștință, la amor și la virtute.
Pirga ștenii naționale cu drept Vouă se cuvine;
Suvenir ea să vă fie a junețelor sînine.
Picătura, deși mică, ce pi-i stîncă picurează,
Face riului o cale care după ea urmează⁶.

Dar, cu acest prilej, Gh. Asachi nu spune cine au fost acei „nobili de neam și cuget“ cărora li se cuvenea ca „părğa ștenei naționale“ să le fie amintire a „junețelor sînine“. Republicînd poezia, la 1854, în o culegere de poezii, o dedică astfel : „Către prințul Grigori Ghica și d-nei Elena Schubin, carii au conlucrat la acea întăi reprezentație“⁷, fără să precizeze în ce a constat conlucrarea fraților Grigorie și Elena Ghica la acel spectacol. În autobiografia sa, în legătură cu evenimentul teatral de la 1816, el spune : „Copiii boierilor Ghica și Sturza au reprezentat mai multe piese în limba română și franceză. Doamnele Șubina, născută Ghica, Agripina Sturza, d. Iacovachi Leon și d. M. Cerchez a mai rămas vii măturii“⁸. Deci nici de astă dată nu arată ce personaj a interpretat fiecare din aceștia în prima piesă jucată în limba română.

rală a lui Florian, tîlmăcită la 1817 și parastisită la 27 aprilie, în casele dumsali vornicului Vasile Roset“. Aceasta este o copie a traducerii lui Asachi, făcută de Costache Carp, în 1827 ; altă copie este la Biblioteca Academiei, al cărei text de pe foaia de titlu arată anul cînd a avut loc reprezentația : „Mirtil și Hloe, pastorală a lui Florian, tîlmăcită în limba moldovenească la anul 1819, cari s-au parastisit în 27 aprilie 1820 în castile d. logofăt Vasili Roset“ (N. A. Ursu, *op. cit.*, I, p. 768).

⁵ I. Massoff, *Teatrul românesc*. I, București, Edit. pentru literatură, 1961, p. 76.

⁶ Poezia intitulată : *Pentru ziua aniversală a deschiderii Teatrului Național, în Iași, la 1817* (sic), a fost tipărită în „Gazeta de Moldavia, nr. 27, din 17 apr. 1850, p. 109—110, împreună cu prefața la *Mirtil și Hloe* și cu un comentariu asupra scopului filantropic pentru care s-a publicat piesa : banii adunați din vînzarea celor 1000 de exemplare erau destinați ajutorării sătenilor nevoiași din Țara de Jos, unde blîtnise foametea în acel an. În același scop, la 14 martie ambele trupe de teatru, franceză și română, dăduseră o reprezentație (T. T. Burada, *op. cit.*, II. Iași, 1922, p. 41—42). Apoi, versurile respective au fost incluse în volumul : *Culegere de poezii a lui Gh. Asachi*, ediția a II-a, adăogită, Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1854, cu același titlu și dedicație : „Către prințul Grigori Ghica și d-nei Elena Șubin, carii au conlucrat la acea întăia reprezentație 1850“ și în „*Culegere de poezii a lui Gh. Asachi*“ ed. a treia, adăogită, Iași, Tipografia Institutului Albinei române, 1863, p. 80. Pentru toate datele referitoare la poezie vezi : *Gheorghe Asachi, Opere*, I, Ediție critică și prefață [de N.A. Ursu. Edit. Minerva, București 1973, p. 72, unde se reeditează poezia] și p. 650, unde se dau notele editorului și variantele la versuri.

⁷ Vezi nota 6.

⁸ N.A. Ursu, *op. cit.*, II, p. 816.

Cel care a indicat distribuția interpretelor a fost T. T. Burada : „Copiii boierilor Ghica și Sturza au jucat rolurile din această piesă ; aceștia erau : D-na Șubin, născută Ghica, în rolul păstoriței *Hloe*, prințul Ghica în rolul păstorului *Mirtil*, și Costachi Sturza, în rolul lui *Lizis*, închinătorul lui *Amor*”. În notă infra-pagină el comunică de unde deținea informația : „Relațiuni verbale date de Mihalache Corchez. Vezi și *Nuwelele Istorice a României*, de Gheorghe Asachi, Iași, 1867, p. VI”⁹. Mihalache Corchez cum s-a văzut mai sus, a fost luat și de Gh. Asachi drept mărturie, la afirmația lui privitoare la rolul copiilor Ghica și Sturza cu acest prilej.

Prin documentul pe care îl aducem la cunoștință în cele ce urmează, Gh. Asachi însuși confirmă informația dată de Mihalache Corchez lui T. T. Burada și anume că într-adevăr Elena Ghica a fost interpreta păstoriței *Hloe*.

Printre altele „birtii”, documente ale familiei Ghica¹⁰, am avut plăcuta surpriză să aflăm o scrisoare a lui Gheorghe Asachi către aceea care „în pruncie, pe ștenă au reprezentat” pe *Hloe* moldoveană. Epistola este adresată : „Doamnei Elenca Șubin, născută Ghica, la Vaslui”¹¹.

Nu vom discuta conținutul acestui interesant document, deoarece îl reproducem în continuare și îl vom lăsa pe Asachi însuși să se adreseze fostei lui colaboratoare în acea îndrăzneală și patriotică întreprindere din anul 1816.

Să vedem cine a fost această Elenca Șubin, născută Ghica, prima interpretă a unui personaj feminin în cea dintâi piesă jucată în limba română.

Elena, sau Elenca, a fost fiica lui Alexandru Ghica, mare logofăt, născut înainte de 1785, și a Ruxandei, fiica lui Sturza logofăt, iar Alexandru, tatăl ei, era fiul lui Costache Ghica (1740—1818 febr. 18) proprietarul moșiei tirgului Vaslui, acela care, la 1816, a pus la dispoziția lui Gh. Asachi casele sale din Iași pentru a organiza spectacolul. În acest mod el a patronat inițiativa lui Asachi și i-a acordat acestuia încrederea de care — ca la orice început — avea nevoie. Lui i s-au alăturat apoi mitropolitul cărturar Veniamin și unii boieri patrioți. La moartea lui Costache Ghica, moșia tirgului Vaslui a revenit fiului Alexandru. Alexandru Ghica, în urma căsătoriei cu Ruxanda a avut trei copii : Alexandru, mort mic, Elena și alt Alexandru, ajuns domnitor al Moldovei între anii 1849—1853 și 1854—1856¹².

Dacă luăm în considerație faptul că *Hloe* era o păstoriță de 12 ani și că interpreta ei trebuia să fi avut acoastă vîrstă, sau în jur de 12 ani, la 1816, înseamnă că Elena s-a născut în preajma anului 1804¹³. În 1825 ea s-a căsătorit¹⁴ cu un ofițer rus — Pavel Petrovici Șubin — și prin foaia de zestre i s-a dat moșia tirgului Vaslui, pe care, prin testament, a lăsat-o copiilor ei¹⁵. Nu știm cînd a murit, dar la 21 martie 1883 și-a făcut testamentul. În orice caz, la 21 iunie 1891 era decedată, deoarece, la această dată, moștenitorii ei direcți vindeau Verei Mavrocordat, căsătorită, la 27 mai 1891, cu Alexandru Gh. A. Mavrocordat, moșia Vaslui, cu toate pădurile, acaretele, clădirile, curtea boierească, parcul etc¹⁶.

⁹ T. T. Burada, *op. cit.*, I, p. 99. În prefața volumului este autobiografia lui Asachi în care cum se vede mai sus nu se arată distribuția interpretelor.

¹⁰ Arh. St. București, Documente istorice, pachet MCDLXXIX, conținînd 59 de unități arhivistice.

¹¹ Ibidem, doc. 46. Scrisoarea nu are dată, dar pentru că prin ea Asachi închina Elenca Șubin piesa *Mirtil și Hloe* tipărită după cum se știe la 1850, o datăm cu anul 1850.

¹² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XV (Vasluiul), Iași, 1926, p. XLV—XLVII.

¹³ Ceea ce înseamnă că părinții ei s-au căsătorit mai înainte de anul presupus de către Gh. Ghibănescu : „prin 1805”.

¹⁴ Gh. Ghibănescu *op. cit.*, p. XVIII.

¹⁵ La rîndul lui, domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, la 20 oct. 1850 dăruia surorii sale, Elenca Șubin, 215 sălașe de țigani formate din 1026 suflete (Arh. St. București. Documente Istorice, MCDLXXIX/60).

¹⁶ Ibidem, MCDLXXIX/58.

Din căsătoria ei cu Pavel Şubin a avut mai mulţi copii¹⁷, pe care îi cunoaştem din actul de vânzare mai sus amintit¹⁸.

Elenca Ghica a fost deci prima interpretă a unui rol în întâia piesă jucată pe scena ieveană în limba română, predecesora unei pleiade de artişti care au ridicat arta dramatică românească pe înaltele culmi ale interpretării artistice.

MARCEL D. CIUCĂ

(1850). Scrisoarea lui Gheorghe Asachi către Elenca Şubin, născută Ghica prin care îi dedică tipărirea piesei „Mirtil şi Hloe”.

Doamna mea,

O veche datorie literară m-au îndemnat a da la lumină pastorală „Mirtil şi Hloe”, cea întâia piesă ce româneşte s-au reprezentat. Cui altui cuvine-să a o închina, de nu Hloeii moldovene, carea, în corsul vieţii, plineşte virtuţile casnice ce cu atâta graţie, în pruncie, pe ştenă au reprezentat? Fericindu-vă că muza v-au fost ales a deschide în cercul familiar cariera literaturii dramatice, vă rogu a primi acest al ei product, ca un mic semnu a preluării şi a simpatiei ce pe totdeauna vă păstrează al Domniilor Voastre plecat şerbu,

Gh. Asachi.

Soţia me vă înfăşoază a ei complimente şi se recheamă la binevoitoare aducere aminte de asomonea şi a mole salutări onor familii.

Doamnei Elenca Şubin, născută Ghica, la Vaslui¹⁹.

¹⁷ La 26 mai 1841, Pavel Şubin avea paşaport să meargă în Basarabia împreună cu fii săi — Alexandru şi Pavel (Ibidem, MCDLXXIX/39).

¹⁸ Ca moştenitori direcţi ai ei erau :

— Elenca — măritată la 1856 mai 6 cu Iancu Ioan Cantacuzino (Ibidem, MCDLXXIX/52), iar la 1891 era recăsătorită Hoffman;

— Olga — căsătorită Hrisoverghi, probabil decedată la 1891 deoarece ca moştenitoare vine fiica ei, Maria, căsătorită cu avocatul Al. Hinna;

— Olimpia, căsătorită Ventura, la moştenire vine fiul ei Eugeniu;

— Cathia, căsătorită Rîsu şi decedată în urma mamei sale, anterior anului 1891, supusă elenă, domiciliată în Vaslui, la moştenire vine fiica ei, Lucia;

— Natalia, căsătorită cu Alex. Mano domiciliat în comuna Gumeşti, jud. Teleorman, la moştenire vine fiul ei, Trasibul, supus elen, locotenent la armata greacă, domiciliat la Atena;

— Alexandru, decedat înainte de 1891, cînd avea copiii majori, supuşi ruşi, pe : Victor Şubin, consilier de curte : Nicanor Şubin, magistrat în Baku : Elena Alexandrovna Voronţov, din Pinţa, guvernămintul Minsk, soţie lui Dimitrie Dimitrievici Voronţov ; Varvara Alexandrovna Şubin, din satul Alexeevici, jud. Romanov Borisovski ; Sofia Vlasiev care avea o fiică minoră, pe Maria.

La moştenire mai vin două persoane — Ecaterina Hoffman, din Vaslui, soţia lui Carl Hoffman şi Olga Aslan, soţia lui Edgard Aslan din comuna Valea Rea, jud. Vaslui, care nu ştim ce grad de rudenie avea cu Elenca. Din actul de vânzare al tirgului Vaslui reiese şi faptul că pînă la 1891, acel fiu Pavel, menţionat la 1841, decedase, deoarece el nu este menţionat între moştenitori.

¹⁹ Arh. St. Bucureşti, Documente istorice, MCDLXXIX/46.

Unele aspecte ale selecționării documentelor ,

ADRIAN ADAMACHE

Problemă de maximă importanță pentru activitatea arhivistică, selecționarea este și rămâne cea mai dificilă operație arhivistică. Dificultatea provine din faptul că totdeauna scările de valoare pe baza cărora se face aprecierea valorică, sînt variabile în timp.

În epoca noastră se creează o mare cantitate de informație și, în același timp, se consumă informație. Cercetătorii consideră că, dacă în secolul trecut era necesară trecerea a cca 110 ani pentru a dubla și elimina cantitatea de cunoștințe esențiale, astăzi, la sfîrșitul secolului XX termenul de modificare a acestora s-a redus la zece ani, iar în primul secol al mileniului următor se prevede ca perioada să se reducă la doi ani.

Lucrăm într-un domeniu specializat, care, trebuie să aibă în vedere și perspectiva istorică.

Sîntem chemați să stabilim, în numele generațiilor viitoare cu interese, cu intenții, cu mentalități în cea mai mare parte necunoscute, ce înscrisuri din epocile trecute și din epoca noastră vor răspunde nevoii lor de informație istorică.

Cunoașterea creează informații pe o diversitate deosebită de suporta (hîrtie, microfilm, bandă video sau de calculator). — Putem însă păstra tot? Asta ar cere spațiu, mobiler, servicii, ori lumea are limite de spațiu, bogăție și personal.

Astfel selecționarea devine o necesitate, în ciuda posibilității de a greși în aprecierea valorică. Istoria însăși a Arhivelor Statului dovedește relativitatea judecății valorice. Este îndeajuns să amintim celebra împărțire în „dele trebnice” și „dele netrebnice”.

Se solicită din partea arhivistului calitate și eficiență, să dispună de un înalt grad de cultură, cu cunoștințe solide de istorie politică, economică, pentru că trebuie să stabilească legături între evenimente, domenii de activitate, asimilări de situații, experiență în muncă, orientare politică, ideologică și istorică.

În plus, trebuie să se evite, mai ales la valorizarea documentelor din depozitele proprii, selecționarea pe criteriul categoriei de act. De la o instituție la alta, același gen de document poate avea o valoare diferită. S-a mai dat exemplul simplei chitanțe. O valoare are chitanța care se dă pentru împrumutul unei sume de bani între doi indivizi oarecare. Alta este chitanța între două personalități, alta între doi indivizi, dar pentru un obiect de valoare (tablou, carte de patrimoniu etc.).

Documentul trebuie evaluat în contextul unui eveniment și al perioadei istorice în care a fost emis, al celorlalte informații similare din fond sau fonduri adiacente.

Este necesar să se aibă în vedere unicitatea informației, complementaritatea și obiectivitatea comunicării.

Se mai impune să se țină seama de unele tendințe manifestate în istoriografia contemporană și cărora noi, arhiviștii, trebuie să le asigurăm suportul informativ: interesul pentru faptul aparent mărunț, cotidian dar cu implicații majore; atracția manifestată pentru istoria mentalităților, a ideilor dominante, dar și a particularităților în domeniul ideilor, preferințele pentru istoria particulară a omului obișnuit martor, participant simplu la evenimentele istorice: tendința

spre urmărirea dezvoltării locale a unor fapte istorice; atracție către urmărirea și reinterpretarea dezvoltării faptelor în anumite domenii.

În plus, nu trebuie uitată valoarea practică a documentului. În științele naturale — mai ales — se observă în ultimul timp o cercetare de mare amploare pentru refolosirea și dezvoltarea unor vechi practici agricole, zootehnice, medicale. Și acestei cercetări trebuie să-i asigurăm documentele pentru reconstituirea acestor practici.

În sfârșit, având în vedere caracterul evident social al științei istorice, se impune să urmărească specificul dezvoltării ideologice și științelor sociale în ansamblu în scopul asigurării bazei documentare.

În țara noastră selecționarea are, la nivel de model metodologic, foarte multe merite asigură o analiză valorică atât pe baza principiului necesității practice (comisia de selecționare a creatorului cit și pe baza principiului necesității documentării istorice (comisia de selecționare în cadrul Arhivelor Statului).

Întreaga activitate se bazează pe ierarhizarea valorică a documentelor, întocmite pe ramuri de activitate, prin Indicatoarele termenelor de păstrare, realizate cu ajutorul unui larg colectiv de specialiști.

În același timp în actele normative au fost definite principiile generale valorice cit și cele particulare.

Comisiile la organizații există dar nu-și intră totdeauna în atribuții, acționează sub paravanul colectivității, semnează, dar nu verifică valoarea practică a documentelor. Comisiile de selecționare din Arhivele Statului chemate, în principal, să decidă care din documentele selecționate, cu termenele de păstrare expirate, au sau ar putea avea valoare istorică și dec să le păstreze, nu acționează întotdeauna cu fermitate în acest sens. Uneori se ocupă de documente cu termenul de păstrare expirat dar pe care creatorii le consideră încă necesare din punct de vedere practic, sau solicită păstrarea unor documente pentru că nu și-au împlinit termenul de păstrare din indicator.

De aceea credem că este necesar să facem unele precizări :

1. Indicatorul este instrumentul unităților socialiste centrale pentru documentele proprii și ale unităților din subordine, fiind confirmat de Arhivele Statului (Art. 9 din Decretul 472/1971).

2. Indicatorul stabilește în principal valoarea practică a documentului fiind, în primul rând expresia poziției creatorului față de documentele pe care le constituie.

3. Indicatorul, prin însuși numele său, sugerează, un termen de păstrare, nu este o lege.

4. Indicatorul nu este un instrument de lucru pentru arhivist „specialist în probleme de arhivă” cum este definit de Dicționarul Enciclopedic al limbii române, deci care cunoaște și recunoaște valoarea istorică și poate s-o discearnă de nonvaloare.

5. Indicatorul corespunde numai unei anumite ramuri de activitate și numai la un anumit nivel de subordonare; există un sistem de acte care nu este unic, ci diversificat pe economic, același gen de document putând avea valori diferite.

Având în vedere importanța activității de selecționare este necesară cistigarea opiniei publice în favoarea documentului ca bază de reconstituire istorică și de probitate științifică.

Pentru aceasta, un rol deosebit îl au instruirile membrilor comisiilor de selecționare din unitățile socialiste. Experiența acumulată până în prezent dovedește că, atunci când participanților li se explică, folosindu-se exemple concrete, importanța documentului pentru scrierea istoriei, când li se arată posibilele urmări ale distrugerilor de arhivă și mai ales, când se lucrează direct, împreună cu membrii acestor comisii la analiza valorică a documentelor, rezultatele sînt calitativ superioare.

În activitatea de selecționare a documentelor din depozitele proprii, situația este diferită. Se acționează, în primul rând, asupra documentelor, principal, cu păstrare permanentă. Atenția trebuie deci sporită.

Totodată, trebuie să avem în vedere că selecționarea este una din operațiile arhivistice care nu se execută ca scop în sine pentru că implică reordonarea, recotarea și reinventarierea fondului. Deci, se impune să se desfășoare în interdependență cu celelalte activități.

În încheiere, avînd în vedere complexitatea dar și dificultatea acțiunii de selecționare, considerăm necesară aplicarea cu consecvență a următoarelor principii metodologice :

- analiza tuturor lucrărilor de selecționare întocmită de unitățile socialiste să aibă ca principal obiectiv depistarea u.a. care „în contextul sistemului de informații al ramurei ar putea avea valoare documentar-istorică”.

- analiza valorică a documentelor să se facă în funcție de documentele permanente existente cert în fond.

- indicatorii termenelor de păstrare trebuie priviți ca obligatorii pentru membrii comisiilor de selecționare din unitățile socialiste și numai ca „ghid” pentru arhiviști.

- în verificarea lucrărilor de selecționare, indiferent de unitatea creatoare sau deținătoare, genul documentelor (sau categoria de act) nu se recomandă să fie considerat ca element de clasificare valorică apriorică.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul personal dr. Ioan Suciu

MIRCEA TIMBUS

Ioan Suciu a făcut parte, alături de Vasile Goldiș și Ștefan Cicio Pop, din generația oamenilor politici arădeni care au avut un rol hotărâtor în pregătirea și înfăptuirea actului istoric de la 1 Decembrie 1918, încununarea celui mai fierbinte deziderat al românilor de totdeauna, unirea lor într-un singur stat, puternic și independent.

S-a născut la 1/14 decembrie 1862¹ în Șiștarovăț, lângă Lipova (azi județul Arad), fiu al pădurarului Melentie Suciu. Școala primară a frecventat-o în comuna natală, după care părintele său l-a trimis să învețe la Liceul din Arad (1873—1881)². Și-a desăvârșit studiile la Universitatea din Budapesta unde, pregătindu-se pentru cariera de avocat, a obținut, la 24 decembrie 1887, diploma de doctor în drept.

De timpuriu, încă din primul an de liceu, drumul vieții sale s-a încrucișat cu cel al lui Vasile Goldiș, care i-a fost coleg de clasă, legindu-se printr-o statornică prietenie, consolidată ulterior, în perioada studiilor universitare și a activității comune pe țărîm politic. I-a apropiat întotdeauna crezul fierbinte în triumful ideii de unitate a tuturor românilor³.

Ca membru al Societății studențești „Petrul Maior” din Budapesta, ce milita pentru drepturi și libertăți naționale pe seama românilor din monarhia dualistă, a făcut dovada însușirilor sale politice de înflăcărat luptător și bun organizator. I-a fost, de aceea, încredințată, în anul 1884, organizarea manifestărilor prilejuite de aniversarea centenarului revoluției conduse de Horea, Cloșca și Crișan, iar în anii 1885—1886 societatea l-a ales președintele său⁴.

A avut șansa să se formeze ca avocat și om politic în biroul avocațial al lui Mircea V. Stănescu din Arad, deputat și apărător fervent al intereselor românilor în parlamentul maghiar. După perioada de stagiu s-a înscris în Baroul avocațial din Arad, exercitînd profesia de avocat, la început în Arad (1889—1912), apoi la Ineu, județul Arad (1912—1918).

Cunoștea îndeaproape frământările și problemele țăranilor români din părțile Aradului, pe care i-a înțeles și apărât într-un număr important de procese, cîștigîndu-le încrederea. A fost partizanul antrenării țăranilor în arena luptelor politice, realizînd că numai prin mijlocirea lor mișcarea națională a românilor dobîndea forța necesară.

S-a situat ferm pe poziția adoptării unei tactici active, de participare la viața parlamentară, colaborînd cu fruntașii politici arădeni ai epocii, adepți ai acestei orientări, Mircea V. Stănilă, Mihail Veliciu, Ion Rusu Șirianu, Vasile Goldiș ș.a. Cu prilejul campaniei electorale, de la începutul anului 1904, și-a expus răsplat concepia politică în fața alegătorilor din Nădlac,

¹ Arh. St. Arad, fond personal Suciu Ioan, dosar 1/1920—1939, f. 5.

² *Monografia Liceului „Ioan Slavici” fost „Moise Nicoară” din Arad (1745—1971)*, Arad 1971, p. 174, 176.

³ Victor Cațavei, *Dr. Ioan Suciu — luptător pentru libertate națională și socială (1862—1939)*, în „Ziridava”, vol. X. Arad, 1978, p. 631—641.

⁴ Lucian Emandi, *Violet Suciu, Dr. Ioan Suciu — luptător pentru Unire*, în „Ziridava”, vol. III—IV, Arad, 1974, p. 125—131.

ridicându-se împotriva orientării „pasiviste”, de neparticipare a românilor la alegeri, lipsite de perspectivă. „Nu mai trebuie tolerat — spunea Ioan Suciu ca domnii din Dietă să ia hotărâri despre noi, fără noi”. Arăta totodată lupta pe care poporul român era dator să o poarte pentru drepturile sale „...frați vrem să fim și cu maghiarii și cu slovacii și cu srbii. Dar frați adevărați. Pretindem aceleași drepturi pe care le au și confracții noștri maghiari”⁵.

Era de altfel un punct de vedere cu aderență tot mai mare în opinia publică românească a vremii, la răspîndirea căruia o contribuție însemnată au avut-o tribunistii arădeni. De aceea, în ianuarie 1905, Conferința națională a Partidului Național Român a și hotărât „abandonarea politicii de pasivitate și intrarea în activitate pe întreaga linie”⁶.

În acele circumstanțe Ioan Suciu, a cărui popularitate crescuse mult, a fost desemnat de alegătorii din Ineu deputat al lor în parlament. Și-a menținut mandatul între anii 1905—1910 organizînd și mobilizînd țărănimea cu prilejul campaniilor electorale, susținîndu-i, de fiecare dată, interesele. S-a alăturat celor 15 deputați care au constituit la Arad Clubul deputaților români, militînd pentru organizarea de acțiuni comune cu reprezentanții naționalităților asuprite din monarhia dualistă. Ca membru al Partidului Național Român a participat la lucrările congresului Secției române a Partidului Social-Democrat, ținute la Arad în anul 1908, împărțînd punctul de vedere al acestuia privind necesitatea luptei pentru instituirea dreptului de vot universal⁷. Cunoscut ca neobosit susținător al luptelor pe tărîm național, a devenit încomod autorităților vremii care, în 1916 după intrarea României în război de partea Antantei, l-au arestat pentru refuzul de a semna declarația de loialitate față de statul dualist. Detenția de 6 luni în lagărul de la Veszprém, lângă Sopron, nu i-a schimbat hotărîrea.

După prăbușirea monarhiei austro-ungare, cînd succesiunea rapidă a evenimentelor politice cerea românilor din Transilvania intervenții prompte și soluții ingenioase, Ioan Suciu și-a pus în valoare întreaga măsură a capacității sale organizatorice și a neobișnuitei sale puteri de muncă. În calitate de președinte al Consiliului Național Român din Ineu, a dus la îndeplinirea deciziilor Consiliului Național Român Central din Arad participînd, cu minuția-i bine cunoscută, la pregătirea și organizarea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Prezent la lucrările istorice adunări, în fruntea delegației Ineului, a fost însărcinat cu verificarea credenționalelor. Tot el a citit în fața Marii Adunări Naționale raportul cu privire la numărul deputaților aleși în cele 130 cercuri electorale din Transilvania, adăugînd că la Alba Iulia au mai sosit „mii de adrese de aderență cu sute de mii de semnături”, din partea celor ce n-au putut fi prezenți⁸.

Recunoscîndu-i meritele de organizator, Consiliul Dirigent, noul for central cu rol de guvern al Transilvaniei, l-a numit pe Ioan Suciu, încă la prima ședință din 2 decembrie 1918, șef al Resortului Organizării și Pregătirii Constituantei⁹. În circumstanțele date a întrerupt temporar exercitarea efectivă a profesiei de avocat, consacraîndu-se îndeplinirii sarcinilor ce-i erau încredințate de Consiliul Dirigent, pe durata funcționării acestuia (1918—1920).

Retras din viața politică îndată după preluarea însărcinărilor Consiliului Dirigent de către Guvernul de la București, a revenit la profesia de jurist. La 2 februarie 1921, a fost numit avocat al statului la Cluj, activînd în cadrul Baroului avocaților clujeni pînă la 30 aprilie 1930 cînd la cerere, a devenit notar public la Chișinou-Criș, județul Arad¹⁰. Șirul zilelor sale s-a întrerupt în Arad, la 12 martie 1939¹¹.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918*, ed. a II-a, București, 1972, p. 305—306.

⁷ V. Cașavei, *art. cit.*

⁸ Arh. St. Arad, fond personal Suciu Ioan, dosar 3/1918—1919, f. 37.

⁹ *Ibidem*, dosar 1/1920—1939, f. 48 și dosar 4/1918—1919, f. 2—3.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 1/1920—1939, f. 6.

¹¹ *Ibidem*, f. 51.

Înscrisurile rămase la moartea lui Ioan Suciu au fost păstrate cu pioșenie de fiul mai mic, Viorel. Abia după decesul acestuia, în iunie 1981, au putut fi achiziționate (de la succesorii) de către Filiala Arhivelor Statului județul Arad și Muzeul județean Arad.

Partea intrată în posesia Arhivelor Statului și constituită în fondul personal care face obiectul prezentării noastre, cuprinde relativ puține documente, în cantitate de 0,50 m.l. În vederea preluării, documentele respective au fost grupate în dosare, pe probleme-cronologic și inventariate. Au rezultat 22 unități arhivistice cu anii extremi 1867–1951, incluzând și câteva acte provenite de la membrii familiei. Ponderea cea mai mare, aparține, din fericire, înscrisurilor rezultate din activitatea desfășurată de Ioan Suciu, astfel că îndeosebi aspectele de interes major privind personalitatea acestuia beneficiază de un plus de izvoare. Nu lipsesc nici documentele din categoria celor care oglindesc latura vieții sale personale-familiale, presărată de frământări și neîmpliniri.

A fost căsătorit de două ori. Din prima căsătorie (1890–1904) cu Hertensia născută Pagubă, a avut un fiu, pe Eugen, iar din cea de-a doua (1905–1939) cu Mărioara născută Roșea a avut, de asemenea un fiu, pe Viorel¹².

Dintre documentele care se recomandă în mod special atenției cercetătorilor amintim procesele verbale, protocoalele, credenționalele încheiate, în noiembrie 1918, cu prilejul ședințelor de alegere a delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, ale unor cercuri electorale din județele Arad, Bihor, Făgăraș, Satu Mare, Sălaj ș.a.¹³ Sunt tot atâtea probe despre hotărîrea românilor din Transilvania și ținuturile românești din vestul Transilvaniei încorporate administrației maghiare, de a lichida definitiv cu nedreapta stăpînire străină și a readuce teritoriile locuite de români între hotarele firești și legitime ale statului român unitar.

Redînd fidel, în succesiunea lor, momentele care au compus marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918, procesul verbal al lucrărilor Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, păstrat în fond, prezintă un interes cu totul aparte. El reproduce ideile principale ale discursurilor rostite de Ștefan Cicio-Pop, George Pop de Băsești, Dr. Silviu Dragomir, raportul lui Ioan Suciu, proiectul de rezoluție citit de Vasile Goldiș, prin care s-a decretat unirea românilor și a teritoriilor locuite de dinșii, cu România etc. Cuprinde, totodată și actul convocării Adunării Naționale, rezultat din inițiativa Consiliului Național Român Central din Arad¹⁴.

Se păstrează, de asemenea, procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului Dirigent. Sunt copii, validate pentru conformitate de către Directoratul General al Justiției din Cluj. Conținutul lor ajută la reeditarea complexei activități desfășurate de amintitul for, începînd din 2 decembrie 1918 și pînă la 4 februarie 1920. Primele ședințe, de la începutul lui decembrie 1918, ținute încă la Alba Iulia pînă în 9 decembrie cînd și-a instalat sediul la Sibiu — au fost consacrate organizării Consiliului Dirigent, în structura căruia intrau următoarele resorturi (cu funcție de ministere): interne, culte și instrucțiune publică, armata și siguranța publică, externe, finanțe, organizarea și pregătirea constituantei, justiție, codificare, comerț și agricultură, industrie, comunicații, lucrări publice, poșta, telegraful, alimentația publică, social-politic și igiena¹⁵. Avea o componență în majoritate conservatoare¹⁶, care a influențat conținutul actelor elaborate. Istoricile hotărîri ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia au fost prezentate în ziua de 14 decembrie 1918 de o delegație a Consiliului Dirigent în fața guvernului

¹² Ibidem, dosarele 13/1896–1905, 14/1899–1936, 15/1903–1938, 17/1899–1935, 18/1904–1926.

¹³ Ibidem, dosar 3/1918–1919.

¹⁴ Ibidem, f. 34–46.

¹⁵ Ibidem, dosar 4/1918–1919, f. 2–3.

¹⁶ *Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918*, ed. a II-a, București, 1972, p. 703.

român de la București. Cu acel prilej au fost de față și miniștri plenipotențieri ai statelor care aveau reprezentanți la București, astfel că, odată cu guvernul român, au luat și aceștia act de unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei cu România¹⁷.

Dintre informațiile deosebit de prețioase cuprinse în amintitele procese verbale rețin atenția și cele privitoare la organizarea armatei teritoriale a Transilvaniei creată în urma dizolvării gărzilor naționale române. Armata era formată din două contingente de aproximativ 7.000 oameni fiecare și un al treilea, mai mare, de 8.000—9.000 oameni, a cărui constituire a început în anul 1919. La acestea se mai adăuga corpul voluntarilor ardeleni (4.571 oameni), cel al voluntarilor români din Italia (1.264 oameni) și voluntarii din Brad, sau „Regimentul Beiuș” (2.295 oameni)¹⁸. Avea rol de armată operativă pentru efectuarea serviciului intern de siguranță în spatele frontului, acțiunile ofensive rămânând în sarcina armatei din România.

Se fac în continuare referiri și la organizarea siguranței publice și a jandarmeriei, puse în subordinea Resortului de Interne, care menținea o permanentă legătură cu Ministerul de Interne din București¹⁹.

Mai multe procese verbale relatează despre jafurile și atrocitățile comise de grupuri înarmate maghiare împotriva populației românești aflate în localități din zona încă neeliberată a Transilvaniei. Consiliul Dirigent a fost preocupat de liniștirea românilor refugiați în fața prigonitorilor, luând măsuri pentru adăpostirea și ajutorarea lor, precum și de plasarea în servicii a celor apti de muncă. Însuși Ioan Suciu, șeful Resortului Organizare, s-a ocupat de asigurarea hranei acestora. În același timp Consiliul Dirigent a făcut demersuri la guvernul din Budapesta cerind încetarea imediată a acțiunilor bandelor teroriste împotriva populației noınarmate²⁰.

Problemele care se succedau la ordinea de zi a ședințelor Consiliului Dirigent, derivând din profilurile resorturilor instituției, erau de o mare diversitate. Cercetarea lor se recomandă pentru mai buna cunoaștere a particularităților etapei de trecere spre administrația românească în Transilvania. Mai semnalăm, din seria informațiilor cuprinse în procesele verbale, demersurile făcute, în februarie 1920, de Resortul Culte și Instrucțiune Publică pentru înființarea Politehnicii din Timișoara²¹, care se constituie într-un veritabil act de întemeiere al prestigiosului institut de mai târziu.

În ultimii ani ai activității sale, desfășurate la Chișinău-Criș, Ioan Suciu a îmbinat treburile notariale cu cele pe tărîm cultural național. Exponent al generației care a pregătit și înfăptuit Marea Unire, avînd după cum s-a arătat, un rol important în organizarea Adunării Naționale de la Alba Iulia, a militat în continuare — iar documentele fondului o confirmă — pentru cinstirea bărbatilor de seamă ai românilor din părțile Aradului (George Popa, Mircea V. Stănescu, Ion Rusu Șirlanu, Mihai Veliciu ș.a.)²². Ne-a rămas, bunăoară, o suită de însemnări despre viața și activitatea lui Mihai Veliciu din Șepreuș, județul Arad, unul din memorandiștii arădeni care a ispășit, în anii 1893—1895, în temnița de la Vác, pentru „vină” de-a fi pretins cele mai legitime drepturi și libertăți economice și politico pe seama românilor din monarhia dualistă. Redăm fragmente din frumoasa prezentare pe care Ioan Suciu a făcut-o luptătorului român, socotindu-l unul din „... acei fii de mari virtuți ai neamului nostru care, în cursul deceniilor ultime ale dominației străine, pe vremea ce încercările vrășmașe de cotropire

¹⁷ Arh. St. Arad, fond personal Suciu Ioan, dosar 4/1918—1919, f. 24.

¹⁸ Ibidem, f. 151—152.

¹⁹ Ibidem, f. 105.

²⁰ Ibidem, f. 87—88, 132, 137 etc.

²¹ Ibidem, dosarul 5/1919—1920, f. 219.

²² Ibidem, dosarele: 8/1931—1935, 9/1935—1938, 12/1932—1939.

erau mai înțeleșite, a condus rezistența noastră dirză împotriva asupritorilor noștri, răscolind în sufletele românești conștiința națională și simțul de demnitate al românului..."²³. „Lui Mihai Veliciu va avea să-i atribuie istoria meritul că în lupta dirză și neînfringibilă ce s-a dat între anii 1892—1918 fără întrerupere, pentru neam, limbă și lege, a făcut să-i revină județului Arad rolul de conducător necontestat al rezistenței românești..."²⁴.

Dacă avem în vedere și manuscrisele unor conferințe privitoare la alți luptători români din părțile Aradului, precum și expunerile ocazionate de aniversările zilei de 1 Decembrie 1918²⁵, fondul personal Ioan Suciu se înscrie printre achizițiile valoroase ale Filialei Arhivelor Statului județul Arad, ce se recomandă atenției cercetătorilor.

²³ Ibidem, dosar 8/1931—1935, f. 68.

²⁴ Ibidem, f. 78—79.

²⁵ Ibidem, dosar 12/1932—1939.

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI, ÎNDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE STATULUI JUDEȚUL HARGHITA, BUCUREȘTI, 1988, 192 P.

Volumul „Îndrumător în Arhivele Statului județul Harghita” apărut recent în seria Îndrumătoare arhivistice, întocmit de profesorul LIVIU BOAR, șeful Filialei Arhivelor Statului județul Harghita, este un ghid util și necesar, mult așteptat, care vine să întregască, după apariția în 1984 a micromonografiei Filialei Arhivelor Statului județul Harghita, gama mijloacelor de informare privind patrimoniul arhivistic al județului.

Volumul este structurat pe mai multe capitole prezentând fondurile pe care le păstrează Arhiva județeană: fonduri administrative, fonduri economice, fonduri ale instituțiilor de învățământ, fonduri militare, fonduri judecătorești și colecții arhivistice. Lucrarea se încheie cu un indice de nume și de localități.

Astfel structurată, lucrarea se constituie într-un îndreptar prețios pentru cei ce doresc să se orienteze în bogăția tematică a arhivei filialei Harghita.

Întocnirea îndrumătorului a fost dictată de „necesitatea orientării cercetătorilor în vastitatea materialului arhivistic”, lucrarea fiind „indispensabilă cercetătorului de astăzi al fenomenului istoric, al rolului jucat de înuturile harghitene în zbuciumata istorie a neamului românesc”.

Lăudabil este și efortul autorului de a prezenta, în prefața fiecărei prezentări de fond a unui scurt istoric al instituțiilor creatoare de documente.

Astfel, ni se oferă un bogat material faptic privind existența instituției scaunale

pe teritoriul actual al județului, funcționarea composesoratelor, formă de proprietate specifică acestor ținuturi, istoricul instituțiilor de învățământ mediu cu o vechime de mai multe secole etc.

Prezentînd principalele fonduri, autorul Îndrumătorului invită, nedecarat, la trezirea interesului pentru cercetarea diverselor aspecte ale vieții economice și social-politice mai îndepărtate sau mai apropiate de pe teritoriul actual al județului Harghita.

Dincolo de posibilitățile pe care le asigură, în primul rînd cercetării științifice, materialul arhivistic local oferă minunate posibilități și procesului instructiv-educativ, predării istoriei patriei în special prin integrarea istoriei locale în contextul istoriei naționale.

Contactul nemijlocit al elevului cu documentul istoric, dincolo de încărcătura emoțională, ușurează înțelegerea fenomenelor și proceselor istorice, abordate într-o manieră generală, face palpabilă istoria, elevii vor înțelege că istoria s-a „întîmplat” și în orașul sau satul lor, chiar și în familia lor, ceea ce va declanșa nelîndoielnic noi și puternice motivații pentru studiul istoriei patriei, pentru cunoașterea trecutului istoric al poporului.

În această perspectivă, Îndrumătorul constituie un excelent instrument didactic, un motiv în plus să mulțumim autorului și Direcției Generale a Arhivelor Statului care a avizat și a făcut posibilă apariția acestui Îndrumător.

CAROL BACS

DIN TEZAURUL DOCUMENTAR DOBROGEAN, București, 1988, 444 p., ediție de documente întocmită de Marin Stanciu, Ana Chiriac, Aurelia Răducănescu.

Între succesele editoriale cu care ne-a obișnuit Direcția Generală a Arhivelor Statului se înscrie și acest volum, realizat în urma selecției efectuată din fondurile aflate la Filiala Arhivelor Statului din județul Constanța, în principal, și din alte cîteva arhive ale unor instituții locale, precum și din cele păstrate la Direcția Generală a Arhivelor Statului. Au fost alese 365 de documente, în cea mai mare parte inedite, din intervalul 1877—1918.

Prin conținutul lor — așa cum se subliniază și în Introducere și în rezumatul în limba franceză (p. 3—30) — documentele reliefează aspecte variate privind mai ales Constanța, principalul oraș-port al țării noastre, care după războiul pentru independență a cunoscut o dezvoltare deosebită sub raport economic, edilitar urban și portuar, dar și din punct de vedere al vieții sociale, politice și culturale.

Documentele se referă la înființarea de ateliere și fabrici la activitatea comercială și de transport și la modernizarea orașului-port Constanța; prezintă atmosfera dinainte și de după alegerile electorale și condițiile de viață și de muncă ale muncitorilor, revendicările lor economice și sociale; se oferă date interesante privind organizarea învățămîntului, care să răspundă cerințelor administrației și vieții comerciale locale, precum și o serie de știri privind alte domenii ale vieții culturale (spectacole, congrese, presă, societăți culturale

locale etc.); cîteva documente surprind situația orașului port în timpul ocupației străine în vremea primului război mondial, distrugerile provocate în Constanța.

Volumul, respectă normele întocmirii unei ediții moderne de text, dînd lista documentelor, apoi, respectîndu-se ordinea cronologică, fiecare document este însoțit de rezumat, textul în original (română, franceză, germană) cu traducerea celor în limbi străine, glosar, indice general: editorii au rezolvat în text sau în note unele probleme legate de datare, loc de emiter, unele date cronate sau indescifrabile.

Perioada documentară este cuprinsă între războiul de independență (1877—1878), în urma căruia țara noastră a obținut prin sacrificiul poporului român pe cîmpul de luptă recunoașterea internațională a independenței absolute de stat și întregirea firească a hotarelor dunoreano-pontice eveniment care — alături de cele din anii 1859 și 1918 — a marcat o etapă importantă în desăvîrșirea statului național român, în lupta poporului român pentru unitate deplină politică. Documentele incluse în volum permit cercetătorului o viziune retrospectivă și în perspectivă a istoriei locale a orașului-port Constanța, cu implicații pentru întreaga evoluție a ținutului dobrogean, străvechi ținut românesc.

ANCA GHIAȚĂ

Brăila. File de istorie. Documente privind istoria orașului. 1919—1944, vol. II, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 1989, 539p. cu 25 ilustr. și facș.

Continuare a volumului „Documente privind istoria orașului Brăila — 1831—1918” editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, lucrarea „Brăila — File de istorie” propune cercetătorilor, cadrelor didactice, elevilor, tuturor brăilenilor preocupați de istoria ora-

șului în care s-au născut, trăiesc sau muncesc, un număr de 436 de documente arhivistice privind viața social economică a Brăilei în perioada 1919—1944.

Prezentate cronologic și selectate după criteriul relevanței în raport cu momentele semnificative ale acestui interval de timp,

documentele reconstituie, în ansamblul lor atmosfera, direcțiile și ritmurile vieții economice, social-politice și culturale ale Brăilei interbelice.

Viața economică beneficiază, în mod firesc de o reflectare documentară amplă și mai cu seamă consistentă, surprinzând ansamblul structurii, elementele componente, motivațiile, creșterile și descreșterile, crizele și cauzele, proiectele și mijloacele de progres în condițiile date. Documentele probează că problema esențială a economiei brăilene consta în adaptarea la noile condiții ale dezvoltării statului național unitar român, prin reconsiderarea conținutului, rolului și locului activității portuare, dezvoltarea și diversificarea activității industriale, încurajarea exportului de mărfuri, altele decât cerealele și cîștigarea unor piețe externe, precum și corelarea dezvoltării industriei, agriculturii, comerțului și transportului feroviar, fluvial și maritim. Sint consemnate preocupările locale pentru modernizarea portului și industriei, pentru atragerea — prin căi de comunicație mai directe — a mărfurilor transilvănene, pentru contracararea efectelor nefavorabile ale activității Comisiei Europene a Dunării (de Jos), pentru statuarea unor privilegii care să diminueze concurența inegală cu marele port maritim Constanța, pentru permanentizarea activității portuare în timpul iernii, prin dotarea cu spărgătoare de gheață, pentru organizarea muncii și creșterea productivității. Documentele referitoare la activitatea industrială relevă preocupările pentru modernizarea unor unități cum ar fi fabrica de ciment „I. G. Cantacuzino” sau pentru crearea altora (fabrica „Orezul”, de decorticare, de amidon și glucoză, atelierele Societății Franco-Române, primul laminor, noi unități de morărit).

Activitatea cu caracter agricol este reflectată indirect prin prisma celei comerciale, sau direct, prin referiri la expozițiile și congresele din domeniu, la veniturile realizate de administrație prin arendarea terenurilor limitrofe sau la potențialul economic complex al Bălții Brăilei.

Activitatea financiar-bancară, temel și argument al dezvoltării comerțului, industriei, agriculturii și transportului, este surprinsă,

în documente monografice, sintetice. Astfel în 1927 existau 21 de bănci și sucursale, cu capitaluri românești și străine variind între 360 milioane (Marmorosch Blank) și un milion lei (Banca Populară), cu o influență covârșitoare în economia orașului.

O caracteristică importantă a documentelor cu caracter economic este profilarea unei conștiințe brăilene distincte, avînd ca determinări realismul bazat pe experiența trecutului, înțelegerea dialecticii prezentului și prevederea lucidă a perspectivei ținînd seama de principalii factori din plan național și internațional. De pildă, cele referitoare la Comisia Europeană a Dunării, la capacitatea tehnicienilor români privind întreținerea Dunării maritime, la înlocuirea bacului din zona Ghecet printr-un ferry-boat, sau la respectarea pieții mediteraneene, relevă maturitate politică și juridică, încredere deplină în forțele și drepturile naționale, înțelegerea necesității producției de calitate și a exportului acesteia în legătură indisolubilă cu activitatea de marketing.

O serie de documente se referă la dezvoltarea urbanistică a orașului, începînd cu reconsiderarea perimetrului și includerea comunei suburbane și terminînd cu noi dotări reprezentative, precum Palatul agriculturii, halele centrale, școala normală, Liceul comercial și Casa asigurărilor sociale. Se acordă atenție și hrubelor specifice orașului care provocau constructorilor multe surprize.

Un mare număr de documente reflectă viața culturală deosebit de intensă și complexă a Brăilei din această perioadă. Dezvoltarea învățămîntului este amplu surprinsă în legătură nemijlocită cu evoluția economică, prin documente referitoare la înființarea liceelor industriale și comerciale, școlilor — de zi și seară, școlilor, de artă și meserii, școlilor muncitorești „Universității populare libero”.

Activitatea cultural — artistică este relevată în amploarea și diversitatea ei, aceasta desfurîndu-se la cote calitative ridicate compatibile celor mai importante centre cu o tendință pronunțată spre utilizarea mai eficientă a valorilor educative proprii și din plan național. Se dezvoltă rețeaua de cinematografe, se introduce filmul sonor, se produc cu specta-

cole de aleasă ținută cele mai bune teatre din Capitală și din țară, se amplifică rețeaua și activitatea bibliotecilor, apar noi publicații periodice, între care și „Analele Brăilei”, se tipăresc monografii se cercetează folclorul muzical, se organizează festivaluri folclorice și sezători literare cu personalități prestigioase, se încurajează artele plastice și se completează pinacoteca orașului, se realizează statuia Ecaterinei Teodoroiu, se consumă epoca de glorie a conferințelor susținute de mari personalități cultural-științifice, se face o primire triumfală Operei Române de sub conducerea lui G. Niculescu Basu (1934), se intensifică activitatea tipografiilor și a căminului cultural din Brăila, se actualizează structura organizatorică a principalelor instituții cultural-educative („Lyra”, Biblioteca comunală) și se conjugă eforturile numeroaselor societăți și asociații cu caracter social-cultural.

Citeva documente se referă la unele succese ale activității medicale (chirurgul V. Dimitriu), la igiena și sănătatea precară ale copiilor din școlile de ucenici, sau la recrudescența morbidității din prima jumătate a anului 1942.

Este bine reliefată chiar și activitatea sportivă și turistică, surprinzându-se momentul înființării Oficiului Județean de Turism (iulie 1935), inițiativele Societății sportive „Franco-Română” și intensa propagandă aviatică, prin mitinguri în Parcul Monument.

Un număr mare de documente consemnează activitatea social-politică, Brăila situându-se între primele rînduri printre centrele revoluționare ale țării, cu vechi tradiții muncitorești. Se remarcă, astfel, răspindirea gazetelor muncitorești în frunte cu „Socialismul”, atmosfera revoluționară a adunărilor și manifestărilor din perioada 1918–1919, amplasarea grevei generale din 1920 și a represaliilor (care au dezorganizat temporar mișcarea), adeziunea la lucrările Congresului Comunist Român din 1921, constituirea secției locale a P.C.R. în 1924 și trecerea acesteia în ilegalitate.

Un grup important de documente reflectă activitatea organizațiilor muncitorești, îndeosebi a sindicatelor și partidului socialist, înființarea „Casei Poporului” și a „Școlii

proletariene Ștefan Gheorghiu”, activitatea Blocului Muncitoresc Țărănesc, propaganda prin manifeste, lupta grevistă a muncitorilor portuari, industriali și din șantiere.

Alte documente consemnează nivelul scăzut de viață al muncitorilor, acțiunile lor protestatare, materializate în memorii, demonstrații sau greve, desfășurate cu amploare și intensitate deosebite în condițiile puternicei crize economice din perioada 1929–1933 (la Șantierul Societății Franco-Română, Port, C.F.R.).

Sînt relevante, într-o serie de documente acțiunile antifasciste și antirăzboinice ale organizației locale a Partidului Social-Democrat și ale Comisiei Sindicatelor muncitorești prin manifeste publicate în ziarul „Săgeata” (ian.-feb. 1933) și adunări de protest (nov. 1936, din inițiativa Asociației „Victoria” a foștilor combatanți).

Perioada anilor 1940–1944 este amplu reprezentată în volum prin documente referitoare la intensificarea activității represive îndeosebi împotriva comuniștilor, la activitatea conspirativă, la intervenția Gestapo-ului la prezența în Brăila a lui Emil Bodnăraș, precum și la formele de luptă folosite (manifeste, bancnote cu înscrisul „Dați nemții afară”, sabotaje etc.), la starea de spirit profund antifascistă a poporului și armatei, precum și la evenimentele locale petrecute după comunicatul din seara zilei de 23 August: pregătirile de luptă ale comandamentului german, minarea docurilor, întărirea pozițiilor în Brăilița, Lacu Sărat, Vădeni și Ianca, schimburile de focuri cu jandarmii care însoțeau mașina Prefectului, incendierea magaziiilor din Port, deraierea unui tren cu muniții, aruncarea în aer a unor vagoane cu muniții la Brăilița, Baldovinești și Făurei, intrarea armatei roșii în Brăila și retragerea ultimelor trupe germane în noaptea de 27 spre 28 august.

Elaborată cu profesionalitate și rigoare științifică, lucrarea transmite, în subteran, fiorul tonic al efervescenței vieții și al continuității activității creatoare în Brăila, constituindu-se prin aceasta, nu numai într-un tezaur informativ-documentar ci și într-un inestimabil instrument educativ.

G. PĂTRĂȘCU

ARCHIVUM, XX XIII, 1988. ANNUAIRE INTERNATIONAL DES ARCHIVES

Continuînd tematica numerelor din anii 1972—1973, volumul din 1988 a fost alcătuit pe baza unui chestionar trimis tuturor corespondenților revistei pentru "a-l putea retransmite apoi depozitelor de arhivă care sînt deschise publicului și prezintă interes pentru cercetarea istorică.

În același scop, chestionarul a fost trimis și Direcțiilor Naționale ale Arhivelor din țările nemembre ale Consiliului Internațional al Arhivelor. Diferența față de precedentul număr rezidă în absența nomenclaturii fondurilor conservate; de asemenea, cercetătorul interesat trebuie să se refere la volumul din 1972—1973 în ceea ce privește natura depozitului.

Bibliografia relativă la ghiduri și repertoare a fost actualizată pe baza manuscrisului Margaritei Vasquez de Parga, în colaborare cu Soledad Garcia Fernandez și Mercedes Gomez Montezano: An International Bibliography of Directories and Guides to Archival Repositories: a Ramp Study.

Chestionarul include indicații precise despre condițiile legale de dare în cercetare ale arhivelor. Cantitatea de documente dintr-un depozit nu a fost totdeauna transpusă în metri liniari, fiind indicată adesea în „picioare” sau metri cubi.

Autorii anuarului precizează faptul că prezentul volum nu oferă informații certe relativ la caracterul deschis sau închis al depozitului: anumite depozite au fost declarate „istorice” în ciuda creșterilor constante provenind din sectorul administrativ, și invers; altele au fost declarate deschise atunci cînd nu mai primeau decît donații și dispoziții testamentare.

O mențiune specială este legată de utilizarea magnetofonelor și mașinilor de scris, un răspuns pozitiv la chestionar trebuind să fie abordat cu prudență, întrucît, de cele

mai multe ori nu este vorba decît de posibilitatea de lectură a microfilmelor.

Această nouă ediție a anuarului este în măsură să servească cercetătorilor și istoricilor, nu numai din străinătate dar și din propriile țări, constituind un instrument rapid care le va permite să comunice cu toți cei care dețin informații.

Cele zece puncte ale chestionarului sînt următoarele: 1. Numele Directorului; 2. Numele Serviciului; 3. Adresă topografică, poștală, telegrafică; 4. Telefon și număr de telex; 5. Bibliografie: a) există în țara dumneavoastră un anuar național? b) există un ghid general pentru ansamblul fondurilor din depozit? c) există o listă de instrumente de cercetare (ghiduri, inventare, repertorii) stabilită pentru fondurile din depozit? d) există un ghid special pentru cercetările genealogice? 6. Zile și ore deschise publicului; 7. Zile de închidere, altele decît zilele de sărbătoare națională; 8. Condiții legale de dare în cercetare ale arhivelor: a) amănări ale dării în cercetare; b) condiții de acces ale cercetătorilor naționali și străini; 9. Fonduri conservate: a) Lungimea liniară (în m) a rafturilor ocupate; b) Depozitul este cu caracter strict istoric (fonduri închise) sau crește (fonduri deschise)? 10. Mijloace puse la dispoziția cercetătorilor pentru a le ușura munca: a) există aparate de reproducere care să lucreze pentru public? (fotografie, microfilm, reprografie); b) există înlesniri pentru cercetători folosind magnetofonul, mașina de scris?

Au răspuns la chestionar Organizațiile internaționale ale arhivelor (12) și 149 de țări, de la Afganistan la Zimbabwe, printre care și România.

M.S.

ARCHIVUM VOL. XXXIV, 1988.

În 1985 Comitetul de redactare al revistei Archivum a avut inițiativa de a pregăti pentru anul 1988 un volum consacrat pre-

gătirii profesionale a arhiviștilor. Prezentul volum, care se adresează în exclusivitate arhiviștilor din lumea întreagă și care este

redactat în franceză, engleză, italiană, a fost conceput după o listă de sugestii și propuneri pentru subiecte și autori posibili. El respectă un anumit echilibru între teorie și practică, neignorând problemele actuale ale informației, ale arhivelor tehnice și ale arhivelor audio-vizuale care solicită o pregătire corespunzătoare. O bibliografie comentată despre pregătirea profesională a arhiviștilor însoțește volumul. 12 articole semnate de arhiviști din întreaga lume alcătuiesc structura volumului.

Primul articol, consacrat pregătirii profesionale a arhiviștilor din URSS, descrie în detaliu conținutul cursului de pregătire arhivistică de cinci ani, din 1931 (când a fost creat Institutul pentru Istorie și Arhive) și până în prezent, precizându-se că între 1988 și 1989 trebuie aduse îmbunătățiri acestei forme de învățământ.

O interesantă „Introducere în învățământul arhivistic din China” ne relevă faptul că, în China 47 de colegii și universități predau în prezent cursuri de arhivistică la 34 000 de studenți în timp ce 48 de școli politehnice și-au deschis cursurile la 5 400 de studenți, iar organizațiile care gestionează arhivele oferă o reciclare pe termen scurt la 200.000 de arhiviști.

Dezvoltarea continuă a tehnologiei de informații ne obligă la reevaluarea programelor și organizării pregătirii profesionale arhivistice. Efectele tehnologiei informației sînt profunde și se răsfrîng asupra conceptelor și principiilor de bază ale studiilor profesionale. Trebuie subliniată importanța reprografiei, a sistemelor electronice de comunicare, a terminologiei, tendințele de standardizare și punerea în valoare a informației. În acest sens articolul „Tehnologia informației. O incitare la instruire” semnat de Michael Cook de la Universitatea din Liverpool, propune un program tip bazat pe instrucțiunile RAMP ale UNESCO pentru dezvoltarea programelor de învățământ ale informației.

O amplă prezentare a procesului de „pregătire în arhivistică: evoluție, context și conținut” a lui Carol Couture de la Universitatea din Montréal, pune în lumină viitorul

angajat al arhivisticii, faptul că aceasta se găsește într-un moment al evoluției sale în care se impun dezvoltarea și consolidarea programelor de pregătire arhivistică adecvate, în care trebuie determinate limitele sferei sale de activitate iar arhivistul să fie acela care să fixeze conținutul pregătirii sale.

Bibliografia din finalul volumului a fost realizată în cadrul acestui articol și cuprinde două mari secțiuni: I — Monografii, II — Articole din periodice.

Din ce în ce mai mult devin accesibile arhivele pe microfilme, filme, video și benzi magnetice, alături de obișnuitul suport hîrtia. Pentru a asigura științific conservarea lor este necesar să cunoaștem materialul din care este alcătuit suportul, comportarea sa în timp, aceasta necesitînd cunoștințe speciale pe care trebuie să le posede orice arhivist, specialist și tehnician. Sînt puține instituții în lume care pot să dea această pregătire specializată. De-a lungul anilor conștiința importanței arhivelor a crescut odată cu numărul depozitelor și cu nevoia de pregătire a arhiviștilor cărora trebuie să li se asigure cele mai bune mijloace în ceea ce privește pregătirea, metodologia și literatura de specialitate. În viitor se va realiza o nouă mutație în arhive: documentul nu va mai putea fi constituit numai din text ci și de cifră și imagine. Toate acestea sînt examinate cu atenție în cadrul a două articole semnate de reprezentanți ai arhivisticii din Franța și India.

O adevărată prolegomene despre istoricul științei arhivistice ne înfățișează articolul lui Elio Lodolini de la Universitatea din Roma.

Această disciplină s-a afirmat în secolul al XIX-lea ca o ramură științifică pe planul teoriei pure, cu principii universale recunoscute. Cunoașterea istoriei și a dreptului constituie premisele pe care se bazează studiul teoriei arhivistice.

În finalul articolului autorul afirmă că știința arhivistică este diferită de biblioteconomie și științele de informare și, în consecință, școlile pentru arhiviști trebuie să fie separate de cele pentru bibliotecari.

Se desprinde încă o concluzie importantă dintr-un articol consacrat necesității pregătirii arhivarilor din întreprinderi: aceștia trebuie să posede bune capacități de organizare și inovație, competență, simțul prezentării dar și al planificării iar programul calificării și reciclării lor trebuie realizat în corelație cu programul general al pregătirii arhiviștilor.

Pentru toți cei interesați de pregătirea profesională în domeniul arhivistic, volumul XXXIV al *Archivum*-ului oferă noi cunoștințe de specialitate și importante repere de studiu pentru viitor.

M.S.

BULLETIN DU COMITÉ DES ARCHIVES D'ENTREPRISES, Nr. 11, BRUXELLES, 1988, 103 p.

Între 29 septembrie și 2 octombrie 1988 a avut loc la Madrid ședința de lucru anuală a Comitetului Arhivelor din întreprinderi, la care au participat membri corespondenți din Danemarca, Franța, Olanda, Norvegia, Suedia, Anglia, S.U.A. și Spania. Cu acest prilej au fost dezbătute teme privind modul de păstrare a arhivelor din întreprinderi, arhivele bancare, și importanța lor pentru istoria economică și industrială, publicațiile comitetului, posibilitatea transformării Comitetului în secțiune C.I.A.

Articolele apărute în Buletinul sus-menționat ilustrează tema și aduc noi și prețioase informații, acumulate într-o practică îndelungată a muncii cu arhiva. Deși teoretic se poate face o distincție netă între valorile științifice, economice, tehnice, sociale, politice, culturale ale informării, în

practică este dificil să stabilim o asemenea deosebire. Se evidențiază necesitatea diferențierii documentelor cu termen lung de păstrare de masa documentelor care vor fi distruse într-o zi sau alta. De asemenea, se publică o listă a informațiilor care trebuie păstrate și arhivate, în diferite domenii. Conceptului de păstrare a documentelor și aplicării lui la arhivele din întreprinderi, păstrării documentelor pe suport netradițional precum și principiilor evaluării arhivei cu termen permanent de păstrare le sînt consacrate alte articole. O dare de seamă interesantă asupra comunicărilor susținute pe teme amintite încheie acest număr al Buletinului — sursă importantă de informații pentru arhiviștii de pretutindeni.

MAGDALENA STOICESCU

ARHIVEN PREGLED, GODIŠNIK NA GLAVNO UPRAVLLENIE NA ARHIVITE PRI MINISTERSKIYA SĀVET (Revista arhivelor. Anuarul Direcției Generale a Arhivelor de pe lângă Consiliul de Miniștri) nr. 1—4, Sofia, 1987.

Progresele realizate de arhivistica bulgară în ultimele decenii precum și gama largă de probleme teoretice și practice ce se cer dezbătute și rezolvate determină o anume compartimentare a sumarului revistei pe care o prezentăm. Astfel, materialele semnate de specialiști în domeniul istoriei și arhivisticii sînt, de regulă, incluse în cîteva rubrici cu caracter permanent (*Arhivistica, Din experiența noastră, Arhivele în străin-*

tate, Recenzii și prezentări, Cronică) la care se adaugă, după nevoi, rubrici ca: *Viața internațională, Pe teme actuale, Documentare, Restaurare și conservare*. Specifică pentru arhivistica bulgară în general, deci, în particular, și pentru profilul revistei „Arhiven pregled”, este absența lucrărilor de paleografie, diplomatică, sigilografie etc. Faptul decurge din modul de organizare a Fondului Arhivistic Național bulgar: documentele medievale fac parte din tezaurul Bibliotecii

Naționale, arhivele dirijînd numai izvoarele istorice alcătuite începînd din secolul al XIX-lea.

Păstrîndu-se în acest cadru cronologic, revista cercetează multilateral și profund, teoretic dar și practic, problemele specifice arhivisticii bulgare.

Astfel, în rubrica *Arhivistică* sînt găzduite articole asupra: posibilităților de perfecționare a cataloagelor sistematice (Ž. Krajčeva, *Catalogul sistematic-perfecționare sau o altă metodă de rezolvare a problemei*, nr. 1, p. 3–13), modului de preluare și păstrare a unor arhive personale (E. Tabakova, *Cum a fost preluată și conservată în Arhiva de stat regională — Ruse arhiva lui Zahari Stojanov*, nr. 1, p. 24–28), modalităților de control și îndrumare, posibilităților de aplicare a unor tehnologii moderne (G. Siameonova, *Automatizarea locului de muncă a arhivistului — tehnologie nouă și viitoare realitate în arhive*, nr. 2, p. 43–46; R. Donkov, *Programarea cercetărilor pe problemele sistemului informațional al arhivelor*, nr. 4, p. 11–22) ș.a. În nr. 3 rubrica este consacrată în întregime unei interesante dezbateri referitoare la centralizarea muncii de arhivă în relație cu principiul unității și nedispersării fondurilor arhivistice. Materialele publicate reprezintă referatele și comunicările susținute în cadrul unei Conferințe naționale pe tema enunțată, care s-a desfășurat la Sofia în aprilie 1987. Conferința, organizată de secția „Arhivistică” a Societății Istorice Bulgare împreună cu Direcția Generală a Arhivelor, a urmărit modul de aplicare a acestor principii arhivistice de bază și a încercat să formuleze metode și căi viitoare de realizare. Printre altele, au fost susținute comunicări cu caracter general (P. Pejkov, Ž. Krajčeva, M. Burmova, K. Ancova, *Problemele actuale ale centralizării muncii de arhivă* p. 5–14) și comunicări cu caracter specific (L. Tvetkova, O. Punev, *Problema nedispersării fondurilor arhivistice de proveniență personală*, p. 51–55). În cuvîntul său de închidere a lucrărilor Conferinței, profesorul Dolno Doinov, director general al Arhivelor, a subliniat că în viitor

trebuie să se organizeze întîlniri cu ministerele și organizațiile centrale, cu Comitetul pentru cultură, Comitetul pentru tehnologie și cercetări noi, Comitetul pentru cibernetică ș.a. în cadrul cărora problemele păstrării documentelor scrise să fie discutate din punct de vedere al tendințelor decentralizatoare manifestate de instituțiile și comitetele mai sus amintite.

În rubrica „Din experiența noastră”, se împărtășesc realizări, se caută noi forme și metode de rezolvare practică a unor probleme referitoare, de exemplu, la asigurarea documentelor, la verificarea fondului arhivistic în procesul de alcătuire a inventarelor, la posibilitățile de perfecționare a cataloagelor, la metodele, realizările, perspectivele și deficiențele acțiunii de preluare și înregistrare a unor fonduri noi și altele. Sînt, de asemenea, făcute publice rezultatele unor activități de popularizare a muncii arhivistice cum este cazul seriilor tematice organizate de Arhiva regională Tolbuhin (nr. 2, p. 51–53). Socotind fondul arhivistic nu numai ca izvor documentar dar și ca material didactic în acțiunea instructiv-educativă, revista a organizat, în cadrul aceleiași rubrici, un schimb de experiență pe tema „Arhivele și tineretul studios” (nr. 4, p. 41–57).

Cunoașterea arhivelor străine se realizează prin intermediul rubricii „Arhivele în străinătate”, prezentîndu-se probleme specifice ale arhivelor elvețiene (nr. 1), franceze (nr. 2 și 4) și slovace (nr. 3).

Rubrica *Recenzii și prezentări* oferă o privire de ansamblu asupra publicațiilor (periodice sau volume) bulgărești și străine de arhivistică din perioada imediat premergătoare anului 1987. Astfel, în nr. 1 se recenzează: un manual destinat învățămîntului superior, apărut în 1986 la Moscova și consacrat problemelor teoretice și practice ridicate de conservarea documentelor (Ž. F. Sergazin, *Bazele asigurării conservării documentelor*), un catalog de documente diplomatice din Arhiva Națională a Statelor Unite (*Diplomatic Records A Select Catalog of National Archives Microfilm Publications*,

(Washington, 1986) și un îndrumător în arhivele bulgare (*Arhivele în Bulgaria, Îndrumător*, Sofia, 1986) iar nr. 4 prezintă numărul 200 al revistei „Arhivele Ucrainei”, apărut în al 40-lea an de la existență.

Rubricile *Cronică* și *Viața Internațională* se fac ecoul manifestărilor interne și internaționale: Conferința națională a arhiviștilor bulgari, martie 1987 (nr. 2, p. 85–87), lucrările Comisiei centrale de evaluare a Direcției Generale a Arhivelor, 1986 (nr. 1, p. 74–76) lucrările Comisiei centrale de expertiză și control, 1986 (nr. 1, p. 77–78), sesiunea Comitetului Executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor — Berna, septembrie 1986, Consfătuirea directorilor de arhivă din capitalele țărilor socialiste, Sofia, septembrie 1987 (nr. 4, p. 77–79 și 80–81). Tot rubrica *Cronică* popularizează rezultatele unei foarte interesante inițiative. Cu ocazia anului comemorativ „Vasil Levski” specialiștii din Arhiva istorică centrală și din arhivele regionale, în colaborare cu ziariști de la ziarul „Otečestven front” au realizat, de-a lungul a șapte luni, un număr de nouă reportaje consacrate activității revoluționarului bulgar.

Deosebit de interesant și pentru specialiștii români este textul *Legii pentru modificarea și completarea Legii Fondului Arhivistic Național*, aprobată de Adunarea Națională în ședința din 8 iulie 1987 și publicată în *Dăržaven Vestnik* (Monitorul Oficial) nr. 55 din 1987 (nr. 4, p. 3–10). Schimbarea Legii Fondului Arhivistic Național din 1974 a fost impusă de seria de succese obținute de arhiviștii bulgari în activitățile de achiziționare, înregistrare, prelucrare, conservare,

valorificare și editare a documentelor de arhivă, succese ce au generat o serioasă discrepanță între prevederile legale și situația reală. Pentru stabilirea modificărilor necesare, în 1982 a fost instituită o comisie cu sarcina de a aduna și prelucra propunerile primite din partea unui larg cerc de specialiști și de a studia legile în vigoare în Bulgaria și în alte țări. Proiectul de lege redactat pe aceste baze a fost supus în 1986 spre analiză unor ministere, organizații centrale și instituții culturale direct interesate: Ministerul de Justiție, Ministerul Finanțelor, Procuratura generală, Tribunalul Suprem, Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Afacerilor Interne, Academia Bulgară de Științe, Consiliul pentru legiferări de pe lângă Consiliul de Stat, Comitetul pentru cultură etc. S-a urmărit astfel realizarea unei mai bune colaborări între Direcția Generală a Arhivelor Statului și creatorii de arhivă.

În linii generale, Legea urmărește să asigure centralizarea muncii de arhivă și stabilirea limitelor de competență, să creeze noi posibilități de completare a Fondului Arhivistic Național cu documente de proveniență particulară în mod special prin donații, inclusiv testamentele, să modifice unele termene de păstrare etc.

Urmărind cele patru numere ale Revistei Arhivelor apărute pe anul 1987, cititorul se poate informa asupra problemelor capitale ale arhivisticii bulgare precum și asupra unor aspecte ale vieții arhivistice internaționale.

OLIMPIA GUȚU

BULLETIN D'INFORMATION, 10, SOFIA, 1986.

Buletinul de informații al Centrului Internațional de Informare asupra Surselor Istoriei Balcanice — CIBAL — care apare anual în limbile franceză și bulgară — conșacără numărul 10 din 1986 celei de-a zecea aniversări a fondării CIBAL, prilej pentru a evalua munca Centrului a cărui contribuție

la cooperarea internațională în domeniul științei și culturii crește mereu în numele păcii și înțelegerii între popoare. Sînt prezentate, bilingv, alocuțiunile participanților la cea de-a IV-a sesiune a Consiliului CIBAL de la Sofia, darea de seamă asupra îndeplinirii Programului CIBAL din perioade

ianuarie 1982 — mai 1986, programul activităților CIBAL pentru perioada 1986—1988, raportul final asupra participării efective la sesiune. În deschiderea lucrărilor sesiunii CIBAL s-a specificat că planurile și problemele supuse dezbaterii vor oferi noi perspective pentru dezvoltarea CIBAL, „activitatea comisiilor internaționale Arhive și microcopii, Manuscrise, Acte medievale, Publicații, ca și munca pe sursele de arhive, elaborarea de repertorii, formarea cadrelor, contribuind la creșterea rolului CIBAL pe scară balcanică și europeană”.

În Darea de seamă asupra îndeplinirii Programului CIBAL în perioada ianuarie 1982 — mai 1986 sunt prezentate lucrările de referință asupra arhivelor, apărute anterior, precum și lucrări aflate în curs de pregătire. Un moment important al Sesiunii CIBAL l-a constituit analiza Comisiei arhivelor și microcopiilor al cărei obiectiv principal era elaborarea Catalogului repertoar. Elaborarea unei liste preliminare de manuscrise slave despre istoria și cultura Balcanilor a început prin stabilirea unei liste de manuscrise slave. Din toate proiectele de lucrări cu manuscrise neslave nu a fost prezentat decât cel cu privire la manuscrisele orientale. Două proiecte: Inventarul colecțiilor de manuscrise glagolitice croate și manuscrisele chirilice despre istoria balcanică, păstrate la Biblioteca națională de la Paris, au fost parțial realizate.

În domeniul activității științifico-metodologice de cercetare și organizare cu ajutorul lucrului pe manuscrise, sarcina principală a Comisiei a fost redactarea definitivă și publicarea metodologiei-standard de catalogare a manuscriselor în vederea elaborării unui catalog-repertoar al monumentelor narrative relative la istoria și cultura popoarelor din Balcani. S-a propus organizarea la Sofia, în anul 1988, a unei mese rotunde internaționale reunind reprezentanți ai bibliografiilor specializate pe probleme ale sud-estului european și Balcani ca etapă preliminară în vederea participării la cel de-al VI-lea congres de studii balcanice cu tema „Istoriografie și cercetări bibliografice efectuate în mijlocul AIESEE și în

afara ei”. Secretariatul CIBAL s-a angajat să publice „Bibliografia studiilor balcanice” care apare anual. Obiectivele CIBAL în domeniul bibliografiei și documentării sînt legate de lărgirea activității bibliografice: pregătirea de lucrări de referință bibliografice, cooperări și schimb de informare bibliografică cu centrele internaționale.

Buletinul informează despre activitatea Centrului CIBAL în perioada 1986—1988: alcătuirea instrumentelor de cercetare asupra surselor de istorie balcanică și pregătirea noilor lucrări de referință; organizarea microfilmării surselor referitoare la istoria țărilor balcanice și a relațiilor lor cu lumea mediteraneană și cu alte țări; punerea la dispoziția cercetătorilor a materialelor — surse de documente, a inventarelor de arhivă, a bibliografiilor; elaborarea și publicarea de studii și informații asupra surselor; contribuția la formarea arhiviștilor și cercetătorilor în domeniul științelor auxiliare ale istoriei; organizarea de conferințe, de colocvii și seminare cu privire la izvoarele balcanice.

În perioada 1986—1988 CIBAL va continua să stăruie pentru dezvoltarea cooperării cu diverse organisme naționale internaționale. Activitatea Comisiei de arhive și microcopii și a secretariatului CIBAL sînt orientate către îndeplinirea sarcinilor de pregătire a unor lucrări de referință asupra documentelor privitoare la istoria Balcanilor și microfilmarea noilor izvoare ale istoriei Balcanilor.

Buletinul consemnează, de asemenea, cel de-al patrulea seminar de paleografie și diplomatică latină care a avut loc în Sicilia. Tineri cercetători din Bulgaria, Grecia, Polonia, Ungaria și Iugoslavia au dezbătut probleme de codicologie, paleografie, și diplomatică latină, au audiat conferințele profesorilor de la Institutul de paleografie din Roma despre dezvoltarea scrierii latine și cărțile manuscrise din Italia în timpul Evului Mediu până-n Epoca Renașterii, au analizat documente în cadrul cursurilor

practice de descifrare a actelor notariale provenind din registrele de arhivă de la Trapani.

O sintetică dare de seamă este consacrată Conferinței științifice internaționale de la München din mai 1986 (la care a participat și România) cu tema „Documentele diplo-

matice — sursă importantă a studiilor balcanice”.

O rubrică de „Note bibliografice” încheie acest număr deopotrivă necesar și interesant.

MAGDALENA STOICESCU

Elio Lodolini, *Archivistica. Principi e problemi*, ed. II, Milano, 1985, 300 p.

Continuând bogata și îndelungată tradiție a arhivisticii italiene, Elio Lodolini aduce, prin această lucrare, o contribuție de seamă în acest domeniu. Este, de fapt, o încununare a activității pertinente pe care autorul o desfășoară de mai multe decenii și care constă în numeroase studii asupra arhivelor din Italia, dar și din alte țări ale lumii. Este, totodată, un important pas înainte pe calea deschisă mai demult, jalonată de lucrări de referință ca cele semnate de Pio Pecchiai (*Manuale pratico per gli archivisti*, 1911), Eugenio Casanova (*Archivistica*, 1928) sau Giovannino Angarano (*Tecnica archivistica*, 1942).

Cartea lui Elio Lodolini se deschide cu o scurtă „Introducere” (p. 11—18), în care autorul face o privire istorică foarte concisă asupra arhivelor în general, abordează unele noțiuni de bază și fixează limitole lucrării sale. Primul capitol se intitulează „Nașterea arhivei. Cele trei — sau patru — faze din existența complexelor documentare. O problemă preliminară de terminologie” (p. 19—30). Sunt discutate noțiunile de „arhivă istorică”, „arhivă administrativă” („de depozit” și „curentă”), „arhivă generală”, „registratură curentă”, „registratură de depozit” ș.a.

Urmează capitolul „Prearhiva și gestiunea documentelor emise de instituții” (p. 31—45), în care este trecută, mai întâi, în revistă problema prearhivării atât în Italia, cât și în alte țări, după care se face legătura cu „arhivele intermediare” și „virtele” documentelor, acestea din urmă fiind stabilite la patru: „registratura curentă” sau „arhivă curentă” — de la 0 la 5 ani, „registratura de depozit” sau „arhivă de depozit” — de la 5 la 15—20 de ani, „prearhivă” — de la 15-20 la 40-50 de ani și „arhivă”

(propriu-zisă) de competență exclusivă a administrației arhivistice — peste 50 de ani. Un „appendice” la primele două capitole, purtând titlul „Arhiva: o noțiune controversată în doctrină și în legi” (p. 46—66), analizează pe larg termenul de arhivă, cu semnificațiile (în număr de cinci) pe care le are în limba italiană.

Se trece apoi la capitolul „Modurile de dispunere originară a documentelor în instituția creatoare” (p. 67—85), care cuprinde mai multe opinii asupra problemei și diferențele care au existat în această privință, începând din secolul al XVI-lea, în unele țări din Europa. Autorul distinge trei moduri de dispunere originară a documentelor: „pe serii”, „după titular” și potrivit clasificării zecimale universale. Urmează „Înregistrarea documentelor” (p. 86—96), cu un scurt istoric al acestei operațiuni din antichitate până în zilele noastre, după care se tratează „înregistrarea abreviată” și se fac unele considerații asupra evoluției viitoare a sistemelor de registratură.

Capitolul următor este intitulat „Problema fundamentală a arhivisticii: ordonarea arhivei. Așa numitele metode de ordonare” (p. 97—104). Sunt înfățișate, pe scurt, metodele utilizate în Italia și în diverse alte țări: „ordonarea cronologică”, „ordonarea alfabetică după nume de persoană”, „ordonarea geografică”, „ordonarea zecimală” și „ordonarea pe materii”.

În capitolul „Investigație asupra naturii și definiției arhivei” (p. 105—126) se rela și se extinde discuția asupra acestei noțiuni. Se prezintă definițiile care s-au propus de către arhiviști cunoscuți din diferite țări, începând din secolul al XVIII-lea. Autorul reproduce, de asemenea, propria definiție lansată într-o lucrare publicată în 1970,

după care, prin „arhivă” se înțelege „totalitatea documentelor create de o persoană fizică sau juridică (sau un grup de instituții ori organe ale unei instituții) în cursul desfășurării activității sale, legate totuși între ele printr-o înălțuire necesară și care, odată pierdut interesul pentru desfășurarea activității însăși, au fost selectate pentru conservare ca bunuri culturale” (p. 124—125). Așa cum se știe, în arhivistica românească noțiunea de „arhivă” are un sens mai larg, cuprinzând nu numai documentele de păstrare permanentă, ci și pe cele de păstrare temporară pînă la eliminarea lor.

Urmează capitolele „Consecințe: reconstituirea ordinii originare constituie unica metodă eficientă de ordonare a arhivei” (p. 127—139), în care se înfățișează „metoda istorică”, „principiul provenienței” și „respectarea fondurilor”, cu concluzia de a se cerceta pentru această reconstituire „nu conținutul, ci instituțiile” și „Probleme ale aplicării principiului ordonării după metoda istorică” (p. 140—149). La aceste două capitole este atașat o anexă cu titlul „Ordonarea arhivei: noi discuții” (p. 150—170), avînd o concluzie demnă de a fi relevată: „Numai reconstituirea necondiționată a ordinii originare satisface orice exigență științifică”.

În capitolul „Inventarul și cercetarea din punctul de vedere al beneficiarului arhivei. Cotarea arhivistică” (p. 171—182) este tratată operațiunea care succede ordonării, prin care se realizează evidența de bază a documentelor. Unul dintre subcapitole este intitulat foarte sugestiv: „Adevăratul inventar este istoria instituției care a creat arhiva”.

„Principii antitetice: revendicarea, preemțiunea, exproprierea, păstrarea neîntreruptă”, este titlul capitolului următor (p. 183—194), unde, pe lîngă problemele enunțate, este discutată și problema autenticității documentelor, cea a recuperării documentelor de stat ș.a.

Urmează „Vărsămîntul și selecționarea sau trierea documentelor” (p. 195—204), în care se arată, mai întîi, că vărsămîntul („versamento”) este „trecerea documentelor

de la instituțiile care le-au creat la instituțiile însărcinate cu conservarea lor”, în speță deci la Arhivele Statului. În ceea ce privește selecționarea, această operațiune este considerată ca un „compromis între necesitatea teoretică și imposibilitatea practică a conservării integrale a documentelor de arhivă”. Se prezintă unele „modalități și criterii de selecționare” și se abordează, foarte pe scurt, problema atît de spinoasă a substituirii prin microfilm, ca și cea a păstrării „prin eșantioane”.

Capitolul „Consultarea documentelor” (p. 205—214) tratează accesibilitatea cercetării arhivelor în evoluția sa istorică din antichitate pînă în zilele noastre. În același mod este înfățișată și materia capitolului următor, intitulat „Arhive, biblioteci, muzee: afinități și diferențe” (p. 215—227), raporturile dintre cele trei instituții comportînd în prezent ample discuții. Este inserată, din păcate foarte succint, și problema „arhivelor imprimare”.

„Formarea profesională a arhiviștilor” (p. 228—250) este prezentată de asemenea în evoluție istorică. Sînt amintite primele școli de specialitate și cele care funcționează în epoca noastră în diferite țări ale lumii. Capitolul următor, „Organizarea arhivistică națională” (p. 251—264) cuprinde organizarea arhivelor la națiunile cu structură unitară, la cele cu structură federală, organele consultative colective și dependența administrativă și „interministerială” a arhivelor. Ultimul capitol, „Arhivele și organizarea internațională” (p. 265—282) tratează, în principal, soarta documentelor în cazul schimbărilor teritoriale, problemă mult debătută după primul război mondial, precum și relațiile internaționale existente între organele de arhivă.

Consultarea lucrării este mult facilitată de un foarte util „Indice de nume de persoane și locuri” (p. 283—296). În încheiere, se dă o listă a unor lucrări în afara arhivisticii, dar utile celor care lucrează în acest domeniu (p. 297—300).

Lucrarea are la bază o bogată bibliografie de specialitate, în care figurează și unele rezultate ale arhivisticii românești, inclusiv

un articol din 1896 al lui N. Iorga despre arhivele de atunci ale României. Este regretabil însă că autorului i-au rămas necunoscute contribuțiile fundamentale în acest domeniu ale reputatului istoric și arhivist Aurelian Sacerdoțeanu, fost director general al Arhivelor Statului, cu atât mai mult cu cât acesta poate fi considerat ca adept al arhivisticii italiene, preluând și adaptând unele dintre principiile ei în arhivele din

România. I-a rămas necunoscută chiar lucrarea de bază a acestuia, *Archivistica*, apărută în anul 1970.

Această observație nu afectează valoarea lucrării lui Elio Lodolini. Ea rămâne ca un bun câștigat pentru arhivistica italiană, ca un prețios îndreptar pentru arhiviștii din întreaga lume.

TUDOR MATEESCU

Manifestări cultural-educative organizate de Arhivele Statului cu prilejul celei de a 45-a aniversări a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944

Cu alese sentimente de profundă mândrie patriotică și revoluționară, de înaltă răspundere față de destinul comunist al patriei, poporul român a sărbătorit cea de a 45-a aniversare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, cel mai important eveniment din mii de ani a noastră istorie.

Sărbătoarea din acest an a constituit pentru toți comuniștii, toți fiii României socialiste, un prilej fericit de a aduce un fierbinte omagiu secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ctitorul de geniu al României socialiste moderne, de a cărui glorie și activitate strălucită sînt indisolubil legate toate marile noastre succese pe drumul construcției socialiste și comuniste în epoca inaugurată de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, cea mai rodnică din întreaga istorie a țării noastre și pe care cu firească recunoștință și mândrie patriotică, poporul o numește — Epoca Nicolae Ceaușescu.

Magistrala cuvîntare rostită de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Adunarea solemnă organizată de C.C. al P.C.R., Marea Adunare Națională și Consiliul Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste și dedicată marii sărbători naționale, a pus în evidență cu deosebită putere de convingere liniile de forță ale procesului revoluționar, a activității partidului, de conducere și organizare a luptei revoluționare a poporului, pentru triumful idealurilor de progres, dreptate, libertate și independență, pentru edificarea cu succes a noii ordini în patria noastră.

„Se poate spune — arăta secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu —, fără teamă de a greși, că revoluția din 23 August 1944 a reprezentat un act de voință al întregii națiuni române, o strălucită afirmare a holăririi forțelor patriotice naționale de a înlătura definitiv dominația străină, de a apăra independența și integritatea patriei, de a asigura eliberarea deplină a întregului teritoriu al României și trecerea la făurirea noii ordini sociale, în care poporul să fie pe deplin stăpîn pe destinele sale”.

Sărbătorirea actului istoric de acum 45 de ani, a constituit pentru Arhivele Statului un minunat prilej de evidențiere, prin acțiuni politico-ideologice și cultural-științifice, a însemnătății epocale a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944.

• Manifestările au pus în lumină pe baza izvoarelor arhivistice interne și externe, glorioasele tradiții de luptă ale P.C.R., profunde transformări revoluționare petrecute în viața societății românești în ultimii 45 de ani și îndeosebi în perioada inaugurată de Congresul al IX-lea al P.C.R. de cînd tovarășul Nicolae Ceaușescu conduce destinele țării pe calea socialismului.

Astfel, simpozionul organizat la Direcția Generală a Arhivelor Statului intitulat: „23 August 1944 — mareț eveniment istoric, deschizător de drum nou în viața poporului român”, prin comunicările prezentate a valorificat bogate și variate informații istorice

cuprinse în fonduri și colecții conservate în sistemul Arhivelor Statului.

Subliniind importanța mărețului act istoric de la 23 August 1944, în deschiderea acestei manifestări, directorul general al Arhivelor Statului, Vasile Moise arată : „Prin idealurile în numele cărora s-a declanșat, prin forțele sociale pe care s-a sprijinit, revoluția română din August 1944 se înscrie pe linia a ceea ce are mai bun, mai luminos, mai eroic istoria românească, stînd mărturie a continuității neîntrerupte a unor năzuințe și aspirații populare, a forței pe care o dă unui popor convingerea în dreptatea cauzei pentru care luptă, a capacității acesteia de a mobiliza energiile sub semnul unor obiective și cerințe vitale”.

Comunicarea „Semnificația istorică a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă” prezentată de conf. univ. dr. Ion Ardeleanu a evidențiat că : „Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944 — supremă expresie a voinței de independență națională la români — a fost concepută și organizată în solul național și a fost opera revoluționară a maselor populare, conduse de partid, încununarea trecutului glorios de luptă purtată de poporul nostru pentru libertate și progres”.

„Autorul a prezentat minunatele tradiții de luptă antifasciste — demonstrațiile, întrunirile organizate în anii 1933—1934 de Comitetul Național Antifascist în conducerea căruia în iunie 1933 a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu, acțiunile de luptă împotriva pericolului hitlerismului și războiului care au culminat cu marea demonstrație petriolică, antirăzboinică și antifascistă de la 1 Mai 1939. Un rol determinant în organizarea și desfășurarea acestei mari manifestații cu amplu ecou intern și internațional, l-au avut tovarășul Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu.

Comunicarea a evidențiat faptul că documentele arhivistice reflectă cu forță faptului istoric poziția consecventă a P.C.R. în slujba intereselor superioare ale poporului român, oferind imaginea cadrului istoric în care a fost pregătită și înfăptuită revoluția română din August 1944.

Emilia Poștăriță, șef serviciu în D.G.A.S. a susținut comunicarea „Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din August 1944, reflectată în documente din arhivele de peste hotare” prin care, prezentînd documente oficiale provenite din surse de primă importanță, a evidențiat organizarea, desfășurarea și consecințele importantului eveniment.

Comentariile unor importante ziare și posturi de radio, personalități politice și militare au subliniat însemnătatea și amplitudinea, rolul pe care l-a avut istoricul act din August 1944, evidențiindu-se totodată rolul partidului comunist în organizarea și desfășurarea revoluției române din August 1944 : „În România a existat o opoziție reală condusă de Partidul Comunist în jurul căruia s-au strîns toate forțele patriotice se menționează într-un articol din ziarul „Daily Worker”. Comunicarea prezintă în încheiere o serie de aprecieri cu privire la efortul militar al României pentru înfringerea Germaniei fasciste care o situează pe locul al patrulea după Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie subliniindu-se că intrarea României în războiul antihitlerist s-a produs înaintea oricărui aranjament cu Națiunile Unite.

„Documente privind lupta de rezistență a maselor populare din Oltenia împotriva fascismului și războiului hitlerist” s-a intitulat comunicarea susținută de Ion Zarzără, șeful F.A.S. Dolj. Comunicarea a evidențiat pe baza documentelor aflate la filiala A.S. Dolj, amploarea grevelor organizate de muncitorii din această zonă a țării, acțiunile de sabotare a transporturilor militare și rechizițiilor de mijloace de transport și de produse alimentare. „Urmind linia politică stabilită de P.C.R., patrioții doljeni — se arată în comunicare — vizau mai mult depozitele de carburanți și muniție, garajele și coloanele de mașini, gările și alte obiective de interes strategic”.

Sînt exemplificate în comunicare, numeroasele acțiuni de rezistență ale muncitorimii și țărănimii împotriva mașinii de război germane. De asemenea, comunicarea prezintă activitatea organizației regionale de partid Oltenia

pentru atragerea armatei în organizarea unor acțiuni de luptă atât împotriva fascismului cît și în pregătirea și desfășurarea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. „Cu totul deosebite — evidenția comunicarea — au fost acțiunile desfășurate în cadrul Flotei a III-a de bombardament Craiova de unde grupul de comuniști care acționa aici, în strînsă legătură cu alți militari patrioți, au sustras cantități însemnate de armament, muniții și medicamente pe care le-au stocat la depozite secrete create la Craiova”.

În încheiere, comunicarea prezintă contribuția maselor largi populare la înfăptuirea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944.

Comunicarea „23 August 1944 — deschizător al unei noi ere în istoria României. Epoca Nicolae Ceaușescu, epocă de mărețe împliniri ale celor mai nobile aspirații ale poporului român”, prezentată de Florea Oprea, șef de birou în D.G.A.S. secretarul organizației de partid, a evidențiat amplul proces revoluționar declanșat prin revoluția din August 1944.

„În acești ani de mărețe succese — se remarcă în comunicare — au fost posibile creșterea puternică a forțelor de producție, a industriei de peste 135 ori, din care de 120 ori după Congresul al IX-lea al partidului, a producției agricole de peste 10 ori din care de 6 ori după Congresul al IX-lea, sporirea venitului național de peste 40 de ori, din care de 33 ori în perioada de după Congresul al IX-lea”.

Asupra mutațiilor revoluționare multiple, se arată în continuare în comunicare, și-au pus puternic amprenta spiritul novator, gîndirea cutezătoare ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, militantul comunist de genială clarviziune, cu înalt prestigiu internațional. De numele secretarului general al partidului, sînt indisolubil legate originalitatea soluțiilor concrete adoptate în ultimile două decenii și jumătate pentru rezolvarea problemelor de bază ale organizării și conducerii societății noastre, aplicarea creatoare a socialismului științific, a concepției materialist dialectice și istorice, a adevărurilor universale valabile,

la condițiile din România, aprofundarea fenomenelor și aspectelor noi apărute în procesul transformării revoluționare a societății românești și a lumii contemporane.

„Prin elaborarea și aplicarea întregii strategii a partidului, a politicii interne și externe a țării, la îndrumarea științei, învățămîntului și culturii, care se înscriu ca tot attea componente ale progresului general al societății — se evidențiază în comunicare — un aport de excepțională însemnătate îl are tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu, militant de frunte al partidului, savant de largă recunoaștere internațională”.

Comunicarea s-a încheiat prin prezentarea adeziunii comuniștilor din D.G.A.S. față de Hotărîrea adoptată de Plenara C.C. al P.C.R. din 27—28 iunie a.c. privind realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, în funcția supremă de secretar general al P.C.R.

În urma manifestărilor organizate la sediul D.G.A.S. se înscrie și expoziția fotodocumentară „23 August 1944 — moment epocal în viața poporului român” care a ilustrat pe baza documentelor și imaginilor de epocă glorioasele tradiții de luptă ale P.C.R., profunde transformări revoluționare petrecute în viața societății românești în cei 45 de ani de la istoricul act din August 1944.

La rîndul lor filialele Arhivelor Statului au organizat sub îndrumarea organelor de partid a comitetelor P.C.R. din instituții și întreprinderi, organe județene de cultură, muzee județene, case de cultură, simpozioane, expoziții fotodocumentare, expuneri, mese rotunde și concursuri „Cine știe, răspunde” pe tematica aniversativă.

Comunicările și expunerile susținute la simpozioanele organizate s-au bazat pe documente aflate în depozitele pe care le dețin filialele județene.

Au fost prezentate expuneri pe teme ca: „23 August 1944 — moment fundamental al istoriei naționale, deschizător de drum nou în transformarea revoluționară a societății. Epoca Nicolae Ceaușescu, epocă de mărețe împliniri a celor mai nobile aspirații ale poporului român”, „Aspecte privind contribuția maselor populare din județul Alba la susținerea războiului antihitlerist”, „Aradul în

focul evenimentelor din August 1944", „Brașovul în fierbinte august 1944", „Înălțarea pildă de eroism a muncitorilor din Bateria Albastră și Bateria Astra. Brașov în August 1944", „Bravii apărători ai postului de radio Bod în August 1944", „Documente brașilene privind actul istoric de la 23 August", „Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă pe meleagurile Buzăului. Contribuții buzoiene la războiul antihitlerist", „București, centrul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă", „Semnificația actului istoric de la 23 August 1944 în memoria documentelor de arhivă" (FAS Cluj).

Expozițiile fotodocumentare organizate de către filialele județene au ilustrat în cadrul general al înfăptuirii revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă documente ale luptei de rezistență a maselor populare din zona respectivă, acțiuni ale organizațiilor locale și regionale de partid pentru organizarea și desfășurarea luptei antihitleriste precum și de construire a noii orânduiri sociale în județul respectiv.

Expozițiile fotodocumentare au fost însoțite la multe dintre filiale și la sediul D.G.A.S. de expoziții de carte social-politică „Din opera teoretică și practică a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu" și publicații pe tematică aniversativă. F.A.S. Bacău a participat la organizarea unei expoziții de numismatică (ordine, medalii, insigne) dedicată marelui eveniment. Concursurile gen „Cine știe, răspunde" pe tematică aniversativă au îmbogățit paleta acțiunilor organizate de filialele județene Cluj, Galați, Sălaj, Tulcea.

La manifestările organizate se adaugă articolele publicate în presă cu titluri ca: „Mișcarea de rezistență antifascistă și antirăzboinică din Bihor", „Dobrogea în August 1944", „Contribuția Olteniei la înfăptuirea actului istoric din August 1944", „Din lupta maselor populare hunedorene împotriva fascismului și războiului hitlerist", „Contribuția maselor

populare din județul Neamț la înfăptuirea actului istoric din August 1944", „Pagini din epopeea luptei antifasciste a fiilor acestor meleaguri", „Contribuția prahovenilor la actul istoric de la 23 August 1944", „Un moment epocal în istoria poporului român", „Revoluția din August — puternic ecou în lume".

„Politica de alianțe a P.C.R. în anii războiului" și „Ecoul internațional al actului istoric de la 23 August 1944 în mijloacele de informare mass-media" au constituit alte titluri de articole apărute în presă, pe marginea evenimentului.

În cinstea celei de a 45-a aniversări a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, F.A.S. Vaslui a inaugurat expoziția „Permanențe istorice vasluiene", iar FAS Brăila a lansat volumul „Brăila — file de istorie. Documente privind istoria orașului 1919—1944" vol. II.

F.A.S. Timiș a participat la concursul de creație din cadrul Festivalului Național „Cântarea României" cu lucrarea „Lupta antifascistă a populației județului Timiș-Torontal în anii dictaturii antonesciene".

Premiată la concursul pe sector al Festivalului Național „Cântarea României" ediția a VII-a, echipa de montaj literar a prezentat în fața lucrătorilor D.G.A.S. montajul „Istorie de ev clocotitor".

Manifestările organizate de către D.G.A.S. și filialele sale județene au avut loc în atmosfera de puternică vibrație patriotică, revoluționară în care întregul nostru popor a întâmpinat cea de a 45-a aniversare a victoriei revoluției de la 23 August 1944 și întâmpină cel de al XIV-lea Congres, aducând fierbinte și respectuos emagii conducătorilor iubiți și stimați ai națiunii, tovarășului Nicolae Ceaușescu, tovarășei Elena Ceaușescu, angajându-se cu hotărâre să pășească mai departe sub conducerea partidului, pe drumul de glorie al construirii socialismului și comunismului în România.

SILVIA POPOVICI

Consfătuirea specialiștilor din arhivele țărilor socialiste, Moscova, 27—28 iunie 1989

Organizată de către Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S., consfătuirea specialiștilor pe probleme arhivistice s-a desfășurat la Moscova, în zilele de 27—28 iunie 1989, la ca participând pe lângă delegația sovietică și cea a țărilor noastre, reprezentanți ai Arhivelor Statului din R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacă, R. D. Germană, R. P. Polonă, R. P. Ungară și R. D. Vietnam.

Tema principală a consfăturii a constituit-o optimizarea compoziției Fondului Arhivistic Național (de Stat), ceea ce altfel spus, presupune perfecționarea metodelor și mijloacelor prin care se poate realiza completarea fondurilor și colecțiilor arhivistice din depozitele Arhivelor Statului. Oportunitatea acestei complexe probleme a fost demonstrată atât prin referatele de specialitate prezentate în consfătuire, cât și prin intervențiile participanților, care au subliniat că dezvoltarea societății, sub toate laturile ei, are implicații deosebite asupra arhivelor ce se creează în ritm și volum impresionant de mare. Tocmai de aceea — așa cum s-a subliniat pe parcursul dezbaterilor — se impune să se acorde o atenție majoră stabilirii documentelor care, prin valoarea informațiilor înmagazinate, justifică includerea lor în Fondul Arhivistic Național (de Stat). În acest scop s-a stăruit asupra necesității găsirii unor metode și mijloace noi de delimitare a documentelor în funcție de importanța și rolul creatorilor, dar și din punctul de vedere al conținutului lor, care trebuie să reflecte întreaga evoluție a societății, toate transformările petrecute pe plan social, economic, cultural și politic. Alegerea cu atenție a documentelor cu valoare, destinate completării Fondului Arhivistic Național

nu înseamnă limitarea preluării lor în depozitele Arhivelor Statului, ci doar garanția că vor fi păstrate numai izvoarele cu caracter istoric și eliminate acele categorii care nu numai că nu ar justifica menținerea lor, dar ar încălca spațiile de depozitare și așa tot mai neîncăpătoare.

În cadrul procesului de completare și de optimizare a compoziției Fondului Arhivistic Național un rol deosebit de important a fost atribuit pregătirii documentelor ce urmează a fi preluate în depozitele Arhivelor Statului. Operațiunea de pregătire presupune mai multe etape, dintre acestea insistându-se pe selecționarea documentelor, operațiune ce trebuie să se facă cu mult discernămint și pe baza unor instrumente de lucru temeinice. Stabilirea valorii documentelor ce se impun a fi păstrate permanent și a celor ce urmează a fi eliminate necesită efectuarea unor analize complexe, care — așa cum se sublinia în intervenția delegației sovietice — trebuie să aibă în vedere și specificul ramurilor de activitate, mai cu seamă că la nivelul unora dintre ele, ca : agricultura, construcțiile, transportul, finanțele, comerțul, serviciile publice etc., se creează documente ce conțin informații repetate și, chiar, mai puțin valoroase.

O problemă care, de asemenea, a reținut atenția a constituit-o ierarhizarea creatorilor de documente, concretizată în elaborarea unor situații sau liste ce conțin, în ordinea unor criterii bine definite (importanța creatorilor, categoriile de documente, cantitățile de arhivă etc.), organizațiile de la care urmează să se preia documentele de completare a Fondului Arhivistic Național (de Stat).

Între problemele abordate, în cadrul consfățuirii un loc aparte l-a ocupat și cea referitoare la situația documentelor de *proveniență personală*, sursă importantă pentru completarea Fondului Arhivistic Național (de Stat), mai cu seamă că, așa cum a rezultat din intervențiile majorității participanților la consfățuire, sînt încă multe documente la diverși deținători.

Dezbaterile purtate pe marginea temei care a făcut obiectul consfățuirii au permis tuturor delegaților să susțină opinia că schimbul de experiență efectuat în problema optimizării compoziției Fondului Arhivistic Național (de Stat) a fost deosebit de util, punînd în evidență diverse forme și metode de realizare și perfecționare a importantului proces. Totodată, au fost conturate direcțiile prioritare ale activităților destinate cunoașterii surselor și modalităților de completare a fondurilor și colecțiilor din depozitele Arhivelor Statului, direcții ce pot fi sintetizate astfel :

— determinarea, pe baze științifice, a conținutului surselor de completare a F.A.N. și efectuarea în acest scop a unor cercetări complexe (inclusiv sociologice și demografice), în urma cărora să se elaboreze studii, situații statistice, prognoze etc. ;

— perfecționarea, în continuare, a cercetărilor teoretice și a instrumentelor metodologice de lucru privind selecționarea documentelor și completarea fondurilor arhivistice, avînd în vedere toate categoriile de arhive (inclusiv

cele tehnice, fotografice, pe suporturi magnetice sau de proveniență personală) ;

— tratarea problemei optimizării compoziției F.A.N. și rezolvarea ei în interdependență cu celelalte operațiuni arhivistice privind ordonarea, inventarierea, selecționarea, evidența și folosirea documentelor ;

— extinderea și diversificarea continuă a formelor de conlucrare pe tărîm arhivistic între țările socialiste prin efectuarea unor cercetări științifice comune, elaborarea și publicarea în colaborare a unor lucrări de specialitate.

Participarea la consfățuire a oferit tuturor delegaților prilejul de a efectua și o vizită la Institutul unional de cercetări arhivistice, unde, pe lîngă principalele obiective ale activității teoretice, au putut cunoaște și unele instrumente metodologice de lucru elaborate în scopul orientării și desfășurării unitare a muncii de arhivă.

Beneficiînd de o temeinică organizare și condiții optime de desfășurare, consfățuirea a constituit un important eveniment pe plan arhivistic, prilejuind, pe lîngă cunoașterea nemijlocită a preocupărilor actuale pentru perfecționarea muncii de arhivă și posibilitatea tuturor delegaților de a împărtăși din experiența proprie prin prisma specificului problemelor și al cadrului legal din fiecare țară.

CORNELIU LUNGU
LILIANA POPA

SOMMAIRE

ÉDITORIAL

Les taches des Archives de l'Etat à la lumière des documents du XIV ^{ème} Congrès du Parti Communiste Roumain	235
--	-----

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

C. CIOPRAGA — Ion Creangă — moment anniversaire	241
C. BEJAN, A. DUȚĂ — L'activité diplomatique de Duiliu Zamfirescu reflétée dans le fond „COMMISSION EUROPÉENNE DU DANUBE”	249
F. IVANIUC — La délimitation de la propriété privée — déterminations diplomatiques et juridiques	260
L. ROMAN — Témoignages démographiques et fiscaux sur la territoire des Pays Roumains dans la conjoncture européenne des XIII—XV ^{ème} siècles.	270

DOCUMENTS

L. BOAR — Données de l'histoire de la lutte pour l'indépendance nationale et sociale	279
M. CIUCĂ — Elena Ghica — interprète de la première pièce de théâtre jouée en langue roumaine (1816)	282

OPINIONS

A. ADAMACHE — Quelques aspects de la sélection des documents	287
--	-----

PRÉSENTATION DES FONDS ET DES COLLECTIONS

M. TIMBUS — Le fond personnel I. Suciu	291
--	-----

COMPTES-RENDUS ET PRÉSENTATIONS

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE	311
--	-----

CONTENTS

EDITORIAL

The tasks of the State Archives in the light of the documents of the XIV th Congress of the Roumanian Communist Party	235
--	-----

STUDIES AND PAPERS

C. CIOPRAGA — Ion Creangă — anniversary moment	241
C. BEJAN, A. DUȚĂ — The diplomatic activity of Duiliu Zamfirescu reflected in the fund of the European Danube Commission	249
F. IVANIUC — Settling boundaries in Wallachia — diplomatic and juridical determinations.	260
L. ROMAN — Fiscal demographic proofs in the Roumanian Countries in European circumstances of XIII — XV centuries	270

DOCUMENTS

L. BOAR — A moment of the fight of the Romanians for political rights	279
M. CIUCĂ — Elena Ghica — an actress in the first play played in Romanian (1816)	282

VIEWS

A. ADAMACHE — Some aspects of the Selection of documents	287
--	-----

PRESENTATIONS OF FUNDS AND COLLECTIONS

M. TIMBUS — The personal fund I. Suciu	291
--	-----

BOOK-REVIEWS AND PRESENTATION

CHRONICLE OF SCIENTIFIC LIFE	311
--	-----

INHALT

EDITORIAL

- Die Aufgaben der Staatsarchive im Lichte der Documente des 14. Kongresses der Rumänischen Kommunistischen Partei. 235

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

- C. CIOPRAGA — Ion Creangă — Gedenkefeiern 241
C. BEJAN, A. DUȚĂ — Die diplomatische Tätigkeit von Duiliu Zamfirescu, wie sie aus dem Fond der Europäischen Donaukommission hervorgeht 249
F. IVANIU — Die Abgrenzung in der Walachei — diplomatische und juristische Bestimmungen. 260
L. ROMAN — Demographisch-fiskalische Evidenzhaltungen in den Rumänischen Länder (vom XIII-ten bis zum XV-ten Jahrhundert) in Europäischen Kontext. 270

DOKUMENTE

- L. BOAR — Ein Moment des Kampfes der Rumänen für politische Rechte. 279
M. CIUCĂ — Elena Ghica — Schauspielern im ersten in rumänischen Sprache gespielten Theaterstück (1816) 282

MEINUNGEN

- A. ADAMACHE — Einige Aspekte der Selektierung der Dokumente 287

PRÄSENTIERUNGEN VON FONDS UND SAMMLUNGEN

- M. TIMBUS — Der persönliche Fond I. Suciu 291

REZENSIONEN UND BUCHBESPRECHUNGEN

- CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS 311

СОДЕРЖАНИЕ

РЕДАКЦИОННАЯ СТАТЬЯ

- Задачи Государственных Архивов в свете документов XIV—00 Съезда Коммунистической Румынской Партии 235

ИССЛЕДОВАНИЯ И СООБЩЕНИЯ

- К. ЧОПРАГА — Ион Крянгэ — юбилейный момент 241
К. БЕЖАН, А. ДУЦЭ — Дипломатическая деятельность Дуилиу Замфиреску, отраженная в фонде Европейской комиссии по Дунаю 249
Ф. ИВАНЮК — Установление границ в Румынской Стране — дипломатические и юридические определения 260
Л. РОМАН — Фискально-демографические доказательства в Румынских странах в сороковом столетии (XIII—XV) веков 270

ДОКУМЕНТЫ

- Л. БОАР — Один момент из истории борьбы за национальную и социальную независимость румын 279
М. ЧУКЭ — Елена Гика — исполнительница в первой театральной пьесе на румынском языке (1816 г.) 282

МНЕНИЯ

- А. АДАМАКЕ — Некоторые аспекты отбора документов 287

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

- М. ТИМБУС — Личный фонд И. Сучу 291

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

- ХРОНИКА НАУЧНОЙ ЖИЗНИ 311

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este de 25 lei per număr și 100 lei pe an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

*

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sector export—import presă
P.O.Box. 12—201, telex 10376,
presflr București, Calca Grivi-
ței nr. 64—66, telefon 17.60.10

R.M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT
and AMERICA HISTORY AND LIFE

C. 1430 — I.P. „INFORMAȚIA”
str. Brezoianu nr. 23—25, București
Republica Socialistă România

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <http://arhivelenationale.ro>

DIN CUPRINS

ION CREANGĂ – moment aniversar

ACTIVITATEA DIPLOMATICĂ
A LUI DULIU ZAMFIRESCU

DOCUMENTE

REVISTA

ARHIVELOR

INDICATORUL TERMENELOR DE PĂSTRARE

cuprinzînd documentele, dosarele și registrele pe care le creează Ministerul Aprovizionării Tehnico-Materiale și Controlului Gospodăririi Fondurilor Fixe.

**MINISTERUL APROVIZIONĂRII TEHNICO-MATERIALE
ȘI CONTROLULUI GOSPODĂRIII FONDURILOR FIXE**

Nr. crt.	Denumirea grupelor de documente	Termen de păstrare (ani)	OBS.
0	1	2	3
	I. ACTELE NORMATIVE DE SECRETARIAT COMUNE DIRECȚIILOR DIN MACF		
1.	Copii decrete, Decrete Prezidențiale, HCM și alte acte normative nepublicate.	P	
2.	Ordine, decizii interne ale conducerii MACF.	P	
3.	Avize la proiectele de acte normative inițiate de alte instituții, ministere, etc.	P	
4.	Avize Oficiul juridic.	P	
5.	Colecții de acte normative.	P	
6.	Proiecte de acte normative elaborate și lucrările de avizare.	P	
7.	Colecții Buletine Oficiale.	P	
8.	Regulament de ordine interioară.	P	
9.	Regulament de organizare și funcționare a MACF.	P	
10.	Dosare privind litigii civile, penale și de muncă.	5	
11.	Registru de evidență proiectelor de decrete și HCM înaintate la S.G.C.M.	P	
12.	Contestații, plângeri și documentație privind rezolvarea acestora prezentată Biroului Executiv sau conducerii ministerului.	5	
13.	Materialele Biroului Executiv, COM.	P	
	II. LUCRĂRI DE SECRETARIAT ADMINISTRATIV		
14.	Cereri, reclamații, sesizări, propuneri ale oamenilor muncii instituțiilor de stat și obștești.	2	CS
15.	Registru de intrare—ieșire a cererilor, reclamațiilor și sesizărilor oamenilor muncii.	2	
16.	Registru de audiențe.	2	
17.	Registru de intrare—ieșire a corespondenței.	30	
18.	Registru de intrare—ieșire a corespondenței secrete de serviciu.	30	
19.	Registru intrare—ieșire a corespondenței secrete de stat.	30	
20.	Registre de intrare—ieșire a corespondenței de la cabinet.	10	
21.	Borderouri de expedierea corespondenței prin poștă.	2	
22.	Condici de prezență a personalului muncitor.	5	
23.	Lucrări de inventariere anuale privind mijloacele fixe și obiecte de inventar de mică valoare și scurtă durată.	10	

0	1	2	3
24.	Referate și corespondență cu furnizorii pentru procurarea de materiale, precum și contractele economice.	5	
25.	Situații privind evidența posturilor telefonice directe de serie prin centrala telefonică cu mișcări anuale.	5	
26.	Correspondență și facturi privind situația abonamentelor telefonice.	5	
27.	Lucrări privind executarea planului de investiții la reparații capitale și întreținere, comenzi, contracte, situații atașamente și recepții.	10	
28.	Repartiții de materiale, contracte cu furnizorii și corespondență în legătură cu acestea.	5	
29.	Correspondență privind aprovizionarea cu combustibil, carburanți și lubrifianti.	15	
30.	Dosare cu situații de consum materiale, piese auto, anvelope, precum și obiecte de inventar.	15	
31.	Foi de parcurs.	15	
32.	Fișe individuale pe fiecare anvelopă pentru evidența rulajului.	5	
33.	Procese-verbale de primirea și predarea autovehiculelor aparținând MACF.	5	
34.	Evidența de predare a anvelopelor, camberelor de mașini uzate și a pieselor de schimb inutilizabile.	5	
35.	Dare de seamă statistică privind accidentele de muncă.	P (anual) 5 (trim.)	
36.	Fișe de instrucțaj privind accidentele de muncă.	5	
37.	Documentația privind importurile de utilaje, materiale și piese de schimb, fișele tehnice, borderouri, inventare și centralizatoare.	5	
38.	Registre de evidența materialelor transmise—primate prin telex.	2	
39.	Registre de evidența lucrărilor multiplicare la xerox.	2	
40.	Condici, procese-verbale, serviciul de permanență pe minister (ofițeri serviciu).	5	
41.	Correspondență în legătură cu probleme de protocol.	10	
42.	Registru de evidența străinilor ce au purtat discuții cu personalul muncitor din MACF.	10	
43.	Registru intrare—ieșire pentru primirea și expedierea corespondenței în străinătate și din străinătate.	30	
44.	Registru anexa F la Ordinul 60/1985 conținând angajamente la plecări temporare în străinătate.	10	
45.	Registru de evidența plecărilor în străinătate în interes de serviciu.	10	
46.	Registru evidența plombaginei secrete	5	
47.	Registru de evidența mapelor și sigiliilor.	30	
48.	Registru evidența caietelor de ciornă și foilor volante.	5	
49.	Registru documentelor multiplicare.	5	
50.	Condică de predarea corespondenței în interior și exterior.	5	
51.	Procese-verbale de distrugere a documentelor secrete.	P	
52.	Planul de stat de dezvoltare economică și socială a RSR : — anual — cincinal	P P	
53.	Tabele nominale de luare la cunoștință a personalului muncitor din minister și unități subordonate a HCM nr. 18/1972, HCM nr. 19/1972 și Legea nr. 23/1971.	5	
54.	Liste de documente secrete de stat.	5	
55.	Liste cu accesul personalului angajat la documente secrete de stat.	5	

0	1	2	3
56.	Fișele caracterelor mașinilor de scris din minister.	5	
57.	Angajamentele personalului muncitor pe linia păstrării secretului de stat.	3	
58.	Borderouri de corespondență secretă prin poșta specială.	3	
59.	Îndeplinirea planului de livrări de către furnizori (balanțe materiale spre informare de la DCS).	5	
60.	Îndeplinirea planului de producție industrială în unități naturale spre informare de la DCS.	5	
61.	Dare de seamă statistică, evidența și mișcarea rezervelor de substanțe minerele utile spre informare de la Ministerul Geologiei.	P	
62.	Registru de mișcare a dosarelor din arhivă, inventare și opise ale dosarelor predate la arhivă.	P	
63.	Referate, propuneri și dispoziții privind selecționarea de materiale, istoricul instituției și al fondului expertizat, corespondență cu unitățile în subordine, cu Arhivele Statului și D.C.A.	P	
III. LUCRĂRI DE PERSONAL			
64.	Registru de evidența cărților de muncă.	P	
65.	Contracte de muncă de angajare, decizii sau ordine de detașare, mutări, transferări, sancționări, desfaceri de contracte și corespondența respectivă.	90	
66.	Lucrări în legătură cu evidența plecărilor în străinătate în scopuri turistice, eliberarea adevărurilor solicitate în acest scop.	5	
67.	Dosare privind litigii civile, penale și de muncă.	5	
68.	Dosare de litigii de muncă supuse judecării Comisiei de litigii conform dispozițiilor codului muncii (sesizări, încheieri, hotărâri, comunicări).	10	CS
69.	Situații și corespondență referitoare la concedii.	5	
70.	Registru evidența concediilor medicale ale personalului muncitor.	5	
71.	Registru evidența dosarelor de cadre.	P	
72.	Fișe de lichidare, motivul lichidării, avizul cadrelor și situația contabilă.	P	
73.	Fișe de evidență.	15	
74.	Cereri de mobilizare la locul de muncă.	5	
75.	Dosare personale, caziere.	P	
76.	Planuri de mobilizare la locul de muncă.	5	
77.	Dosare mișcări de personal cu avize pentru personalul muncitor, încadrări, detașări, transferări.	P	
78.	Registre cu numere de decizii și ordine pentru personalul muncitor.	P	
79.	Registru de evidența dosarelor cu actele personale ale personalului muncitor permanenți și temporari.	P	
80.	Delegații de preluarea dosarelor de cadre de la MACF.	10	
81.	Documente privind obținerea de pașapoarte și vize pentru personalul din aparatul central al MACF și al unităților subordonate, care se deplasează în interes de serviciu.	10	
82.	Planuri de muncă trimestriale ale MACF.	P	
83.	Planuri de muncă trimestriale ale direcțiilor și ale celorlalte compartimente din minister.	5	
84.	Stenogramele, procesele verbale și alte materiale ale ședințelor organelor de conducere ale MACF și hotărârile organelor de conducere.	P	

0	1	2	3
85.	Informări privind realizarea sarcinilor.	5	
86.	Correspondență, note de sarcini și alte documente primite de la CC al PCR, Consiliul Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale, Consiliul de Stat, M.A.N. și Consiliile permanente M.A.N., Consiliul de Miniștri.	P	
87.	Correspondență cu ministerele, alte organe centrale și locale și cu direcțiile din MACF.	5	
88.	Fișele de urmărire realizării sarcinilor.	5	
89.	Planuri de control al aprovizionării ale ministerului, direcțiilor și BJATM-urilor.	3	
90.	Rapoarte și informări privind controlul aprovizionării.	3	
91.	Correspondență cu direcțiile, bazele județene și alte instituții referitoare la controlul aprovizionării.	3	
92.	Regulament de organizare și funcționare al dispeceratului central.	P	
93.	Informări ce se elaborează de către dispeceratul central și celelalte direcții din minister.	3	
94.	Correspondență legată de activitatea de personal.	5	
95.	Planuri de școlarizare, tematici, programe de școlarizare etc.	5	
96.	Procese-verbale de calificare etc.	10	
97.	Cursuri de specializare postliceală, tematici, programe, tabele etc.	5	
98.	Planuri privind necesarul de cadre cu studii superioare, situații referitoare la stagiu, la activitatea lor din baze.	5	
99.	Doctorantură — specializarea în străinătate.	10	
100.	Perfecționare și specializare CEPECA.	5	
101.	Specializare cursuri postuniversitare.	5	
102.	Perfecționare prin cursuri organizate în ministere (planuri, teme, procese-verbale de eliberare, adeverințe etc.).	5	
103.	Registre de evidența examinărilor și concursurilor.	5	
104.	Certificate și adeverințe de specializare și perfecționare.	P	
105.	Regulamente de organizare a activității compartimentului, a activității stagiariilor, a funcționării cursurilor etc.	5	
106.	Acte normative referitoare la învățământ perfecționare.	5	
107.	Instrucțiuni și indicații metodologice privind întocmirea planului de aprovizionare pentru Consiliile Populare.	5	
108.	Dări de seamă statistice de stat privind realizarea planului de aprovizionare (Apr., Lv.)	P (anuale) 5 trim.	
IV. MUNCĂ ȘI RETRIBUIRE			
A. Organizarea muncii			
109.	Correspondență cu unitățile subordonate privind probleme de organizare, normare și retribuie.	10	
110.	Avize privind efectuarea de plăți a orelor suplimentare la bazele județene.	10	
111.	Correspondență cu celelalte organe centrale.	15	
112.	Norme de muncă locale elaborate de subunități și avizate de minister.	5	
113.	Indicații și specificări privind normarea operativă și normarea tehnică.	P	

0	1	2	3
114.	Dări de seamă trimestriale privind realizarea normelor de muncă și extinderea muncii în acord pe baze și total minister.	5	
115.	Metodologii specifice privind efectuarea studiilor de normare tehnică și prelucrare în vederea elaborării normelor.	P	
116.	Dările de seamă statistice privind normarea și retribuirea muncii.	5	
117.	Materiale pe linia organizării activității de conducere și a procesului de aprovizionare tehnico-materială.	5	
118.	State de personal de funcții pentru minister și unități subordonate.	P	
119.	Lucrări privind retribuirea muncitorilor și personalului TESA (referate, memorii, indicatoare tarifare de studii, sporuri).	15	
120.	Nomenclatura funcțiilor și retribuția tarifară pentru minister și unitățile subordonate.	P	
121.	Regulamente privind acordarea retribuției pentru personalul din minister și unitățile subordonate.	10	
122.	Referate, note, circulare, indicații metodologice privind reglementarea acordării retribuției.	15	
123.	Regulamente de premiere a personalului din unitățile subordonate.	10	
124.	Aprobări privind retribuția tarifară majorată cu peste 25 % pentru muncă efectuată peste programul normal de lucru.	10	
	<i>B. Incadrări retribuite</i>		
125.	Fișe de înregistrarea statelor de funcțiuni și a cheltuielilor administrativ-gospodărești.	15	
126.	Fișe de evidența muncitorilor și personalului tehnic și administrativ.	15	
127.	Situații centralizate privind personalul tehnic și administrativ (incadrarea, vechimea în timpul muncii, date personale, calificare).	90	
	<i>V. PROBLEME LEGATE DE COORDONARE</i>		
128.	Centralizatorul planului de muncă și retribuire al ministerului și unităților subordonate, anuale cu defalcări pe trimestru.	P	
129.	Planul economic departamental al BJATM și celorlalte unități subordonate anual cu defalcarea pe trimestre.	P	
130.	Planuri cincinale ale unităților subordonate, centralizate.	P	
131.	Dări de seamă statistice de realizarea indicatorilor : — anuale — trimestriale	P 5	
132.	Planul de muncă și retribuire (file de plan) defalcate pe trimestre.	5	
133.	Situația corespondența și filele de plan privind premiile acordate unităților subordonate din fondul 0,05 %.	5	
134.	Calculul gratificațiilor anuale ce se acordă bazelor județene.	5	
135.	Planul valutar necomercial anual și defalcăt pe trimestre.	P	

0	1	2	3
136.	Lucrări diverse (sesizări, raportări asupra îndeplinirii planului de muncă al direcției).	5	
137.	Decizii încadrarea conducerii bazelor.	90	
138.	Conciliieri precontractuale, copii de pe actele justificative, procese-verbale de conciliere.	3	
139.	Metodologie de aprovizionare (indicații metodologice, circulare, dispoziții, aprobări, derogări).	P	
140.	Import fișe tehnice planuri import. Corespondență cu firmele importatoare distribuitoare, aprobări situația stocurilor din import.	5	
141.	Correspondență directă primită de conducerea ministerului (adrese, dispoziții, rapoarte, sinteze).	3	
V. LUCRĂRI FINANCIAR-CONTABILE			
142.	Planul de credite trimestral unități centralizat.	5	
143.	Blanțul contabil al unităților subordonate : — anual	P	
	— trimestrial	5	
144.	Dare de seamă contabilă centralizată : — trimestrial	5	
	— anual	P	
145.	Planul de finanțare a investițiilor al unităților subordonate, anual cu defalcare pe trimestre : — ediții intermediare	5	
	— ultima ediție definitivă	P	
146.	Planul financiar anual centralizat : — ediții intermediare	5	
	— ultima ediție definitivă	P	
147.	Planul financiar anual al unităților subordonate.	P	
148.	Circulare și instrucțiuni primite de la instituții centrale și cele transmise unităților subordonate.	15	
149.	Planuri de venituri și cheltuieli bugetare al MACF : — trimestrial	5	
	— anual	P	
150.	Dări de seamă contabile, execuție bugetară, statistici ale MACF : — trimestrial	5	
	— anual	P	
151.	Dări de seamă investiții MACF.	P	
152.	Planuri de măsuri unități subordonate.	5	
153.	Dispoziții de plată (viramente).	15	
154.	Rețineri din retribuție personal MACF (administrație centrală % + inspectorate).	15	
155.	Copii, ordine de încadrare personal administrativ central MACF.	15	
156.	Fișe de retribuții pentru personalul muncitor	90	
157.	State de plată retribuții, alocații, certificate medicale de boală.	90	
158.	Fișe de conturi sintetice.	15	
159.	Fișe analitice materiale, mărfuri, debitori, creditori, credite bugetare, cheltuieli.	15	
160.	Registre și fișe pentru evidența mijloacelor fixe.	15	
161.	Balanțe de verificare sintetice și analitice, materiale debitori, creditori.	5	
162.	Note contabile (acte justificative).	15	
163.	Plan de casă deplasări (trimestrial).	5	

0	1	2	3
164.	Correspondență legată de operațiile contabile.	10	
165.	Chitanțiere, carnete C.E.C., registru de casă.	15	
166.	Inventare și documente de inventariere a bunurilor și valorilor (proces-verbale de inventariere).	15	
167.	Procese-verbale de verificare ale organului de control financiar.	15	
168.	Situația pagubelor materiale înregistrate de unitățile MACF.	P	
169.	Procese-verbale privind efectuarea controlului gestionar de fond la unitățile din subordinea ministerului.	10	
170.	Correspondență cu Ministerul Finanțelor și cu unitățile subordonate ministerului în legătură cu activitatea de control financiar.	P	
171.	Informări și situații privind efectuarea controlului financiar intern din MACF și unitățile subordonate.	5	
172.	Ordine de instituire a comisiilor de recepție și omologări de utilaje.	P	
173.	Hotărâri de aprobare a indicatorilor tehnico-economici.	P	
174.	Avize CTE—MACF, procese-verbale de discuții.	P	
175.	Plan de investiții din țară și import pentru dotări cu utilaje și piese de schimb.	P	
176.	Decrete și ordine pentru obținerea terenurilor necesare lucrărilor de investiții.	P	
177.	Correspondență cu bazele județene privind investițiile, dotare cu utilaje.	5	
178.	Dări de seamă statistice asupra realizării planului de investiții și mecanizări.	P	
179.	Programe de colectare și valorificarea materialelor secundare și a deșeurilor, anuale și cincinale.	10	
180.	Activitatea C.A.E.R. pe linia valorificării materialelor secundare și a deșeurilor.	P	
VII. INFORMĂRI DE LA DCS (COPII DE PE ORIGINALELE DE LA DCS)			
181.	Realizarea contractelor economice :		
	— trimestrial	2	
	— anual	5	
182.	Realizarea producției în unități naturale :		
	— trimestrial	2	
	— anual	5	
183.	Îndeplinirea planului național unic la principalii indicatori :		
	— trimestrial	2	
	— anual	5	
184.	Realizarea balanțelor materiale (Lv—Apr.)	5	
185.	Analiză pe bază de bilanț :		
	— pe ministere	3	
186.	Raportări statistice (indicații normative etc.)	5	
187.	Comerț exterior și cooperare economică internațională.	5	
VIII. PROBLEME LEGATE DE ACTIVITATEA RELAȚIILOR EXTERNE			
188.	Puncte de vedere și rapoarte ale delegațiilor care au participat la ședința CAER și întâlnirile bilaterale.	P	
189.	Colaborări bilaterale cu U.R.S.S., R.P.P., R.P.U., R.P.B., R.D.G., R.S.C.	P	

0	1	2	3
190.	Schimburi de produse excedentare cu organele centrale de aprovizionare în baza colaborării bilaterale.	5	
	<i>IX. LUCRĂRI EFECTUATE ÎN CADRUL DIRECȚIILOR DE SPECIALITATE</i>		
191.	Diferite variante privind criteriile de normare a stocurilor sau alte acte normative în legătură cu stocurile.	P	
192.	Lucrări privind standardizarea în domeniul ambalajelor, ambalării, containerizării și paletizării mărfurilor.	10	
193.	Avize comune date la proiectele de decret pentru aprobarea documentațiilor de investiții.	5	
194.	Dări de seamă statistice privind livrările de la furnizori la beneficiari și realizarea balanțelor la coordonatori 1v 1:		
	— trimestrial	5	
	— anual	10	
195.	Planuri de aprovizionare și lucrări legate de acestea, lucrări recensămînt (balanțe, fundamentări rezervă plan):		
	— cincinal	5	
	— anual	5	
196.	Correspondență și fundamentări cu furnizorii și beneficiarii privind aprovizionarea cu materii prime și materiale.	5	
197.	Omologarea rezervelor de minereuri auro-argintifere.	P	
198.	Programe de măsuri și grafice de urmărire privind valorificarea deșeurilor.	P	
199.	Acte normative privind metodologia de lucru și aprobarea indicatorilor tehnico-economici la obiectivele de investiții.	P	
200.	Realizări plan livrări (LV) rapoarte realizări trimestriale și anuale.	P	
201.	Rezolvarea neînțelegerilor precontractuale.	5	
202.	Documentații tehnico-economice.	3	

INDICATORUL TERMENELOR DE PĂSTRARE

cuprinzând documentele, dosarele, registrele pe care le creează bazele județene și inspectoratele teritoriale.

**MINISTERUL APROVIZIONĂRII TEHNICO-MATERIALE
ȘI CONTROLULUI GOSPODĂRIII FONDURILOR FIXE**

Nr. crt.	Denumirea grupelor de documente	Termen de păstrare ani	OBS.
0	1	2	3
	I. ACTELE NORMATIVE ȘI LUCRĂRILE DE SECRETARIAT COMUNE BAZELOR JUDEȚENE		
1.	Ordine, decizii interne ale conducerii BJATM.	P	
2.	Registre intrare—ieșire de corespondență.	20	
3.	Condici pentru corespondență internă și externă.	2	
4.	Condici de prezență a personalului muncitor.	5	
5.	Colecția Buletinului Oficial.	P	
6.	Colecția H.C.M., dispoziții, decrete.	P	
	II. LUCRĂRI DE SECRETARIAT ADMINISTRATIV		
7.	Telexuri primite și transmise.	1	
8.	Borderouri de expedierea corespondenței.	2	
9.	Registru de mișcarea dosarelor de arhivă.	P	
10.	Inventare și opise de dosarele predate la arhivă.	P	
11.	Cereri, reclamații și sesizări ale oamenilor muncii și ale instituțiilor de stat.	2	
12.	Regulament de organizare și funcționare a bazei.	P	
13.	Regulament de ordine interioară.	P	
14.	Lucrări de inventariere anuale privind mijloacele fixe și obiecte de inventar de mică valoare și scurtă durată.	10	
15.	Correspondență în legătură cu problemele de protocol.	10	
16.	Situații privind evidența posturilor telefonice directe, prin centrala telefonică cu mișcările anuale.	5	
17.	Correspondență și facturi privind situația abonamentelor telefonice.	5	
18.	Correspondență cu Arhivele Statului și IJRVMR.	P	
19.	Fișe de instructaj și lucrări privind protecția muncii, corespondență și situația accidentelor de muncă.	10	
20.	Dosare cu probleme de pază și PSI.	5	
21.	Informări și corespondență directă cu ministerul, organele locale de partid și de stat și alte organe județene și centrale.	2	
22.	Răspunsuri importante la corespondență privind: — Avize și STE-uri și acte normative inclusiv baze.	5	
23.	Informări statistice primite de la DCS.	2	
24.	Copii, H.C.M., decrete nepublicate și publicate, buletine oficiale ex. I—II—III.	5	
25.	Procese-verbale — ca urmare a controalelor efectuate în întreprinderi economice.	2	

CS

0	1	2	3
26.	Sinteze și informări privind principalele aspecte pe anumite perioade de timp rezultate din controalele efectuate.	5	
27.	Correspondența inspecției cu privire la directivare, organizare, planificare — administrativ, gospodărești etc.	2	
III. LUCRĂRI DE PERSONAL			
28.	Registrul de evidență a cărților de muncă.	90	
29.	Contracte de muncă pentru angajări, decizii sau ordine de detașări, transferări, sancționări, desfaceri de contracte și corespondența respectivă.	90	
30.	Adeverințe de retribuire, legitimații, certificate de vechime în timpul muncii eliberate personalului muncitor.	2	
31.	Situații și corespondență referitoare la concedii de odihnă.	3	
32.	Correspondență privind Comisia de judecată (sesizări, încheieri, hotărâri, comunicări).	10	CS
33.	Dosare personale (caziere) ale angajaților permanenți și temporari.	90	
34.	Registre de evidență mișcării personalului.	5	
35.	Fișe de evidență a personalului mobilizabil și imobilizabil.	10	
36.	Registru de evidență dosarelor de cadre.	90	
37.	Registru de evidență concediilor.	3	
38.	Registru de evidență adeverințelor și legitimațiilor eliberate personalului muncitor.	3	
39.	Documentații cuprinzând majorări de retribuție conform H.C.M. pentru personalul muncitor al întreprinderii.	15	
40.	Registre procese-verbale ofițeri serviciu.	3	
41.	Dosare cuprinzând rapoarte, informări, hotărâri ale C.O.M., Biroul executiv și planurile de muncă ale acestora.	F	
IV. MUNCĂ ȘI RETRIBUIRE			
42.	Planul de muncă și al fondului de retribuire : — anual — trimestrial	P 5	
43.	State de funcțiuni personal TESA, personal operativ și muncitori.	P	
44.	Instrucțiuni, privind retribuire personal TESA, operativ și muncitori, indicatoare tarifare, tarife de retribuire, norme locale.	15	
45.	Situații și corespondență privind premiile acordate, participarea la beneficii a personalului muncitor.	5	
46.	Dări de seamă statistice de stat, realizarea planului de muncă și retribuire : — anual — trimestrial — lunar	P 5 5	
47.	Buletine de lucru pentru munca în acord și centralizatoarele acestora.	3	
48.	Regulament de premiere.	15	
49.	Indicatoare tarifare de calificare.	P	

0	1	2	3
50.	Situații și corespondență privind premiile acordate, participarea la beneficii și acordarea gratificațiilor anuale personalului muncitor.	10	
51.	Cereri de recuperare și de învoiri în contul concediilor.	2	
52.	Instrucțiuni de organizarea și funcționarea organelor de control financiar.	15	
53.	Decizii de imputare.	5	
54.	Dări de seamă asupra verificărilor contabile : — trimestrial — anuale	1 10	
55.	Instrucțiuni privind aplicarea dispozițiilor referitoare la probleme de muncă (angajări, concedii, desfacere de contracte, plata drepturilor personalului muncitor).	15	
56.	Documentații cuprinzând acordarea gratificațiilor anuale.	10	
V. PROBLEME LEGATE DE COORDONAREA ACTIVITĂȚII DE APROVIZIONARE			
57.	Adeverințele de predarea materialelor uzate conform Ordinului 43 al MACF.	P	
58.	Planul economic departamental pe linie de aprovizionare și desfacere.	P	
59.	Planul de stat muncă și retribuie anual al întreprinderilor teritoriale de aprovizionare, centralizat.	P	
60.	Situații cu stocurile (preluări) stocuri rezervă de plan, stocuri supranormative.	P	
61.	Dări de seamă statistice departamentale aprovizionare—desfacere de realizarea planului economic al întreprinderilor teritoriale de aprovizionare : — anuale — trimestriale	P 5	
62.	Correspondență cu furnizorii și beneficiarii privind aprovizionarea—desfacerea cu materiale.	5	
63.	Contracte economice încheiate cu furnizorii și beneficiarii bazei de aprovizionare.	15	
64.	Registru pentru comenzi de materiale.	5	
65.	Delegații împuterniciți de a ridica diverse materiale.	3	
66.	Diverse planuri anuale de aprovizionare imprimare netipizate.	3	
67.	Note de intrare, recepție, procese-verbale de recepție.	5	
68.	Copii avizate expediție și facturi emise pentru produsele livrate sau servicii prestate.	5	
69.	Note, rapoarte și corespondență privind soluționarea divergențelor în aprovizionarea tehnico-materială.	5	
70.	Correspondență și informări primite de la DCS.	5	
71.	Balanțe din competența de aprobare a Consiliului de Miniștri : — anuale — cincinale	5 10	
72.	Repartiții de la coordonatorii de balanță și specificații.	15	
73.	Note de intrare recepție, procese-verbale de recepție.	5	
74.	Correspondență, instrucțiuni privind producția și circulația ambalajelor refozabile.	10	

0	1	2	3
	VI. LUCRĂRI FINANCIAR CONTABILE		
75.	Bilanț contabil al bazei :		
	— anual	P	
	— trimestrial	5	
76.	Plan financiar al bazei :		
	— anual	P	
	— trimestrial	5	
77.	Plan de finanțare a investiției anual—trimestrial.	P	
78.	Correspondență cu M.F., ministere și bănci privind finanțările.	5	
79.	Documente privind plățile și încasările prin bancă.	15	
80.	Certificate medicale de boală pentru asigurări sociale împreună cu statele de plată din asigurări sociale.	15	
81.	State de plată a retribuțiilor, a drepturilor de alocații pentru copii, premii, gratificații și toate actele anexă care justifică plata acestor drepturi.	90	
82.	Fișe de retribuție a muncii.	90	
83.	Copii ale statelor de retribuție a personalului muncitor.	5	
84.	Instrucțiuni, circulare privind reglementarea retribuiri.	15	
85.	Dispoziții de plată (viramente).	15	
86.	Comunicări privind încadrarea personalului muncitor în baza contractului de muncă.	10	
87.	Fișe de conturi sintetice, jurnale și situații order, jurnale contabile sintetice.	15	
88.	Registre și fișe analitice de orice fel pentru materiale, mărfuri, debitori, creditori cheltuieli.	15	
89.	Fișe și registre de evidența mijloacelor fixe.	15	
90.	Balanța de verificare sintetică și analitică de materii prime și materiale.	15	
91.	Note contabile (acte justificative).	15	
92.	Chitanțiere, carnete de cecuri, facturi, tichete, avize și foi de transport sau parcurs.	10	
93.	Dări de seamă asupra verificărilor contabile :		
	— trimestrial	5	
	— anual	P	
94.	Documente privind inventarierea bunurilor și valorilor (procese-verbale de inventariere, liste și rapoarte comisii).	15	
95.	Plan de casă, credite și deplasări.	5	
96.	Correspondență în legătură cu operațiunile contabile și financiare care nu se anexează la notele contabile.	10	
97.	Procese-verbale de primirea și predarea gestiunilor.	15	
98.	Popriri și amenzi asupra personalului muncitor din bază.	15	
99.	Planuri de muncă și diverse analize.	P (anuale) 5 trim.	
100.	Registru de casă.	15	
101.	Procese-verbale de verificare ale organului de control financiar și alte organe.	10	
102.	Acte normative privind activitatea economică financiară a bazei.	P	
103.	Planuri de cheltuieli anuale.	P	
104.	Situații și analize privind evoluția stocurilor de materiale.	2	
105.	Delegații împuterniciți a ridica diverse materiale.	3	

0	1	2	3
	VII. LUCRĂRI JURIDICE		
106.	Registru privind litigii civile, penale și de muncă.	5	
107.	Registru de evidență hotărârilor date în litigiile patrimoniale.	P	
108.	Correspondență cu serviciile referitoare la interpretări de texte de legi.	10	
109.	Avizele Oficiului Juridic.	10	
110.	Colecții, bulletine oficiale, H.C.M., decrete.	P	
111.	Lucrări privind rezolvarea neînțelegerilor precontractuale și materiale de la colegiul ministerului.	5	
112.	Opis alfabetic de procese.	10	
113.	Lucrări juridice necontencioase lichidate.	3	
114.	Dosare de litigii supuse judecării, comisii de judecată.	10	CS
115.	Avize la acte normative, contracte tip, contracte model, instrucțiuni.	10	
116.	Note și informări privind deplasările în cadrul ministerelor, centralelor și întreprinderilor, lucrări de sinteză.	3	
	VIII. PROBLEME LEGATE DE ACTIVITATEA DE TRANSPORTURI ȘI INVESTIȚII		
117.	Correspondență privind aprovizionarea cu combustibili, lubrifianți, carburanți, anvelope și obiecte de inventar.	15	
118.	Fișe individuale pentru fiecare anvelopă și utilaje (evidență rulajului).	5	
119.	Procese-verbale de primire—predare a autovehiculelor.	5	
120.	Foi de parcurs și transport.	15	
121.	Evidența de predarea anvelopelor și camerelor de mașini uzate și a pieselor de schimb inutilizabile.	5	
122.	Planuri operative de transport : — trimestrial și anual	5	
123.	Situații, fișe, procese-verbale de evidență și întreținerea mașinilor, exploatarea lor și consumul de carburanți.	5	
124.	Planuri de transport CFR și corespondență.	5	
125.	Instrucțiuni și corespondență referitoare la transport.	15	
126.	Dosarul autovehiculelor și utilajelor.	10	
127.	Situații și dări de seamă statistice, referitor la transporturi.	P	
128.	Situații privind reparații capitale și întreținere, comenzi, contracte, atașamente și recepții.	5	
129.	File de plan și investiții și liste de titluri ale B.J.A.T.M.	10	CS
130.	Correspondență privind executarea plan investiții reparații capitale, întreținere, comenzi, contracte, situații, lucrări recepții.	10	
131.	Procese-verbale recepție provizorii și definitive a lucrărilor.	15	
132.	Lucrări de dotare cu utilaje aparate, mijloace de transport.	10	
133.	Avize autorizații construcții proiecte.	P	
134.	Lucrări de expropriere.	P	
135.	Correspondență în problema normelor de consum energetic, avizări, soluții energetice.	5	
136.	Procese-verbale de verificări, omologări și încercări de instalații, aparate și expertize tehnice.	P	

0	1	2	3
137.	Registru de înregistrarea instalațiilor.	P	
138.	Lucrări privind situații statistice ale instalațiilor și documente aferente.	P	
139.	Correspondență în legătură cu inspecția pentru cazane, recipiente sub presiune și instalații de ridicat, referitor la respectarea prescripțiilor tehnice și autorizarea muncitorilor care lucrează în funcții de macaragii, fochiști etc.	15	
	<i>IX. LUCRĂRI DE LA OFICIUL DE CALCUL</i>		
140.	Lucrări de intrare, prelucrare pe calculator.	5	
141.	Programe, lucrări de ieșire ale aplicațiilor pe calculator și proiecte sistem de informatică.	P	
142.	Correspondență cu ministerele în probleme de raționalizare a sistemului de evidență.	5	
143.	Contracte, minute, note încheiate cu beneficiarii de lucrări pe calculator.	P	
144.	Planificarea și urmărirea executării lucrărilor pe calculator.	10	
145.	Inventarul stocurilor (balanța de verificare pe gestiune).	5	
	<i>X. LUCRĂRI DE SELECȚIONARE A MATERIA- LULUI DOCUMENTAR</i>		
146.	Referate, propuneri și dispoziții privind selecționarea de materiale, istoricul instituției și al fondului expertizat, corespondență cu unitățile în subordine, cu Arhivele Statului și D.C.A., inventare de fonduri arhivistice.	P	